

สูตรสำเร็จ
บาลีไวยากรณ์

**บาลีไวยากรณ์นี้แบ่งเป็น ๔ ภาค ก่อน คือ
อักษรวิธี วจิวภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณะ**

๑. **อักษรวิธี** ว่าด้วยอักษร จัดเป็น ๒ คือ
 สมัญญาภิธาน แสดงชื่ออักษร ที่เป็นสระ
 และพยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์
 สนธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น ให้เนื่อง
 เป็นอันเดียวกัน
๒. **วจิวภาค** แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ
 นาม, อพยยศัพท์, สมาส,
 ตัทธิต, อาชยาต, กิตก์
๓. **วากยสัมพันธ์** ว่าด้วยการก และประพันธ์
 ผูกคำพูดที่แบ่งไว้ในวจิวภาค ให้เข้าเป็น
 ประโยคเดียวกัน
๔. **ฉันทลักษณะ** แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถา
 ที่เป็นวรรณพฤทธิ และมาตราพฤทธิ

ឧទ្ទិសភាគ ភាគទី ២

การศึกษานั้น สามารถเปลี่ยนชีวิตผู้ศึกษา
ให้สูงกว่าพื้นเดิม คนที่มีการศึกษาดี
จะได้อะไรที่ดีกว่า ประณีตกว่าผู้อื่น
คนมีวิชาเท่ากับได้สมบัติจักรพรรดิ
กินใช้ไม่หมด

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)
หลวงพ่อดาวุดปากน้ำภาษีเจริญ

นาม

(๓๗) นามศัพท์นั้น แบ่งเป็น ๓ คือ
นามนาม ๑ คุณนาม ๑ สัพพนาม ๑
นามที่เป็นชื่อของคน, สัตว์, ที่, สิ่งของ,
เป็น นามนาม

นามนามนี้แบ่งออกเป็น ๒ คือ

สาธารณนาม ๑

อสาธารณนาม ๑

นามที่ทั่วไปแก่คน, สัตว์, ที่, อื่นได้ เหมือน
คำว่า มนุสโส มนุषย, ติรจฉาโน สัตว์ตริจฉาน,
นคร เมือง เป็นต้น เป็น สาธารณนาม

นามที่ไม่ทั่วไปแก่สิ่งอื่น เหมือนคำว่า **ทิมาวุ**
กุมารชื่อทิมาวุ, เอราวโณ ช้างชื่อเอราวโณ, **สาวตถิ**
เมืองชื่อสาวตถิ เป็นต้น เป็น อสธารณนาม

นามที่แสดงลักษณะของนามนาม สำหรับ
 หมายถึงรู้ร่ว่านามนามนั้นดีหรือชั่ว เป็นต้น
 เป็น **คุณนาม** เหมือนคำว่า **ปญญา** มี
 ปัญญา, **ปุริโส** บุรุษ ถือเอาความตามภาษา
 ของเราว่า บุรุษมีปัญญา **ปุริโส** เป็น นามนาม,
ปญญา เป็น **คุณนาม**

คุณนาม นี้แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ

ปกติ ๑

วิเสส ๑

อติวิเสส ๑

คุณนามที่แสดงความคิดหรือชั่วเป็นปกติ
 เหมือนคำว่า **ปณฺธิโต** เป็นบัณฑิต, **ปาโป**
 เป็นบาป ชื่อ **ปกติ**

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่ว มากหรือน้อยกว่า **ปกติ** เหมือนคำว่า **ปณฺฑิตตโร** เป็นบัณฑิตกว่า, **ปาปตโร** เป็นบาปกว่า ชื่อ **วิเสส**

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่วมากที่สุด หรือน้อยที่สุด เหมือนคำว่า **ปณฺฑิตตโม** เป็นบัณฑิตที่สุด **ปาปตโม** เป็นบาปที่สุด ชื่อ **อติวิเสส**

วิเสส นั้นใช้ **ตร อีย** ปัจจยในตัทฺธิต ต่อปกติบ้าง ใช้อุปลัก **อติ** (ยิ่ง) นำหน้าบ้าง

อติวิเสส ใช้ **ตม อิกฺข** ปัจจยในตัทฺธิต ต่อปกติบ้าง ใช้อุปลักและนิบาต คือ **อติวีย** (เกินเปรียบ) นำหน้าบ้าง

ลัพพนาม เป็นชื่อสำหรับใช้แทนนามนามที่ออกชื่อมาแล้ว เพื่อจะไม่ให้ซ้ำๆ ซากๆ ซึ่งไม่เพราะเหตุ

นามทั้ง ๓ นั้น ต้องประกอบด้วย **ลึงค์**
วจนะ วิภัตติ

ลึงค์

(๓๘) นามศัพท์ในบาลีภาษานั้น ท่านแบ่งเป็น
ลึงค์ ๓ คือ

ปูลึงค์ เพศชาย ๑

อิตถीलึงค์ เพศหญิง ๑

นปฺสกลึงค์ มิใช่เพศชาย มิใช่เพศหญิง ๑

นามนามเป็นลึงค์เดียว คือ จะเป็นปูลึงค์ อิตถीलึงค์ หรือนปฺสกลึงค์ก็อย่างเดียวกันบ้าง

เป็น ๒ ลึงค์ คือ ศัพท์อันเดียวมีรูปอย่างเดียว เป็นได้ทั้ง ๒ ลึงค์ หรือมูลศัพท์เป็นอันเดียว เปลี่ยนแต่สระที่สุดให้แปลกกัน พอเป็นเครื่องหมายให้ต่างลึงค์กันบ้าง

คุณนามและลัพพนามเป็นได้ทั้ง ๓ ลึงค์
ลึงค์นั้น จัดเป็น ๒ คือ

จัดตามสมมติของภาษาบ้าง

จัดตามกำเนิดบ้าง

ที่ **จัดตามสมมติ** นั้น เหมือนหนึ่งกำเนิดสตรี
สมมติให้เป็นบุลึงค์ และของที่ไม่มีวิริยญาณ สมมติ
ให้เป็นบุลึงค์และอิตถิลึงค์ เหมือนคำว่า ทาโร (เมีย)
สมมติให้เป็นบุลึงค์, **ปะเทโส** (ประเทศ) สมมติให้เป็น
บุลึงค์, **ภูมิ** (แผ่นดิน) สมมติให้เป็นอิตถิลึงค์

ที่ **จัดตามกำเนิด** นั้น เหมือน **ปุริโส** (ชาย)
เป็นบุลึงค์, อิตถิ (หญิง) เป็นอิตถิลึงค์ เป็นต้น

ต่อไปนี้จะแสดงอุทาหรณ์ คัมภีร์ที่เป็นลิงค์เดียว
๒ ลิงค์ ๓ ลิงค์ พอเป็นตัวอย่าง

(๓๙) นามนามเป็นลิงค์เดียว

บุลึงค์	คำแปล	บุลึงค์	คำแปล
อมโร	เทวดา	โอโหม	ห้วงน้ำ
อาทิจโจ	พระอาทิตย์	กณโณ	หู
อินโท	พระอินทร์	จนโท	พระจันทร์
อีโส	คนเป็นใหญ่	ตรุ	ต้นไม้
อุทธิ	ทะเล	ปพพโต	ภูเขา
เอरणโท	ต้นละหุ่ง	ยโม	พระยม

อิติติลิ่งค์	คำแปล	อิติติลิ่งค์	คำแปล
อจุฉรา	นางอัปสร	โอชา	โอชา
อาภา	รัศมี	กฐิ	สะเวย
อิทุธิ	ฤทธิ์	จมุ	เสนา
อีสา	งอนไถ	ตารา	ดาว
อุทุ	ดาว	ปภา	รัศมี
เอลิกา	เสาระเนียด	ยาคุ	ข้าวต้ม

นปฺสกลิ่งค์	คำแปล	นปฺสกลิ่งค์	คำแปล
องค์	องค์	โอกํ	น้ำ
อารมฺณ	อารมณ์	กมฺ	กรรม
อิณ	หนี้	จกฺขุ	นัยน์ตา
อีริณ	ทุ่งนา	เตล	น้ำมัน
อุทก	น้ำ	ปณฺณ	ใบไม้
เอฬาลุก	ฟักเหลือง	ยาน	ยาน

(๔๐) นามนามศัพท์เดี่ยวมีรูปอย่างเดียว

เป็น ๒ ลิงค์

ปฺลิงค์	นปฺสกลิงค์	คำแปล
อกฺขโร	อกฺขรํ	อักษร
อคาโร	อการํ	เรือน
อุตุ	อุตุ	ฤดู
ทิวโส	ทิวสํ	วัน
มนโ	มนํ	ใจ
สํวจนโร	สํวจนรํ	ปี

(๔๑) นามนามมีมูลศัพท์เป็นอย่างเดียว

เปลี่ยนแต่สระที่สุด เป็น ๒ ลิงค์

ปฺลิงค์	อิตถิลิงค์	คำแปล
อรหา, อรหํ	อรหนฺติ	พระอรหันต์
อาชีวกโ	อาชีวิกา	นักบวช (ชาย-หญิง)
อุปาสโก	อุปาสิกา	อุบาสก, อุบาสิกา
กุมารโ	กุมาริ, กุมาริกา	เด็ก (ชาย-หญิง)

ขตฺติโย	ขตฺติยานี, ขตฺติยา	กษัตริย์
โคโณ	คาวี	โค
โจโร	โจรี	โจร
ฉาตโก	ฉาติกา	ญาติ
ตรุโณ	ตรุณี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
เถโร	เถรี	พระเถระ, พระเถรี
ทารโก	ทาริกา	เด็กชาย, เด็กหญิง
เทโว	เทวี	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชเทวี
นโร	นารี	คน (ชาย, หญิง)
ปริพฺพาชโก	ปริพฺพาชิกา	นักบวช (ชาย-หญิง)
ภิกฺขุ	ภิกฺขุณี	ภิกษุ, ภิกษุณี
ภวํ	โภติ	ผู้เจริญ
มนุสฺสโ	มนุสฺสี	มนุษย์ (ชาย-หญิง)
ยกฺโข	ยกฺขินี	ยักษ์, ยักษิณี
ยฺวา	ยฺวตี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
ราชา	ราชินี	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชินี

สขา สขี เพื่อน (ชาย,หญิง)
 หตถี หตถินี ช้างพลาย, ช้างพัง

(๔๒) คุณนามเป็น ๓ ลิงค์

บุคลิก	อิทธิลึงค์	นบุสกลึงค์	คำแปล
กมฺมกาโร	กมฺมการินี	กมฺมการ	ทำกรารงาน
คุณวา	คุณวดี	คุณว	มีคุณ
จณฺโฑ	จณฺทา	จณฺห์	ดูร้าย
เชฏฺโฐ	เชฏฺฐา	เชฏฺฐ	เจริญที่สุด
ตาณ	ตาณา	ตาณ	ต้านทาน
ถิโร	ถิรา	ถิร	มัน
ทกฺโข	ทกฺขา	ทกฺข	ขยัน
ธมฺมิโก	ธมฺมิกา	ธมฺมิก	ตั้งในธรรม
นาโถ	นาถา	นาถ	ที่พึ่ง
ปาโป	ปาปา	ปาป	บาป
โกคิ	โกคินี	โกคิ	มีโกคะ
มติมา	มติมตี	มติม	มีความคิด

ลาภี	ลาภินี	ลาภิ	มีลาม
สทฺโธ	สทฺธา	สทฺธั	มีศรัทธา

วจนะ

(๔๓) คำพูดในบาลีภาษาจัดเป็นวจนะ ๒ คือ

เอกวจนั คำพูดสำหรับออกชื่อของสิ่งเดียว ๑

พหุวจนั คำพูดสำหรับออกชื่อของมากกว่า
สิ่งเดียว คือตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไป ๑

วจนะทั้ง ๒ นี้มีเครื่องหมายให้แปลกกันที่
ท้ายศัพท์ เหมือนคำว่า **ปุริโส** ชายคนเดียว เป็น
เอกวจนะ **ปุริสา** ชายหลายคน เป็นพหุวจนะ

วิภัตติ

(๔๔) คำพูดที่ท่านจัดเป็นลิงค์ และวจนะดังนี้นั้น
ต้องอาศัยวิภัตติช่วยอุปถัมภ์ เหมือนภาษาของ
เรา ซึ่งนักปราชญ์บัญญัติเรียกว่า **อายตนิบาต**
เหมือนคำว่า **ซึ่ง, ด้วย, แก่, จาก, ของ, ใน**

เป็นต้น ต้องใช้วิภัติข้างหลังศัพท์บอกให้รู้
 เนื้อความเหล่านี้ทั้งสิ้น วิภัตตินั้นมี ๑๔ ตัว
 แบ่งเป็นเอกวจนะ ๗ พหุวจนะ ๗ ดังนี้

เอกวจนะ พหุวจนะ

ปฐมา	ที่ ๑	ลิ	โย
ทุติยา	ที่ ๒	อัม	โย
ตติยา	ที่ ๓	นา	หิ
จตุตถิ	ที่ ๔	ส	นัม
ปณจมี	ที่ ๕	สุม	หิ
ฉกฺขี	ที่ ๖	ส	นัม
สตุตมี	ที่ ๗	สมี	สุ
(อาลปน		ลิ	โย)

ปฐมาวิภัติที่ต้นนั้นแบ่งเป็น ๒ คือ เป็น
ลึงคตฺโต หรือ **กตฺตา** ที่เป็นตัวประธานอย่าง ๑
 เป็น **อาลปน** คำสำหรับร้องเรียกอย่าง ๑

อายตนิบาต

(๔๕) อายตนิบาต แปลว่า คำเชื่อมเนื้อ
ความให้ติดกัน ใช้เป็นคำแปลประจำหมวด
วิภัติทิทั้ง ๗ ดังนี้

เอกวจนะ (พหุวจนะ เต็ม ท. (ทั้งหลาย))

- ป. ที่ ๑ อ. (อันว่า)
- ท. ที่ ๒ ซึ่ง, สู, ยัง, ลิ่น, ตลอด, กะ, เฉพาะ
- ต. ที่ ๓ ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง
- จ. ที่ ๔ แก่, เพื่อ, ต่อ
- ปญ. ที่ ๕ แต่, จาก, กว่า, เหตุ
- ฉ. ที่ ๖ แห่ง, ของ, เมื่อ
- ส. ที่ ๗ ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ,
เหนือ, บน, ณ
- อาลปน แนะ, ดูก่อน, ข้าแต่

วิธีแจกนามนาม

การันต์

(๔๖) สระที่ลุดแห่งคัพพ์เรียกว่า การันต์

ใน **ปูลิงค์** มีการันต์ ๕ คือ อ อิ อี อุ อู

ใน **อิตถิลิงค์** มีการันต์ ๕ คือ อา อิ อี อุ อู

ใน **นปุลกลิงค์** มีการันต์ ๓ คือ อ อิ อุ

(นามที่ยังมิได้ประกอบด้วยวิภัตติ เรียกว่า
คัพพ์ ส่วนนามที่ประกอบด้วยวิภัตติแล้ว
เรียกว่า บท)

แบบแจกการันต์ในลิงค์ทั้ง ๓

แจกปุลิงค์

(๔๗) อ การันต์ในปุลิงค์

แจกอย่าง ปุริส (บุรุษ) ดังนี้

เอก.	พหู.
ป. ปุริโส	ปุริสา
ท. ปุริสํ	ปุริเส
ต. ปุริเสน	ปุริเสहि ปุริเสภิ
จ. ปุริสสุส ปุริสาย ปุริสตุถํ	ปุริसानํ
ปญ. ปุริสสุมา ปุริสมหา ปุริสา	ปุริเสहि ปุริเสภิ
ฉ. ปุริสสุส	ปุริसानํ
ส. ปุริสสุมี ปุริสมหิ ปุริเส	ปุริเสสุ
อา. ปุริส	ปุริสา

ศัพท์ที่เป็น อ การ์นด์เช่นนี้ แจกเหมือน ปุริส

อาจารย์	อาจารย์	ปาก	ไฟ
กุมาร	เด็ก	ผลึก	แก้วผลึก
ขตติย	กษัตริย์	พก	นกยาง
คน	หมู่	ภว	ภพ
โจร	โจร	มนุษย์	มนุษย์
ฉณ	มหรสพ	ยกข	ยักษ์
ชน	ชน	รุกข	ต้นไม้
ตุรค	ม้า	โลก	โลก
เถน	ขโมย	วานร	ลิง
ทูต	ทูต	สหาย	เพื่อน
ธช	ธง	เหตุ	มีอ
นร	คน		

(๔๘) อิ การันต์ ในปูลิงค์ แจกอย่าง มุนิ (ผู้รู้) ดังนี้

เอก.

พหุ.

ป.	มุนิ		มุนเอย	มุนี
ท.	มุนี		มุนเอย	มุนี
ต.	มุนินา		มุนีหิ	มุนีภิ
จ.	มุนิสฺส	มุนิโน	มุนินํ	
ปญ.	มุนิสฺมา	มุนิมหา	มุนีหิ	มุนีภิ
ฉ.	มุนิสฺส	มุนิโน	มุนินํ	
ส.	มุนิสฺมี	มุนิมหิ	มุนิสฺ	
อา.	มุนิ		มุนเอย	มุนี

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน มุนิ

อคฺคิ	ไฟ	ปติ	เจ้า, ผัว
อริ	ข้าศึก	มณิ	แก้วมณี
อหิ	งู	วิธิ	วิธี
ถปติ	ช่างไม้	วีหิ	ข้าวเปลือก
นิธิ	ขุมทรัพย์	สมาธิ	สมาธิ

(๔๙) อี การ์รันตในปูลังค์
แจกอย่าง เสฏฐิ (เศรษฐิ) ดังนี้

เอก.

พหุ.

ป.	เสฏฐิ		เสฏฐิโน เสฏฐิ
ท.	เสฏฐิ	เสฏฐิโน	เสฏฐิโน เสฏฐิ
ต.	เสฏฐินา		เสฏฐิหิ เสฏฐิกิ
จ.	เสฏฐิสส	เสฏฐิโน	เสฏฐิโน
ปณ.	เสฏฐิสมา	เสฏฐิมหา	เสฏฐิหิ เสฏฐิกิ
ฉ.	เสฏฐิสส	เสฏฐิโน	เสฏฐิโน
ส.	เสฏฐิสมี	เสฏฐิมหิ	เสฏฐิสสุ
อา.	เสฏฐิ		เสฏฐิโน เสฏฐิ

ศัพท์ที่เป็น อี การ์รันตเช่นนี้ แจกเหมือน เสฏฐิ

กริ	ช้าง	มนต์	คนมีความคิด
ตปสี	คนมีตบะ	เมธาวิ	คนมีปัญญา
ทณฺฑิ	คนมีไม้เท้า	ลิขิ	นกยูง
ภาณิ	คนช่างพูด	สุขิ	คนมีสุข
โกคิ	คนมีโกคะ	หตุถิ	ช้าง

(๕๐) อุ การันต์ในปูลิงค์ แจกอย่าง ครุ (ครู) ดังนี้

	เอก.		พหู.	
ป.	ครุ		ครโว	ครู
ท.	ครุ		ครโว	ครู
ต.	ครุณา		ครุหิ	ครุมิ
จ.	ครุสส	ครุโน	ครุน	
ปญ.	ครุสมา	ครุมหา	ครุหิ	ครุมิ
ฉ.	ครุสส	ครุโน	ครุน	
ส.	ครุสมิ	ครุมหิ	ครุสุ	
อา.	ครุ		ครเว	ครโว

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน ครุ

เกตุ	ธง	ภิกขุ	ภิกษุ
ชนตุ	ลัตว์เกิด	ริปู	ข้าศึก
ปสุ	ลัตว์ของเลี้ยง	สตุตุ	คัตรู
พนรุ	พวกฟ้อง	เสตุ	สะพาน
พพพุ	เลื้อปลา, แมว	เหตุ	เหตุ

(๕๑) อุ การันต์ในปูลีงค์แจกอย่าง วิมฺญ (ผู้รู้วิเศษ) ดังนี้

เอก.	พหุ.
ป. วิมฺญ	วิมฺญโน วิมฺญ
ท. วิมฺญํ	วิมฺญโน วิมฺญ
ต. วิมฺญนา	วิมฺญหิ วิมฺญภิ
จ. วิมฺญสุส วิมฺญโน	วิมฺญนํ
ปณ. วิมฺญสุมา วิมฺญมฺหา	วิมฺญหิ วิมฺญภิ
ฉ. วิมฺญสุส วิมฺญโน	วิมฺญนํ
ส. วิมฺญสุมฺมิ วิมฺญมฺหิ	วิมฺญสุ
อา. วิมฺญ	วิมฺญโน วิมฺญ

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วิมฺญ

อภิญ्ञ พระผู้เป็นยั้ง
 กตณฺญ ผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้ว
 ปารคฺญ ผู้ถึงฝั่ง
 เวทคฺญ ผู้ถึงเวท
 สยมญ्ञ พระผู้เป็นเอง

แจกอิติถิลิงค์

(๕๒) อา การันต์ในอิติถิลิงค์

แจกอย่าง กณฺหา (นางสาวน้อย) ดังนี้

เอก.	พหู.
ป. กณฺหา	กณฺหาโย กณฺหา
ท. กณฺหํ	กณฺหาโย กณฺหา
ต. กณฺหามย	กณฺหาหิ กณฺหาภิ
จ. กณฺหามย	กณฺหานํ
ปณ. กณฺหามย	กณฺหาหิ กณฺหาภิ
ฉ. กณฺหามย	กณฺหานํ
ส. กณฺหามย กณฺหามยํ	กณฺหาสุ
อา. กณฺเฆ	กณฺหาโย กณฺหา

ศัพท์ที่เป็น อา การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน กณฺหา

อจฺฉรา	นางอัปสร	ตารา	ดาว
อาภา	รัศมี	ถวิกา	ถุง
อิภฺยณิกา	หญิงแม่มด	ทาริกา	เด็กหญิง
อีสา	งอนไถ	โทลา	ชิงช้า
อุกฺกา	คบเพลิง	ธารา	ธารน้ำ
อุกา	เส้น	นารา	รัศมี
เอสีกา	เสาระเนียด	ปณฺหา	ปัญญา
โอชา	โอชา	พาหา	แขน
กจฺฉา	รักแร้	ภาสา	ภาษา
คทา	ตะบอง	มาลา	ระเบียบ
ฆฏฺฐิกา	ลิ่ม	ลาชา	ครั้ง
เจตนา	เจตนา	สาลา	ศาลา
ฉุริกา	กฤษ	ลีลา	ศิลา
ชปา	ชะบา	หนุกา	คาง

(๕๓) อี การันต์ในอิติลึงค์
แจกอย่าง รตติ (ราตรี) ดังนี้

	เอก.	พหู.
ป.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี
ท.	รตฺตี	รตฺติโย รตฺตี
ต.	รตฺติยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
จ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ
ปญ.	รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
ฉ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ
ส.	รตฺติยา รตฺติยํ รตฺยํ	รตฺตีสุ
อา.	รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี

ศัพท์ที่เป็น อี การ์รนต์เช่นนี้ แจกเหมือน รตุติ

อาณิ	ลิม	ตุนติ	เส้นด้าย
อิทธิ	ฤทธิ์	นนทิ	ความเพลิดเพลิน
อีติ	จัญไร	ปญฺหิ	ล้นเท่า
อุกฺขลิ	หม้อข้าว	มติ	ความรู้
อุมิ	คลื่น	ยฺญฺจิ	ไม้เท้า
กฺวิ	สะเอว	รติ	ความยินดี
ขนฺติ	ความอดทน	ลทฺธิ	ลัทธิ
คณฺทิ	ระฆัง	วติ	รู้
ฉวิ	ผิว	สตุติ	หอก
ชลฺลิ	สะเก็ดไม้	สนฺธิ	ความต่อ

(๕๔) อี การันต์ในอิตถิลिङ्कแจกอย่าง นารี (นาง) ดังนี้

เอก.

พหุ.

ป. นารี

นารีโย นารี

ทุ. นารี นาริยั

นารีโย นารี

ต. นาริยา

นารีหิ นารีภิ

จ. นาริยา

นารินั

ปญ. นาริยา

นารีหิ นารีภิ

ฉ. นาริยา

นารินั

ส. นาริยา นาริยั

นารีสุ

อา. นารี

นารีโย นารี

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน นารี

กุมารี เด็กหญิง ปลวี่ แผ่นดิน

ฆรรณี หญิงแม่เรือน มาตุลานี ป่า, น้ำ

ถี หญิง วิชณี พัด

ธานี เมือง ลิมพลี ไม้จ้าว

(๕๕) อุ การันต์ในอิติลึงค์แจกอย่าง รชช (เขือก) ดังนี้

เอก.

พหุ.

ป. รชช

รชชโย รชช

ท. รชช

รชชโย รชช

ต. รชชยา

รชชหิ รชชหิ

จ. รชชยา

รชชน

ปญ. รชชยา

รชชหิ รชชหิ

ฉ. รชชยา

รชชน

ส. รชชยา รชชย

รชชสุ

อา. รชช

รชชโย รชช

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน รชช

อรุ ทราย ยาคู ข้าวต้ม

กาลุ หลุม ลาคู น้ำเต้า

เรนุ แมโคนม วิชช สายฟ้า

(๕๖) อุ การันต์ในอิติลึงค์
แจกอย่าง วฐ (หญิงสาว) ดังนี้

เอก.

พหุ.

ป.	วฐ	วฐโย	วฐ
ท.	วฐิ	วฐโย	วฐ
ต.	วฐยา	วฐทิ	วฐภิ
จ.	วฐยา	วฐนั	
ปญ.	วฐยา	วฐทิ	วฐภิ
ฉ.	วฐยา	วฐนั	
ส.	วฐยา	วฐยั	วฐสุ
อา.	วฐ	วฐโย	วฐ

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วฐ

จมุ	เสนา	วิฐ	เถาวัลย์
ชมุ	ไม้หว่า	สรวุ	ตุ๊กแก
ภู	แผ่นดิน, คีว	สินฐ	แม่น้ำสินธุ

แจกนปัสกกลิงค์

(๕๗) อ การันต์ในนปัสกกลิงค์

แจกอย่าง กุล (ตระกูล) ดังนี้

เอก.	พหู.
ป. กุล	กุลานิ
ท. กุล	กุลานิ
ต. กุเลน	กุลเอหิ กุเลภิ
จ. กุลสุส กุลา ย กุลตถ	กุลาน
ปญ. กุลสุม กุลมหา กุลา	กุลเอหิ กุเลภิ
ฉ. กุลสุส	กุลาน
ส. กุลสมิ กุลมหิ กุเล	กุลเอสุ
อา. กุล	กุลานิ

ศัพท์ที่เป็น อ การ์นต์เช่นนี้ แจกเหมือน กุล

องค	องค์	ธน	ทรัพย์
อิณ	หนี้	ปณณ	ใบไม้, หนังสือ
อุทร	ท้อง	ผล	ผลไม้
โอฏฐ	ริมฝีปาก	พล	กำลัง, พล
กฏฐ	ไม้	ภตต	ข้าวสวย
กมล	ดอกบัว	มชช	น้ำเมา
ฆร	เรื่อน	ยนต	ยนต์
จกุก	จักร, ล้อ	วฏฐ	แวนแคว้น
ฉตต	ฉัตร, ร่ม	รตน	แก้ว
ชล	น้ำ	วตถ	ผ้า
ตล	พื้น	สกุฏ	เกวียน

(๕๘) อี การ์รนต์ ในนปฺสกลิงค์
แจกอย่าง อกฺขิ (นัยน์ตา) ดังนี้

เอก.	พหุ.
ป. อกฺขิ	อกฺขิณี อกฺขิ
ท. อกฺขี	อกฺขีณี อกฺขี
ต. อกฺขินา	อกฺขีหิ อกฺขีภิ
จ. อกฺขิสฺส อกฺขิโน	อกฺขินํ
ปญ. อกฺขิสฺมา อกฺขิมฺหา	อกฺขีหิ อกฺขีภิ
ฉ. อกฺขิสฺส อกฺขิโน	อกฺขินํ
ส. อกฺขิสฺมี อกฺขิมฺหิ	อกฺขีสุ
อา. อกฺขิ	อกฺขิณี อกฺขิ

ศัพท์ที่เป็น อี การ์รนต์เช่นนี้ แจกเหมือน อกฺขิ

อจฺจิ	เปลวไฟ	ทธี	นมสัสม
อฏฺฐจิ	กระดุก	สปรปิ	เนยใส

(๕๙) อุ การันต์ ในนปฺสกลิงค์
แจกอย่าง วตฺถุ (พัสดุ) ดังนี้

	เอก.	พหู.	
ป.	วตฺถุ	วตฺถุนิ	วตฺถุ
ท.	วตฺถุํ	วตฺถุนิ	วตฺถุ
ต.	วตฺถุณา	วตฺถุहि	วตฺถุภิ
จ.	วตฺถุสฺส	วตฺถุโน	วตฺถุ
ปญ.	วตฺถุสฺมา	วตฺถุมหา	วตฺถุภิ
ฉ.	วตฺถุสฺส	วตฺถุโน	วตฺถุ
ส.	วตฺถุสฺมี	วตฺถุมหิ	วตฺถุสุ
อา.	วตฺถุ	วตฺถุนิ	วตฺถุ

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วตฺถุ

อมพุ	น้ำ	ธนู	ธนู
อสฺสุ	น้ำตา	มธุ	น้ำผึ้ง
อายุ	อายุ	มสฺสุ	หนวด
จกฺขุ	นัยน์ตา	วปุ	กาย
ชตฺ	ยาง	สชฺฌุ	เงิน

กติปยศัพท์

(๖๐) ศัพท์ที่จะแจกต่อไปนี้ คือ **อตต**, **พुरुหม**, **ราช**, **ภควन्दุ**, **อรหนต**, **ภวนต**, **สตุฏ**, **ปิตุ**, **มาตุ**, **มน**, **กมม**, **โค** ศัพท์เหล่านี้ เรียกว่า กติปยศัพท์ แปลว่า ศัพท์จำนวนเล็กๆ น้อยๆ มีวิธีแจกเฉพาะตนต่างหาก

(๖๑) **อตต (ตน)** เป็นปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

ป.	อตตตา
ทุ.	อตตตาน
ต.	อตตตนา
จ.	อตตตโน
ปญ.	อตตตนา
ฉ.	อตตตโน
ส.	อตตตนิ
อา.	อตตต

(๖๒) พุรหม (พรหม) เป็นปูลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.	
ป.	พุรหฺมา	พุรหฺมาน	
ท.	พุรหฺมานํ	พุรหฺมาน	
ต.	พุรหฺมณา	พุรหฺเมหิ	พุรหฺเมภิ
จ.	พุรหฺมฺโน	พุรหฺมานํ	
ปญ.	พุรหฺมณา	พุรหฺเมหิ	พุรหฺเมภิ
ฉ.	พุรหฺมฺโน	พุรหฺมานํ	
ส.	พุรหฺมณี	พุรหฺเมสุ	
อา.	พุรหฺเม	พุรหฺมาน	

(๖๓) **ราช (พระราช) เป็นทวิลิงค์**
ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอกุ	พหู.
ป.	ราชา	ราชาโน
ท.	ราชานั	ราชาโน
ต.	รณฺณา	ราชูหิ ราชูภิ
จ.	รณฺโณ ราชินี	รณฺณํ ราชูนํ
ปณ.	รณฺณา	ราชูหิ ราชูภิ
ฉ.	รณฺโณ ราชินี	รณฺณํ ราชูนํ
ส.	รณฺเณ ราชินี	ราชูสุ
อา.	ราช	ราชาโน

ราช ศัพท์ในอิตถิลิงค์ เป็น **ราชินี** แจก
 อย่าง **นารี อี** การันต์ในอิตถิลิงค์

ศัพท์สมาส มี ราช ศัพท์เป็นที่สุด
เหมือน มหาราช แจกอย่างนี้ก็ได้อีก

เอก.

พหู.

ป. มหาราชา	มหาราชาโน
ท. มหาราช	มหาราเช
ต. มหาราเชน	มหาราเชหิ
	มหาราเชภิ
จ. มหาราชสฺส มหาราชาย	มหาราชาโน
มหาราชตถ	
ปญ. มหาราชสฺมา มหาราชมฺหา	มหาราเชหิ
มหาราชา	มหาราเชภิ
ฉ. มหาราชสฺส	มหาราชาโน
ส. มหาราชสฺมี มหาราชมฺหิ	มหาราเชสฺ
มหาราเช	
อา. มหาราช	มหาราชาโน

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน มหาราช

อนุราช	พระราชาน้อย
อภิราช	พระราชายิ่ง
อุปราช	อุปราช
จกุกวตติราช	พระราชาจักรพรรดิ
เทวราช	เทวดาผู้พระราช
นาคราช	นาครผู้พระราช
มิกราช	เนื้อผู้พระราช
สุปณฺณราช	ครุฑผู้พระราช
หิสรราช	หงส์ผู้พระราช

(๖๔) ภควนตุ (พระผู้มีพระภาค) เป็นปูลิงค์
แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. ภควา	ภควนตา ภควนโต
ทุ. ภควนตุ	ภควนเต ภควนโต
ต. ภควตา	ภควนเตหิ ภควนเตภิ
จ. ภควโต	ภควตัม ภควนตานัม
ปญ. ภควตา	ภควนเตหิ ภควนเตภิ
ฉ. ภควโต	ภควตัม ภควนตานัม
ส. ภควติ ภควนเต	ภควนเตสุ
อา. ภคว ภควา	ภควนตา ภควนโต

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน ภควนตุ

อายุสมนตุ คนมีอายุ	ธิติมนตุ คนมีปัญญา
คุณวนตุ คนมีคุณ	ปญญวนตุ คนมีปัญญา
จกขุมนตุ คนมีจักขุ	ปญญวนตุ คนมีบุญ
ชุติมนตุ คนมีความโพล่งพนธุมนตุ	คนมีพวงพ้อง
ธนวนตุ คนมีทรัพย์	สติมนตุ คนมีสติ

คำว่า ภควนฺตา ภควนฺเต ภควนฺโต นั้น
มีวิธีใช้ไม่เหมือนกัน

ภควนฺตา ภควนฺเต ใช้เป็นทวิวจนะ
สำหรับกล่าวถึงคน ๒ คน

ภควนฺโต ใช้เป็นพหุวจนะ สำหรับกล่าว
ถึงคนมาก ตั้งแต่ ๓ คนขึ้นไป

ภควนฺตุ คัพท์ ใช้เป็นนามนาม ปุ่ลึงค์
อย่างเดียว คัพท์อื่นนอกจากนี้ มี **คุณวณฺตุ**
เป็นต้น เป็นคุณนามแท้ แจกได้ทั้ง ๓ ลึงค์

ปุ่ลึงค์ แจกเหมือน **ภควนฺตุ**

อิตถิลึงค์ เป็น **คุณวณฺติ** แจกอย่าง อี
การันต์ในอิตถิลึงค์

นปุ่สกลึงค์ ป.เอก **คุณวํ, คุณวณฺตํ**

อา. เอก. **คุณว** ป. พุ. อา. พหุ. **คุณวณฺตานิ**
ที่เหลือนั้น เหมือน **ภควนฺตุ**

อรหนุต (พระอรหันต์) เป็นทวิลิงค์ ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

พหุ.

ป.	อรหา	อรหํ	อรหนุตตา	อรหนุโต
ทุ.	อรหนุตํ		อรหนุตเต	อรหนุโต
ต.	อรหตา		อรหนุตเตหิ	อรหนุตเตภิ
จ.	อรหโต		อรहतํ	อรหนุตตานํ
ปญ.	อรหตา		อรหนุตเตหิ	อรหนุตเตภิ
ฉ.	อรหโต		อรहतํ	อรหนุตตานํ
ส.	อรหติ	อรหนุตเต	อรหนุตเตสุ	
อา.	อรห	อรหา	อรหนุตตา	อรหนุโต

อรหนุต ในอิตถิลิงค์เป็น **อรหนุตํ** แจกอย่าง
นารี

(คำว่า **อรหา** ใช้กับพระอรหันต์ทั่วไป
คำว่า **อรหํ** ใช้กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น)

(๖๕) ภาวนุต (ผู้เจริญ) เป็นทวิลิงค์
ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหุ.	
ป. ภาวํ	ภาวนฺตา	ภาวนฺโต
ท. ภาวนฺตํ	ภาวนฺเต	ภาวนฺโต
ต. ภาวตา โภตา	ภาวนฺเตหิ	ภาวนฺเตภิ
จ. ภาวโต โภโต	ภาวตํ	ภาวนฺตานํ
ปญ. ภาวตา โภตา	ภาวนฺเตหิ	ภาวนฺเตภิ
ฉ. ภาวโต โภโต	ภาวตํ	ภาวนฺตานํ
ส. ภาวนฺเต	ภาวนฺเตสุ	
อา. โภ	ภาวนฺตา	ภาวนฺโต
	โภนฺตา	โภนฺโต

ภาวนุต ในอิตถิลิงค์ เป็น ภาวนติ แจก
อย่าง นารี

(๖๖) สตฤ (ผู้สอน) เป็นปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

พหู.

ป. สตฤา	สตฤาโร
ทุ. สตฤาร์	สตฤาโร
ต. สตฤารา สตฤนา	สตฤาเรหิ สตฤาเรภิ
จ. สตฤ สตฤโน	สตฤารานํ
ปฉ. สตฤารา	สตฤาเรหิ สตฤาเรภิ
ฉ. สตฤ สตฤโน	สตฤารานํ
ส. สตฤริ	สตฤาเรสุ
อา. สตฤา	สตฤาโร

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน สตฤ

กตตุ	ผู้ทำ	เนตु	ผู้นำไป
ขตตุ	ผู้ขุด	ภตตุ	ผู้เลี้ยง, ฝั้ว
ฌตตุ	ผู้รู้	วตตุ	ผู้กล่าว
ทตตุ	ผู้ให้	โสตุ	ผู้ฟัง
นตตุ	หลาน	หนตตุ	ผู้ฆ่า

(๖๗) ปิตุ (พ่อ) เป็นบุลึงค์ แยกอย่างนี้

เอก.	พหุ.
ป. ปิตา	ปิตโร
ท. ปิตร์	ปิตโร
ต. ปิตรา ปิตุณา ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ	
จ. ปิตุ ปิตุโน ปิตรานํ ปิตูนํ	
ปญ. ปิตรา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ
ฉ. ปิตุ ปิตุโน ปิตรานํ ปิตูนํ	
ส. ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตูสุ
อา. ปิตา*	ปิตโร

ภาค พี่ชาย, น้องชาย **ชามาตุ** ลูกเขย
๒ คัพพนี้ แยกเหมือน **ปิตุ**

*อาลปนะนั้น เมื่อว่าตามแบบเป็นอย่างนี้
แต่คำพูดหรือวิธีเขียนหนังสือไม่ใช่ ใช้ **ตาด**
แทน, เอก, **ตาด**, พหุ, **ตาดา** ใช้ได้ทั่วไป
ทั้งเรียกบิดา หรือบุตร (เหมือนภาษาของเรา)
คำว่า **ตาด (พ่อ)** ถ้าเป็นวิภัตติอื่น เป็นชื่อของ

บิดา ถ้าเป็น อาลปนะใช้เรียกได้ทั้งบิดาทั้งบุตร

(๖๘) มาตุ (มารดา) เป็นอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

พหู.

ป. มาตา

มาตโร

ท. มาตร

มาตโร

ต. มาตรา มาตุยา

มาตราหิ

มาตราภิ

มาตุหิ

มาตุภิ

จ. มาตุ มาตุยา

มาตราณ

มาตุณ

ปญ. มาตรา

มาตราหิ

มาตราภิ

มาตุหิ

มาตุภิ

ฉ. มาตุ มาตุยา

มาตราณ

มาตุณ

ส. มาตริ

มาตราสุ

มาตุสุ

อา. มาตา

มาตโร

ธัต (ธิดา) แจกเหมือน มาตุ

ในคำพูด และวิธีเขียนหนังสือก็ไม่มีใช้อาลปนะตามแบบนี้ใช้ **อมม** แทน, เอก.
อมม, พหุ. **อมมา** ใช้ได้ทั่วไป ทั้งมารดา
ทั้งธิดา เหมือนภาษาของเรา โดยนัยที่ได้
อธิบายมาแล้ว

แต่ในตัปปริสสมาส ใช้าลปนะ เป็น มาเต,
ธีเต เหมือนคำว่า ติสฺสมาเต, เทวมาเต,
เทวธีเต เป็นตัวอย่าง

มโนคนศัพท์

(๖๙) ศัพท์ ๑๒ ศัพท์ มี มน ศัพท์เป็นต้น
จะว่าต่อไปนี้เรียกว่า **มโนคณะ** เพราะเป็นหมู่แห่ง
มน ศัพท์ มีวิธีแจกเหมือน มน ศัพท์ แต่วิธีแจก
นั้นก็ไม่ผิดกับ อ การันต์ ในปุจฉะและนปุจฉะที่
กล่าวแล้วข้างต้นนัก แปลกอยู่ ๕ วิภัติ คือ

นา กับ สุมา เป็น อา,

ส ทั้ง ๒ เป็น โอ,

สมี เป็น อิ,

แล้วลง ส อาคม เป็น สา เป็น โส เป็น สิ
เอา อ เป็น โอ ได้บ้าง เหมือนคำว่า

อทาเน กุรุเต มโน (ชโน ชน) ย่อมทำซึ่งใจ
ในความไม่ให้

ยโส ลหุธา น มชฺเชย (ชน) ได้แล้ว
ซึ่งยศไม่พึงเมา เป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อคัมภีร์เหล่านี้เข้ามาส
แล้วเอาสระที่สุดของตนเป็น โอ ได้ เหมือน
คำว่า

มโนโคธ หนูแห่งমনะ

อโยมย ของบุคคลทำด้วยเหล็ก

เตโชธาตุ ธาตุคือไฟ

สิโรรุโห อวัยวะที่อกบนหัว (ผม) เป็นต้น
คัมภีร์ชื่อมโนคณะ

มน	ใจ	เดช	เดช
อย	เหล็ก	ปย	น้ำนม
อร	อก	ยส	ยศ
เจต	ใจ	วจ	วาจา
ตป	ความร้อน	วย	วัย
ทม	มิด	สิร	หัว

মন ক্তর্প্তত্বেন পুংলিংক্ জ্ঞেয়ং

	เอก.	พหุ.
ป.	มโน	มณา
ท.	มนํ (มโน)	มเน
ต.	มนสา	มเนหิ มเนภิ
จ.	มนโส	มนานํ
ปญ.	มนสา	มเนหิ มเนภิ
ฉ.	มนโส	มนานํ
ส.	มนสิ	มเนสु
อา.	মন	มณา

মন (ใจ) เป็นได้ทั้ง ป. ละ นปฺ. นอกนั้น
เป็น ปฺ. อย่างเดียว

(মন, อย, อฺร, เจต มักใช้เฉพาะเอกวचนะ)

มน ศัพท์เป็นนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	มนํ	มนานิ
ท.	มนํ (มโน)	มนานิ
ต.	มนสา	มเนหิ มเนภิ
จ.	มนโส	มนานํ
ปญ.	มนสา	มเนหิ มเนภิ
ฉ.	มนโส	มนานํ
ส.	มนลึ	มเนสุ
อา.	มน	มนานิ

(บางคราวศัพท์ที่มี อ เป็นที่สุด จะเป็น
มโนคณะ หรือมิใช่ก็ตาม อยู่ข้างหน้า

เอา นา วิภัตติ เป็น โส ได้บ้าง อุ.
สุดุตโส, พยัญชนโส, อุบายโส, สพฺพโส,
จानโส, ถามโส

เอา สุมา เป็น โส ได้บ้าง อุ. ทิมโส, อฺุรโส)

(๗๐) กมุข (กรรม) เป็นนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.	
ป.	กมุขํ	กมุขานิ	
ท.	กมุขํ	กมุขานิ	
ต.	กมุขฺนา	กมุเมहि	กมุเมภิ
จ.	กมุขโน	กมุขานํ	
ปญ.	กมุขฺนา	กมุเมहि	กมุเมภิ
ฉ.	กมุขโน	กมุขานํ	
ส.	กมุขนิ	กมุเมสุ	
อา.	กมุข	กมุขานิ	

(๓๑) โค (โค) สามัญ ไม่นิยมว่า
ผู้, เมีย แจกอย่างนี้

เอก.	พหุ.
ป. โค	คาโว
ท. คาวํ คาวุ	คาโว
ต. คาเวน	โคหิ โคภิ
	คาเวหิ คาเวภิ
จ. คาวสุส	คูนํ คาวานํ
ปญ. คาวสุมา คาวมหา	โคหิ โคภิ
คาวา	คาเวหิ คาเวภิ
ฉ. คาวสุส	คูนํ คาวานํ
ส. คาวสุมี คาวมหิ คาวะ	โคสุ คาวะสุ
อา. คาว	คาโว

โค เมื่อเป็นบุลึงค์แปลงเป็น โคณ แจก
อย่าง ปุริส เมื่อเป็นอิตถิลึงค์แปลงเป็น คาวี
แจกอย่าง นารี

(๗๒) ศัพท์ทั้งหลาย ๖ คือ

ปุม ชาย มขว ชื่อพระอินทร์

สา หมา (ไม่นิยมว่า ผู้เมีย) ยว ชายหนุ่ม

อทุธา กาลยียดยาว สข เพื่อน

ปุม เป็นปุลิงค์ มีที่ใช้บ้างแต่ ป. เอก. ปุม

สา เป็นคำกลางๆ ไม่นิยมว่าตัวผู้ตัวเมีย

เหมือน โค ศัพท์ มีที่ใช้แต่ ป. เอก. สา ในปุลิงค์
ใช้เป็น สุนข ในอิตถิลิงค์ใช้เป็น สุนขี

อทุธา เป็นปุลิงค์ มีที่ใช้แต่ ป. เอก. อทุธา,

ทุ. อทุธานิ, ต. อทุธนา, จ.ฉ.อทุธโน, ส.อทุธานะ

มขว เป็นปุลิงค์มีที่ใช้แต่ ป. มขวา

ยว เป็นทวลิงค์ ในปุลิงค์ใช้มากแต่ ป. เอก

ยว ในอิตถิลิงค์ เป็น ยวติ แจกตาม นารี

สข เป็นทวลิงค์ ในปุลิงค์ใช้มากแต่ เอก. ป.

สขา ในอิตถิลิงค์ เป็น สขี แจกตาม อี การ์นต์
ในลิงค์นั้น

สังขยา

(๗๓) คัพท์ที่เป็นเครื่องกำหนดนับ
นามนามชื่อ **สังขยา** สังขยาแบ่งเป็น ๒ คือ

๑ ปกติสังขยาอย่าง ๑

๑ ปุรณสังขยาอย่าง ๑

ปกติสังขยา นับโดยปกติ เป็นต้นว่า หนึ่ง
สอง สาม สี่ ห้า สำหรับนับนามนามให้รู้ว่า
มีประมาณเท่าใด

ปุรณสังขยา สำหรับนับนามนามที่เต็มใน
ที่นั้นๆ คือนับเป็นชั้นๆ เป็นต้นว่า ที่หนึ่ง ที่
สอง ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า

ปกติสังขยานี้ ในคัมภีร์คัพทศาสตร์ท่าน
แบ่งเป็น ๒ พวก ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ จัดเป็น
ศัพท์นาม ตั้งแต่ ปญจ ไปเป็น คุณนาม

ส่วนปุรณสังขยาเป็นคุณนามแท้

(๗๔) วิธีนับปกติสังขยา อย่างนี้

เอก	๑	โสฬส	๑๖
ทุวิ	๒	สตตรส	๑๗
ติ	๓	อฏจารส	๑๘
จตุ	๔	เอกุณวิสติ, อนุวิส	๑๙
ปญจ	๕	วิส, วิสติ	๒๐
ฉ	๖	เอกวิสติ	๒๑
สตต	๗	ทฺวาวิสติ, พาวิสติ	๒๒
อฏจ	๘	เตวิสติ	๒๓
นว	๙	จตุวิสติ	๒๔
ทส	๑๐	ปญจวิสติ	๒๕
เอกาทส	๑๑	ฉพพิสติ	๒๖
ทฺวาทส, พารส	๑๒	สตตวิสติ	๒๗
เตรส	๑๓	อฏจวิสติ	๒๘
จตุทฺทส, จุทฺทส	๑๔	เอกุณตฺติส, อนุตฺติส	๒๙
ปญจทส, ปญฺณรส	๑๕	ตีส, ตีสติ	๓๐

เอกตติส	๓๑	ฉจตุตทาฬีส	๔๖
ทวตติส, พตติส	๓๒	สตตจตตทาฬีส	๔๗
เตตติส	๓๓	อฏฺจจตตทาฬีส	๔๘
จตตติส	๓๔	เอกฺขนปณณาส,	} ๔๙
ปณจตตติส	๓๕	อุณปณณาส	
ฉตติส	๓๖	ปณณาส, ปณณาส	๕๐
สตตตติส	๓๗	สฏฺจี	๖๐
อฏฺจตติส	๓๘	สตตติ	๗๐
เอกฺขนจตตทาฬีส	} ๓๙	อลีติ	๘๐
อุณจตตทาฬีส		นวุติ	๙๐
จตตทาฬีส, ตาฬีส	๔๐	สตํ	ร้อย
เอกจตตทาฬีส	๔๑	สทสฺสํ	พัน
เทวจตตทาฬีส	๔๒	ทสสทสฺสํ	หมื่น
เตจจตตทาฬีส	๔๓	สตสทสฺสํ, ลกฺขํ	แสน
จตฺจจตตทาฬีส	๔๔	ทสสตสทสฺสํ	ล้าน
ปณจจจตตทาฬีส	๔๕	โกฏิ	โกฏิ

เอกสังขยา เป็นเอกวจนะอย่างเดียว

เอกสัพพนาม เป็นทวิวจนะ

ตั้งแต่ **ทวิ** จนถึง **อฏฺฐการส** เป็นพหุวจนะ
อย่างเดียว เป็น ๓ ลิงค์

ตั้งแต่ **เอกฺชนวิสติ** จนถึง **อฏฺฐชนวุติ** เป็น
เอกวจนะ อิตถิลิงค์อย่างเดียว แม้เข้ากับศัพท์
ที่เป็นพหุวจนะลิงค์อื่น ก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่
เปลี่ยนไปตาม

ปกติสังขยาจัดเป็นนาม ดังนี้

ตั้งแต่ เอก (๑) ถึง จตุ (๔) จัดเป็น สัพพนาม

ตั้งแต่ ปญจ (๕) ถึง อฏฺฐนวุติ (๙๘)

เป็น คุณนามอย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณสํ (๙๙) ขึ้นไป เป็น นามนาม

ส่วนปุรณสังขยา เป็นคุณนามแท้

ปกติสังขยาจัดเป็นลึงค์ ดังนี้

ตั้งแต่ เอก (๑) ถึง อฏฺฐการส (๑๘) เป็นได้ทั้ง ๓ ลึงค์

ตั้งแต่ เอกุณวิสติ (๑๙) อฏฺฐนวุติ (๙๘)

เป็น อิตถิลึงค์อย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณสํ (๙๙) ขึ้นไป เป็น นปฺสกลึงค์

อย่างเดียว

เฉพาะ โกฏิ (โกฏิ) เป็น อิตถิลึงค์ อย่างเดียว

วิธีแจกปกติสังขยา

(๓/๕) เอก ศัพท์ แจกอย่างนี้

	ปุ.	อิต.	นปุ.
	เอก.	เอก.	เอก.
ป.	เอโก	เอกา	เอกํ
ทุ.	เอกํ	เอกํ	เอกํ
ต.	เอเคน	เอกาย	เอเคน
จ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ปญ.	เอกสุมา	เอกาย	เอกสุมา
	เอกมฺหา		เอกมฺหา
ฉ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ส.	เอกสุมี	เอกาย	เอกสุมี
	เอกมฺหิ		เอกมฺหิ

เอก ศัพท์นี้ ถ้าเป็นสังขยาแจกอย่างนี้

ถ้าเป็นลัทธิพนาม แจกได้ทั้ง ๒ วจนะ เหมือน

ย ศัพท์ ในลัทธิพนามที่จะกล่าวข้างหน้า แปรจาก

ย ศัพท์ บ้างเล็กน้อยคือ ใน อิตฺ. เอก. จ. ฉ.
เอภิสฺสา ส. เอภิสฺส

(๓๖) ทฺวิ ศัพท์ ใน ๓ ลิงค์
อุภ (๒) ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้

	พหุ.	พหุ.
ป.	เทว	อุโภ
ท.	เทว	อุโภ
ต.	ทฺวิหิ	อุโภหิ
จ.	ทฺวิณฺ	อุภินฺ
ปญ.	ทฺวิหิ	อุโภหิ
ฉ.	ทฺวิณฺ	อุภินฺ
ส.	ทฺวิสฺ	อุโภสฺ

(๓/๓) ตี ศัพท์ แจกอย่างนี้

	ป๋.	อิต.	นป๋.
	พหุ.	พหุ.	พหุ.
ป.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ท.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ต.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
จ.	ติณฺณํ	ติสฺสณฺณํ	ติณฺณํ
	ติณฺณณฺณํ		ติณฺณณฺณํ
ปญ.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
ฉ.	ติณฺณํ	ติสฺสณฺณํ	ติณฺณํ
	ติณฺณณฺณํ		ติณฺณณฺณํ
ส.	ตีสฺ	ตีสฺ	ตีสฺ

(๗๘) จตุ คัพท์ แจกอย่างนี้

ป. อิต. นป.

พท. พท. พท.

ປ. ຈຕຸຕາໂຣ ຈຕຸໂຣ ຈຕສໂສ ຈຕຸຕາຣີ

ທຸ. ຈຕຸຕາໂຣ ຈຕຸໂຣ ຈຕສໂສ ຈຕຸຕາຣີ

๓. จตุหิ	๓. จตุหิ	๓. จตุหิ
----------	----------	----------

จ. จตุพนบุรี จตฺสฺสนฺบุรี จตุพนบุรี

ปณ. จตุหิ จตุหิ จตุหิ

ฉ. จตุรนต์ จตฺสสนฺ จตุรนต์

ଷ. ଇତ୍ତର	ଇତ୍ତର	ଇତ୍ତର
----------	-------	-------

(๓๙) ปณฺจ ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้

พหุ.

ป. ปณฺจ (ลปโย)

ท. ปณฺจ

ต. ปณฺจหิ (ไม่ทิมะ)

จ. ปณฺจนฺ

ปณฺ. ปณฺจหิ

ฉ. ปณฺจนฺ

ส. ปณฺจสุ (ไม่ทิมะ)

ตั้งแต่ ฉ (๖) ถึง อฏฺฐารส (๑๘) แจกอย่างนี้

เอกุนวิส ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

- ป. เอกุนวิส (ลงนิคหิต)
- ท. เอกุนวิส
- ต. เอกุนวิสสาย
- จ. เอกุนวิสสาย
- ปญ. เอกุนวิสสาย
- ฉ. เอกุนวิสสาย
- ส. เอกุนวิสสาย

ตั้งแต่ วิส (๒๐) ถึง ปญญาส (๕๐) แจกอย่างนี้

ตั้งแต่ เอกุนวิสติ (๑๙) ถึง อฏฺฐตฺตีสติ (๓๘) และ

ตั้งแต่ เอกุนสตุตติ (๖๙) ถึง อฏฺฐนวุติ (๙๘)

แจกตามแบบ อี การ์รันต์ ในอิตถิลิงค์ (รตุติ)

ตั้งแต่ เอกุนสฏฺฐิ (๕๙) ถึง อฏฺฐสฏฺฐิ (๖๘)

แจกตามแบบ อี การ์รันต์ ในอิตถิลิงค์ (นาวิ)

(๘๐) ปุรณสังขยา นับในลิงค์ทั้ง ๓ อย่างนี้

ปฺ.	อิตุ	นปฺ.	คำแปล
ปจฺโม	ปจมา	ปจมํ	ที่ ๑
ทฺติโย	ทฺติยา	ทฺติยํ	ที่ ๒
ตฺติโย	ตฺติยา	ตฺติยํ	ที่ ๓
จตุตฺโถ	จตุตฺถิ-เถ	จตุตฺถํ	ที่ ๔
ปณฺจโม	ปณฺจมี-มา	ปณฺจมํ	ที่ ๕
ฉฺฉโจ	ฉฺฉจี-จา	ฉฺฉจํ	ที่ ๖
สตุตฺโม	สตุตฺมี-มา	สตุตฺมํ	ที่ ๗
อณฺจโม	อณฺจมี-มา	อณฺจมํ	ที่ ๘
นวโม	นวมมี-มา	นวมํ	ที่ ๙
ทสโม	ทสมี-มา	ทสมํ	ที่ ๑๐
เอกาทสโม	เอกาทสี-สี	เอกาทสมํ	ที่ ๑๑
ทฺวาทสโม	ทฺวาทสี	ทฺวาทสมํ	} ที่ ๑๒
พารสโม	พารสี	พารสมํ	

เตรลโม	เตรลี	เตรสมံ	ที่ ๑๓
จตุทฺทลโม	จตุทฺทลี-ลี	จตุทฺทลสมံ	ที่ ๑๔
ปณฺณรลโม	ปณฺณรลี-ลี	ปณฺณรลสมံ	ที่ ๑๕
โสฬลโม	โสฬลี	โสฬลสมံ	ที่ ๑๖
สตุตฺตรลโม	สตุตฺตรลี	สตุตฺตรลสมံ	ที่ ๑๗
อฏฺฐจารลโม	อฏฺฐจารลี	อฏฺฐจารลสมံ	ที่ ๑๘
เอกฺกนวิสลโม	เอกฺกนวิสลมา	เอกฺกนวิสลมံ	ที่ ๑๙
วิสลโม	วิสลมา	วิสลมံ	ที่ ๒๐

**ปฺรณล้งขยนี้เป้นคุณนาม แจกได้ทั้ง ๓
ล้งค์ และเป็นเอกวจนะอย่างเดียว**

สัพพนาม

(๘๑) สัพพนามนั้น แบ่งเป็น ๒ คือ

ปฺริสสัพพนาม ๑

วิเสสนสัพพนาม ๑

ปฺริสสัพพนาม นั้นเป็นศัพท์สำหรับใช้แทนชื่อคนสัตว์และสิ่งของที่ออกชื่อมาแล้วข้างต้น เพื่อจะไม่ให้เป็นการซ้ำซาก นับตามบุรุษที่ท่านจัดไว้ในอาขยาต เป็น ๓ คือ **ต** ศัพท์ ๑ **ตุมฺห** ศัพท์ ๑ **อมฺห** ศัพท์ ๑

(๘๒) **วิเสสนสัพพนาม**นั้น คล้ายๆ กับคุณนามแต่มีวิธีแจกไม่เหมือนคุณนาม แบ่งออกเป็น ๒ คือ

๐ **อนิยม ๑**

๐ **นิยม ๑**

คัพทฺเหล่านี้ คือ ย อญฺญ อญฺญตร
อญฺญตม ปฺร อปร กตร กตม เอก เอกจฺจ
อุภย สพฺพ ก็ เป็น อนิยม

ต เอต อิม อมุ เป็น นิยม

ย คัพทฺนั้น พิจารณาเห็นว่า ไม่เป็น
อนิยมแท้ทีเดียว เพราะเข้ากับ ตมุห อมุห
คัพทฺก็ได้ แต่เมื่อประสงค์แปล ย คัพทฺว่า
“ใด” แล้วก็ดูเหมือน เป็น อนิยมแท้

วิเสสนสัพพนาม ๒ อย่าง ที่กล่าวมานี้
เป็น ๓ ลิงค์ แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์

ในสัพพนามทั้งปวงไม่มีอาลปนะ

วิธีแจกปริสัพพนาม

(๘๓) ต ศัพท์ ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

พหู.

ป. โส

เต

ท. ตํ นํ

เต เน

ต. เตน

เตหิ

จ. ตสฺส อสฺส

เตสํ เตสํ

เนสํ เนสํ

ปญ. ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา เตหิ

ฉ. ตสฺส อสฺส

เตสํ เตสํ

เนสํ เนสํ

ส. ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ เตสุ

ต ศัพท์ ในอิติลึงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. ส่า	ตา
ท. ตํ นํ	ตา
ต. ตาย	ตาหิ
จ. ตสุสา อสุสา ติสุสา ติสุสาย	ตาสํ ตาสานํ
ปญ. ตาย	ตาหิ
ฉ. ตสุสา อสุสา ติสุสา ติสุสาย	ตาสํ ตาสานํ
ส. ตายํ ตสุลํ อสุลํ ติสุลํ	ตาสู

ต ศัพท์ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. ตํ	ตานิ
ท. ตํ นํ	ตานิ
ต. เตन	เตहि
จ. ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ
	เนสํ เนसानํ
ปญ. ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตहि
ฉ. ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ
	เนสํ เนसानํ
ส. ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

(๘๔) ตุมห (ท่าน) ทั้งสองลิงค์
แจกอย่างเดียวกัน ดังนี้

เอก.	พหุ.
ป. ตุํ ตุํ	ตุมเห โว
ท. ตํ ตุํ ตุํ	ตุมเห โว
ต. ตยา ตวยา เต	ตุมเหหิ โว
จ. ตยห ตุมหํ ตว เต	ตุมหากํ โว
ปญ. ตยา	ตุมเหหิ
ฉ. ตยหํ ตุมหํ ตว เต	ตุมหากํ โว
ส. ตยิ ตวยิ	ตุมहेสุ

(๘๕) อมฺห (ข้า) ทั้งสองลิงค์
แจกอย่างเดียวกัน ดังนี้

เอก.	พหู.
ป. อหิ	มยฺ โน
ทุ. มํ มมํ	อมฺเห โน
ต. มยา เม	อมฺเหหิ โน
จ. มยฺหิ อมฺหิ มม มมํ เม	อมฺหากํ อสฺமாகํ โน
ปญ. มยา	อมฺเหหิ
ฉ. มยฺหิ อมฺหิ มม มมํ เม	อมฺหากํ อสฺமாகํ โน
ส. มยิ	อมฺहेสุ

วิธีแจกอนิยมวิเสสนศัพท์พจนานาม

(๘๖) ย ศัพท์ (ใด) ในปูลึงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. โย	เย
ทุ. ยํ	เย
ต. เยน	เยहि
จ. ยสฺส	เยสํ เยสานํ
ปญ. ยสฺมา ยมฺหา	เยहि
ฉ. ยสฺส	เยสํ เยสานํ
ส. ยสฺมี ยมฺหิ	เยสุ

ย ศัพท์ (ใด) ในอิติลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	ยา	ยา
ท.	ยัม	ยา
ต.	ยาย	ยาหิ
จ.	ยสุสา	ยาสัม ยาสานัม
ปญ.	ยาย	ยาหิ
ฉ.	ยสุสา	ยาสัม ยาสานัม
ส.	ยสุสั	ยาสุ

ย ศัพท์ (ใด) ในนปฐกถิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.		พหุ.
ป.	ยํ		ยานิ
ท.	ยํ		ยานิ
ต.	เยน		เยหิ
จ.	ยสฺส		เยสํ เยสานํ
ปญ.	ยสฺมา ยมฺหา		เยหิ
ฉ	ยสฺส		เยสํ เยสานํ
ส.	ยสฺมี ยมฺหิ		เยสุ

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน ย ศัพท์

อญฺญ	อื่น
อญฺญตฺร	คนใดคนหนึ่ง
อญฺญตม	คนใดคนหนึ่ง
ปร	อื่น
อปร	อื่นอีก
กตฺร	คนไหน
กตม	คนไหน
เอก	คนหนึ่ง, พวกหนึ่ง
เอกฺจจ	บางคน, บางพวก
อุภย	ทั้งสอง
สพฺพ	ทั้งปวง
กิ	ใคร, อะไร

(๘๓) กิ ศัพท์ (ใคร, อะไร) คงรูปเป็น กิ อยู่
แต่ใน นปฺ. ป. ทฺ. เอก เท่านั้น นอกนั้นแปลงเป็น
ก แล้ว แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์ เหมือน ย ศัพท์

ก็ ศัพท์ ที่มี จิ ต่อท้าย

เอกวจนะ แปลว่า น้อย, บางคน, บางสิ่ง

พหุวจนะ แปลว่า บางพวก, บางเหล่า

ก็ ศัพท์ในปูลึงค์ ที่มี จิ ต่อท้าย แจกอย่างนี้

เอก.

พหุ.

ป. โกลิ

เกจิ

ท. กณฺหจิ

เกจิ

ต. เกณฺหจิ

เกหิจิ

จ. กสฺสจิ

เกสณฺหจิ เกสานณฺหจิ

ปณ. กสฺมาจิ กมฺหาจิ

เกหิจิ

ฉ. กสฺสจิ

เกสณฺหจิ เกสานณฺหจิ

ส. กสฺมิณฺหจิ กมฺหิจิ

เกสฺสจิ

กั ศัพท์ในอิตติลึงค์ ที่มี จิ ต่อท้าย แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	กาจิ	กาจิ
ท.	กณฺจิ	กาจิ
ต.	กายจิ	กาหิจิ
จ.	กสฺสาจิ	กาสณฺจิ กาสานณฺจิ
ปญ.	กายจิ	กาหิจิ
ฉ.	กสฺสาจิ	กาสณฺจิ กาสานณฺจิ
ส.	กสฺมิณฺจิ	กาสุจิ

ก็ ศัพท์ ใน นปฺสกลิงค์ ที่มี จิ ต่อท้าย แจกอย่างนี้

	เอก	พหู
ป.	กิญฺจิ	กานิจิ
ท.	กิญฺจิ	กานิจิ
ต.	เกนฺจิ	เกหิจิ
จ.	กสฺสจิ	เกสณฺจิ เกสานณฺจิ
ปญ.	กสฺมาจิ กมฺหาจิ	เกหิจิ
ฉ.	กสฺสจิ	เกสณฺจิ เกสานณฺจิ
ส.	กสฺมิณฺจิ กมฺหิจิ	เกสุจิ

ก็ ศัพท์ที่มี ย นำหน้า จิ ต่อท้าย แปล
ว่า คนใดคนหนึ่ง หรือ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง

(ปฺ. โย โกจิ, อิตฺ. ยา กาจิ, นปฺ. ยงฺกิญฺจิ)

ก็ ศัพท์ ถ้าเป็นคำถามแปลว่า หรือ (ก็ ปเนตํ
อาวุโส ปฏฺฐูปิ ดูก่อนอาวุโส ก็ ข้อนั้น สมควรหรือ)

ก็ ศัพท์เป็นคำถามถึงเหตุที่เป็น แปลว่า
ทำไม (ก็ ปาลิต ปมชชลิ ดูก่อนปาลิต ทำไม
(ท่าน) ประมาทอยู่)

วิธีแจกนิยมวิเสสนศัพท์นาม

(๘๘) เอต ศัพท์ (นั้น) ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	เอโส	เอเต
ทุ.	เอตํ เอนํ	เอเต
ต.	เอเตน	เอเตหิ
จ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ปญ.	เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ส.	เอตสฺมี เอตมฺหิ	เอเตสุ

เอต คัพพ (นั่น) ในอิติลึงค์แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	เอสา	เอตา
ทุ.	เอตํ เอนํ	เอตา
ต.	เอตาย	เอตาहि
จ.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอतालํ เอตาสานํ
ปญ.	เอตาย	เอตาहि
ฉ.	เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอतालํ เอตาสานํ
ส.	เอตสฺสํ เอติสฺสํ	เอตาสู

เอต ศัพท์ (นั้น) ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	เอตํ	เอตานิ
ท.	เอตํ เอนํ	เอตานิ
ต.	เอเตน	เอเตหิ
จ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ปญ.	เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ส.	เอตสฺมี เอตมฺหิ	เอเตสุ

(๘๙) อิม คัพท (นี้) ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหุ.
ป. อยู่	อิมะ
ท. อิมั	อิมะ
ต. อิมินา อเนน	อิมะหิ
จ. อิมสฺส อสฺส	อิมะสํ อิมะสานํ
ปญ. อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิมะหิ
ฉ. อิมสฺส อสฺส	อิมะมํ อิมะสานํ
ส. อิมสฺมี อิมมฺหิ อสฺมี	อิมะสุ

อิม คัพท์ (นี้) ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู
ป. อยํ	อิม่า
ท. อิมํ	อิม่า
ต. อิมาย	อิม่าหิ
จ. อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ อิม่าसानํ
ปณ. อิมาย	อิม่าหิ
ฉ. อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ อิม่าसानํ
ส. อิมิสฺสํ อสฺสํ	อิมาสุ

อิม ศัพท์ (นี้) ในนปฐกถา แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. อิทํ	อิมานิ
ทุ. อิทํ อิมํ	อิมานิ
ต. อิมินา อเนน	อิมेहि
จ. อิมสฺส อสฺส	อิมेสํ อิมะสานํ
ปญ. อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิมेहि
ฉ. อิมสฺส อสฺส	อิมेสํ อิมะสานํ
ส. อิมสฺมี อิมมฺहि อสฺมี	อิมेषุ

(๙๐) อมุ ศัพท์ (โน้น) ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. อมุ	อมู
ท. อมู	อมู
ต. อมูนา	อมูหิ
จ. อมุสส อมูโน	อมูสํ อมูसानํ
ปญ. อมุสมา อมุมา	อมูหิ
ฉ. อมุสส อมูโน	อมูสํ อมูसानํ
ส. อมุสมิ อมุมิ	อมูสุ

อมุ ศัพท์ (โน้น) ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหุ.
ป. อมุ	อมุ
ท. อมู	อมุ
ต. อมูยา	อมูหิ
จ. อมุสุสา	อมูล์ อมุसान์
ปญ. อมูยา	อมูหิ
ฉ. อมุสุสา	อมูล์ อมุसान์
ส. อมุสุลล์	อมูลุ

อมฺ คััพท์ (โน้น) ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

พหุ.

ป. อทํ	อมฺนิ
ท. อทํ	อมฺนิ
ต. อมฺนา	อมฺหิ
จ. อมฺสฺส อมฺโน	อมฺลํ อมฺसानํ
ปณ. อมฺสฺมา อมฺมฺหา	อมฺหิ
ฉ. อมฺสฺส อมฺโน	อมฺลํ อมฺसानํ
ส. อมฺสฺมี อมฺมฺหิ	อมฺลํ

อมฺ คััพท์นี้ อาเทศเป็น อสฺ บ้างก็ได้ อมฺ และ อสฺ ทั้ง ๒ ถ้ามี ก เป็นที่สุด เป็น อมฺก อสฺก ดังนี้ แจกตามแบบ ข คััพท์ ทั้ง ๓ ลิงค์ อมฺ และ อสฺ ที่มี ก เป็นที่สุด ท่านใช้มากกว่าที่ไม่มี ก

อภัยยศัพท

(๙๑) ยังมีศัพท์อีกจำพวกหนึ่งจะแจกด้วย
วิภัติทั้ง ๗ แปลงรูปไปต่างๆ เหมือนนามทั้ง ๓
ไม่ได้ คงรูปอยู่เป็นอย่างเดียว ศัพท์เหล่านี้เรียกว่า
อภัยยศัพทๆ นี้ เป็น อุปสัคบ้าง นิบาตบ้าง
ปัจจัยบ้าง

อุปสัค นั้น สำหรับใช้นำหน้านามและกิริยา
ให้วิเศษขึ้น เมื่อนำหน้านาม มีอาการคล้ายคุณ-
ศัพท์ เมื่อนำหน้ากิริยา มีอาการคล้ายกิริยาวิเศษนะ

อุปสัค มี ๒๐ ตัว

อติ ยิง เกิน ล่วง

อธิ ยิง ใหญ่ ทับ

อนุ น้อย ภายหลัง ตาม

อป	ปราศ หลีก
อป หรือ ป	ใกล้ บน
อภิ	ยิ่ง ใหญ่ จำเพาะ ข้างหน้า
อว หรือ โอ	ลง
อา	ทั่ว ยิ่ง กลับความ
อุ	ขึ้น นอก
อุป	เข้าไป ใกล้ มั่น
ทุ	ชั่ว ยาก
นิ	เข้า ลง
นิ	ไม่มี ออก
ป	ทั่ว ข้างหน้า ก่อน ออก
ปฏิ	เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ
ปรา	กลับความ
ปริ	รอบ
วิ	วิเศษ แจ้ง ต่าง
ล	พร้อม กับ ดี
สุ	ดี งาม ง่าย

นิบาต

(๙๒) นิบาตนั้นสำหรับลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง
กริยาศัพท์บ้าง บอกกาลปนะ กาล ที่ ปริจเฉท
อุปไมย ปฏิเสธ ความไต่ยินเล่าลือ ความปรักป
ความถาม ความรับ ความเตือน เป็นต้น

นิบาตบอกกาลปนะ มี ๑๐ ตัว

ยคุเข	สรรวมชีพ, ขอเดชะ
ภนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ภทฺนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ภณ	แนะพนาย (คนผู้ดีเรียกคนใช้)
อมฺโห	ผู้เจริญ (ใช้เรียกชายด้วยวาจาสุภาพ)
อาวุโส	ดูก่อนผู้มีอายุ (พระพรราชาแก่เรียกพระ พรราชาอ่อน, พระเรียกคฤหัสถ์)
เร	เว้ย โว้ย (เรียกคนเลวทราวม)
อเร	เว้ย โว้ย (เรียกคนเลวทราวม)
เห	เฮ้ย (เรียกคนเลวทราวม)

เซ แม่ (คำเรียกสาวใช้)

นิบาตบอกกาล มี ๙ ตัว

อถ	ครั้งนั้น	หิโย	วันวาน
ปาโต	เช้า	เสว	วันพรุ่ง
ทิวา	วัน	สมปติ	บัดเดี๋ยวนี้
สಾಯ	เย็น	อายติ	ต่อไป
สุเว	ในวัน		

นิบาตบอกที่ มี ๑๖ ตัว

อุทฺธ	เบื้องบน	อโธ	เบื้องต่ำ
อุปริ	เบื้องบน	เหตุจา	ภายใน
อนฺตรา	ระหว่าง	โอร	ฝั่งใน
อนฺโต	ภายใน	ปาร	ฝั่งนอก
ติโร	ภายนอก	หุร	โลกอื่น
พหิ	ภายนอก	สมมุขา	ต่อหน้า
พหิทฺธา	ภายนอก	ปรมมุขา	ลับหลัง
พาหิรา	ภายนอก	รโห	ที่ลับ

นิบาตบอกปริจเฉท มี ๑๐ ตัว

กิว	เพียงไร
ยาว	เพียงใด
ดาว	เพียงนั้น
ยาวเทว	เพียงไदनันเทียว
ดาวเทว	เพียงนั้นนันเทียว
ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
กิตดาวตา	มีประมาณเท่าใด
เอตดาวตา	มีประมาณเท่านั้น
สมนุตา	รอบคอบ

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย มี ๖ ตัว

วีย	ราวกะ	เสยยถา	ฉันใด
อิว	เพียงดั่ง	ตถา	ฉันนั้น
ยถา	ฉันใด	เอว	ฉันนั้น

นิบาตบอกประการ มี ๓ ตัว

เอว ด้วยประการนั้น ถถ ด้วยประการไร
 ถตา ด้วยประการนั้น

นิบาตบอกปฏิเสธ มี ๗ ตัว

น	ไม่	เอว	นั้นเทียว
โน	ไม่	วินา	เว้น
มา	อย่า	อล	พอ, อย่าเลย
ว	เทียว		

นิบาตบอกความได้ยินเล่าลือ มี ๓ ตัว

กิริ ได้ยินว่า สุก ได้ยินว่า
 ขลุ ได้ยินว่า

นิบาตบอกปริกัป (คาดคะเน) มี ๖ ตัว

เจ	หากว่า	อถ	ถ้าว่า
ยทิ	พิวว่า	อปเปว	นาม ชื่อแม่ไหน
สเจ	ถ้าว่า	ยนฺนุน	กระไรหนอ

นิบาตบอกความถาม มี ๘ ตัว

ก็	หรือ, อะไร	นุ	มิใช่หรือ
กถ	อย่างไร	อุทาหุ	หรือว่า
กจจิ	แลหรือ	อาทุ	หรือว่า
นุ	หนอ	เสยยถิทำ	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ มี ๒ ตัว

อาม	เออ	อามนตา	เออ
-----	-----	--------	-----

นิบาตบอกความเตือน มี ๓ ตัว

อิงฆ	เชิญเถิด	หนท	เอาเถิด
ตคฆ	เอาเถิด		

นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยค

มีอัตถะเป็นอเนก มี ๘ ตัว

จ	ด้วย, อนึ่ง,	วา	หรือ, บ้าง
	ก็, จริงอยู่	ปน	ส่วนว่า, ก็

อปี แม่, บ้าง อปีจ เอาอี
 หิ ก็, จริงอยู่, เพราะว่า อถวา อีกอย่างหนึ่ง
 ตุ ส่วนว่า, ก็

นิบาตสี่กว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม มี ๗ ตัว

นุ	หนอ	โห	แล
สุ	ลี	วต	หนอ
เว	เว้ย	ทเว	เว้ย
โว	โวย		

นิบาตมีเนื้อความต่างๆ มี ๓๑ ตัว

อภยทตฤ	โดยแท้	นูน	แน่
อโถ	อนึ่ง	นานา	ต่างๆ
อทธา	แน่แท้	ปจฺฉา	ภายหลัง
อวสฺส	แน่แท้	ปฏฺจาย	ตั้งก่อน
อโห	โอ	อาว	แจ้ง
อารา	ไกล	อุจฺจ	สูง
นิจ	ต่ำ		

อิติ	เพราะเหตุนั้น,	ปฐติ	จำเดิม
	ว่าดังนี้,	ปน	อีก
	ด้วยประการนี้, ชื่อ	ปนปน	บ่อยๆ
กิญจาปี	แม่น้ำน้อยหนึ่ง	ภียโย	ยิ่ง
กวจิ	บ้าง	ภียโยโส	โดยยิ่ง
มิจฺฉา	ผิด	สทุธิ	พร้อม, กับ
มุธา	เปล่า	สณิกํ	ค่อยๆ
มุสา	เท็จ	สยํ	เอง
สกี	คราวเดียว	สห	กับ
สตกฺขตฺตํ	ร้อยคราว	สามํ	เอง

ปัจจัยในอัพยาศัพท์

(๙๓) ปัจจัยนั้นลงท้ายนามศัพท์ เป็น
เครื่องหมายวิภัตติบ้าง ลงท้ายธาตุ เป็น
เครื่องหมายกิริยาบ้าง อย่างนี้

ปัจจัยที่ลงท้ายนามศัพท์มี ๑๗ ตัว ดังนี้

โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยวิภัตติ
แปลว่า **ข้าง** เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภัตติ
แปลว่า **แต่** เป็นต้น ดังนี้

สพฺพโต แต่-ทั้งปวง

อณฺยโต แต่-อื่น

อณฺยตรโต แต่-อันใดอันหนึ่ง

อิตรโต แต่-นอกนี้

เอกโต ข้างเดียว

อุกฺโต ข้างทั้งสอง

ปรโต ข้างอื่น

ตโต	แต่-นั้น
เอโต	แต่-นั้น
อโต	แต่-นั้น
อิโต	แต่-นี้
อปรโต	ข้างอื่นอีก
ปรโต	ข้างหน้า
ปัจฉโต	ข้างหลัง
ทกฺขิณโต	ข้างขวา
วามโต	ข้างซ้าย
อุตฺตรโต	ข้างเหนือ
อธฺรโต	ข้างล่าง
ยโต	แต่-ใด
อมฺโต	แต่-โน้น
กตรโต	แต่-อะไร
กุโต	แต่-ไหน

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ หี ห
 ฬิณฺจํ ว เป็นเครื่องหมายลัตตมวิวัตติ แปล
 ตามลัตตมि ดังนี้

สพฺพตฺร	ใน-ทั้งปวง	อตฺถ	ใน-นี้
สพฺพตฺถ	ใน-ทั้งปวง	เอกตฺร	ใน-เดียว
สพฺพธิ	ใน-ทั้งปวง	เอกตฺถ	ใน-เดียว
อณฺยตฺร	ใน-อื่น	อุภยตฺร	ใน-สอง
อณฺยตฺถ	ใน-อื่น	อุภยตฺถ	ใน-สอง
ยตฺร	ใน-ใด	เอตฺถ	ใน-นี้
ยตฺถ	ใน-ใด	อิธ	ใน-นี้
ยหิ	ใน-ใด	อิห	ใน-นี้
ยหํ	ใน-ใด	กตฺร	ใน-ไหน
ตตฺร	ใน-นั้น	กตฺถ	ใน-ไหน
ตฺถถ	ใน-นั้น	กฺุหิ	ใน-ไหน
ตฺหิ	ใน-นั้น	กฺุหํ	ใน-ไหน
ตหํ	ใน-นั้น	กฺุฬิณฺจํ	ใน-ไหน
อตฺร	ใน-นี้	กฺุว	ใน-ไหน

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ทา ทานิ รติ ฐนา
ทาจน์ ชช ชช เป็นเครื่องหมายลัทธิมีวิรัตติลงในกาล
ดังนี้

สพพทา	ในกาลทั้งปวง
สทา	ในกาลทุกเมื่อ
เอกทา	ในกาลหนึ่ง, บางที
ยทา	ในกาลใด, เมื่อใด
ตทา	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น
กทา	ในกาลไร, เมื่อไร
กทาจิ	ในกาลไหน, บางคราว
อิทานิ	ในกาลนี้, เดียวนี้
เอตริ	ในกาลนี้, เดียวนี้
กรหจิ	ในกาลไหนๆ, บางครั้ง
อฐนา	ในกาลนี้, เมื่อก็
กุตาจน์	ในกาลไหน
อชช	ในวันนี้

สขขุ ในวันมียู่, วันนี้

ปรขขุ ในวันอื่น

อปรขขุ ในวันอื่นอีก

ปัจจัยที่เป็นกิริยาภิกตก์ ๕ ตัว ตเว ตฺ ตุน
 ตฺวา ตฺวาน กับทั้งปัจจัยที่อาเทสออกจาก
 ตฺวา เป็น อัพยยะ แยกด้วยวิภัติไม่ได้ อ.
 ดังนี้

กาตเว เพื่ออันทำ

กาตุ ความทำ, เพื่ออันทำ

กาตุน ทำแล้ว

กตฺวา ทำแล้ว

กตฺวาน ทำแล้ว

จบอัพยยศัพท์แต่เพียงเท่านี้

อาขยาต

(๑๐๘) ศัพท์กล่าวกริยา คือ ความทำ
เป็นต้นว่า ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ
พูด คิด ชื่อว่า **อาขยาต** ในอาขยาตนั้น
ท่านประกอบด้วย **วิภัตติ กาล บท วจนะ**
บุรุษ ธาตุ วาจก ปัจจัย เพื่อเป็น
เครื่องหมายเนื้อความให้ชัดเจน

วิภัตติ

(๑๐๙) วิภัตตินั้น ท่านจำแนกไว้เพื่อเป็น
เครื่องหมายให้รู้ **กาล บท วจนะ บุรุษ** จัด
เป็น ๘ หมวด ในหมวดหนึ่งๆ มี ๑๒ วิภัตติ
อย่างนี้

(วัต-ปัญ-สัต-ป-หิ-อช-กะ-กา)

๑. วัตตมานาวิภัตติ (แปลว่า อยู่, ย่อม, จะ)

ปรสสप्त

อตตโนปท

เอก. พหู.

เอก. พหู.

ป. ตี. อนฺติ.

เต. อนฺเต.

ม. ลี. ถ.

เส. วุเห.

อุ. มิ. ม.

เอ. มุเห.

๒. ปัญมีวิภัตติ (แปลว่า จง, เกิด, ขอ...จง)

ป. ตุ. อนฺตุ.

ตํ. อนฺตํ.

ม. หิ. ถ.

สสุ. วุโห.

อุ. มิ. ม.

เอ. อามุหเส.

๓. สัตตมีวิภัตติ (แปลว่า ควร, พึง, พึง)

ป. เอยย. เอยฺยํ. เอก. เอว

ม. เอยฺยาลิ. เอยฺยาล. เอโถ. เอยฺยวโห.

อุ. เอยฺยามิ. เอยฺยาม. เอยฺยํ. เอยฺยามุเห.

๔. ปโรกขาวิภัตติ (แปลว่า แล้ว)

ป. อ. อุ. ตฤ. เร
ม. เอ. ตฤ. ตฤเ. วโห.
อุ. อঁ. มฺห. อี. มฺเห.

๕. หิยัตตนิวิภัตติ (แปลว่า แล้ว ถ้ามี อ (อาคม) อยู่หน้า แปลว่า ได้...แล้ว)

ป. อา. อุ. ตฤ. ตฤ.
ม. โอ ตฤ. เส. วหฺ
อุ. อঁ มฺห. อี. มฺหเส.

๖. อัชชัตตนิวิภัตติ (แปลว่า แล้ว ถ้ามี อ (อาคม) อยู่หน้า แปลว่า ได้...แล้ว)

ป. อี. อุ. อา. อุ.
ม. โอ. ตฤ. เส. วหฺ
อุ. อี. มฺหา. อ. มฺเห.

๗. ภวิสสันติวิภัตติ (แปลว่า จัก)

ป. สฺสติ. สฺสนฺติ สฺสเต. สฺสนฺเต.
ม. สฺสสิ. สฺสธ. สฺสเส. สฺสวฺเห.
อุ. สฺสามิ. สฺสาม. สฺสํ. สฺสามฺเห.

๘. กาลาติปัตตวิภัตติ (แปลว่า จัก...แล้ว ถ้า
 มี อ (อาคม) อยู่หน้า แปลว่า จักได้...แล้ว)
 ป. สฺสา. สฺสํสุ. สฺสถ. สฺสํสุ.)
 ม. สฺเส. สฺสถ. สฺสเส. สฺสวฺเห.
 อุ. สฺลํ สฺสามฺหา. สฺลํ สฺสามฺหเส

กาล

(๑๑๐) ในอาขยาดนั้น แบ่งกาลที่เป็น
 ประธาน ได้ ๓ กาล คือ

- ๐ กาลที่เกิดขึ้นจำเพาะข้างหน้า เรียกว่า

ปัจจุบันกาล ๑

- ๐ กาลที่ล่วงแล้ว เรียกว่า อดีตกาล ๑

- ๐ กาลที่ยังไม่มาถึง เรียกว่า อนาคตกาล ๑

กาลทั้ง ๓ นั้น แบ่งให้ละเอียดออกอีก

ปัจจุบันกาล จัดเป็น ๓ คือ

- ๐ ปัจจุบันแท้ ๑

- ๐ ปัจจุบันใกล้เคียงอดีต ๑

- ๐ ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต ๑

อดีตกาล จัดเป็น ๓ เหมือนกัน คือ

๑ ล่วงแล้วไม่มีกำหนด ๑

๑ ล่วงแล้ววานนี้ ๑

๑ ล่วงแล้ววันนี้ ๑

อนาคตกาล จัดเป็น ๒ คือ

๑ อนาคตของปัจจุบัน ๑

๑ อนาคตของอดีต ๑

กาลทั้ง ๓ นี้ จะรู้ได้ต้องอาศัยวิภัติ
ทั้ง ๘ หมวด ที่กล่าวแล้ว

๑. วัตตมานาวิภัติ บอกปัจจุบันกาล

ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่

อ. ภิกขุ ธมฺม เทเสติ

ภิกษุ แสดงอยู่ ซึ่งธรรม

ปัจจุบันใกล้เคียงอดีต แปลว่า ย่อม

อ. กุโต นุ ตวํ อากคฺฉสิ

ท่าน ย่อมมา แต่ที่ไหน นนอ

ปัจจุบันใกล้อนาคต แปลว่า จะ

อุ. ก็ กโรมิ

(ข้า) จะทำ ซึ่งอะไร

๒. ปัญจมีวิภัตติ บอกความบังคับ ความหวัง
ความอ่อนนอน

บอกความบังคับ แปลว่า จง

อุ. เอว วเทหิ

(เจ้า) จงว่า อย่างนี้

บอกความหวัง แปลว่า เกิด

อุ. สพเพ สตตะ อเวรา โหนตุ

ลัตว์ ท. ทั้งปวง จงเป็นผู้มีเวร
หามีได้เกิด

บอกความอ่อนนอน แปลว่า ขอ...จง

อุ. ปพพาเซถ มํ ภนฺเต

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอ (ท่าน ท.)
จงยังข้าพเจ้า ให้บวช

๓. สัตตมีวิภัตติ บอกความยอมตาม

ความกำหนด ความรำพึง

บอกความยอมตาม แปลว่า ควร

อ. ภเชถ ปุริสูตตเม

(ชน) ควรคบ ซึ่งบุรุษสูงสุด ท.

บอกความกำหนด แปลว่า พึง

อ. ปุณณณ-เจ ปุริโส กยิรา

ถ้าว่า บุรุษ พึงทำ ซึ่งบุญไซ้

บอกความรำพึง แปลว่า พึง

อ. ยนฺนุนา-หิ ปพฺพชฺเชยฺย

โณหนอ เรา พึงบวช

๔. ปโรกขาวิภัตติ

บอกอดีตกาลไม่มีกำหนด แปลว่า แล้ว

อ. เตนา-ห ภควา

ด้วยเหตุนี้ พระผู้พระภาคตรัสแล้ว

เตนา-หุ โปราณา

ด้วยเหตุนี้ อาจารย์มีในปางก่อน ท.
กล่าวแล้ว

๕. หิยัตตนิวัฏติ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ แปลว่า แล้ว
ถ้ามี อ (อาคม) อยู่หน้าแปลว่า ได้...แล้ว

อุ. ขโณ โว มา อุปลจจา

ขณะ อย่า ได้เข้าไปล่วงแล้ว ซึ่งท่าน ท.

เฮอร์ อวจ

(ข้า) ได้กล่าวแล้ว อย่างนี้

๖. อัชชัตตนิวัฏติ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ แปลว่า แล้ว
ถ้ามี อ (อาคม) อยู่หน้าแปลว่า ได้...แล้ว

อุ. เถโร คามํ ปิณฑาย ปาวลิต

พระเถระ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก่อนเข้า

เอวรูปี กมม์ อกาสิ

(ข้า) ได้ทำแล้ว ซึ่งกรรม มีอย่างนี้เป็นรูป

๗. ภวิสสันติวิวัตติ

บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า จัก

อุ. ธมมํ สุนิสฺสาม

(ข้า ท.) จักพึง ซึ่งธรรม

๘. กาลาติปัตตวิวัตติ

บอกอนาคตกาลของอดีต แปลว่า จัก...แล้ว

ถ้ามี อ (อาคม) อยู่หน้า แปลว่า จักได้...แล้ว

อุ. โส เจ ยานํ ลภิสฺสา อคฺคจิสฺสา

ถ้าว่า เขา จักได้แล้ว ซึ่งยาน ไชรี

(เขา) จักได้ไปแล้ว

บท

(๑๑๑) วิภัตตินั้น แบ่งเป็น ๒ บท คือ

๑ **ปรัสสบท** บทเพื่อผู้อื่น ๑

๑ **อัตตโนบท** บทเพื่อตน ๑

ปรัสสบท เป็นเครื่องหมายให้รู้กิริยาที่เป็น
กัตตฺวจาก เหตุกัตตฺวจาก

อัตตโนบท เป็นเครื่องหมายให้รู้กิริยาที่เป็น
กัมมวากก เหตุกัมมวากก และภาววากก

แต่จะนิยมลงเป็นแน่ที่เดียวก็ไม่ได้ บาง
คราวปรัสสบทเป็นกัมมวากก และภาววากกก็
มี เหมือนคำบาลีว่า

สทิสโส เม น วิชฺชติ.

คนเช่นกัน ด้วยเรา อันใครๆ ย่อมหาไม่ได้.

น จ ลพฺภติ รูป.

อนึ่ง อันใครๆ ย่อมไม่ได้ ในรูป. เป็นต้น
บางคราวอัตตโนบท เป็นกัตตฺวจากกัมม เหมือนคำ
บาลีว่า

ปิยโต ชายโต โสโก

ความโศก ย่อมเกิด แต่ของที่รัก. เป็นต้น

วจนะ

(๑๑๒) วิภัตตินั้น จัดเป็นวจนะ ๒ คือ

๑ เอกวจนะ ๑

๑ พหุวจนะ ๑

เหมือนวิภัตตินาม ถ้าศัพท์นามที่เป็น
ประธานเป็นเอกวจนะ ต้องประกอบกิจริยา
ศัพท์เป็นเอกวจนะตาม ถ้านามศัพท์เป็นพหุ
วจนะ ก็ต้องประกอบกิจริยาศัพท์เป็นพหุวจนะ
ตาม ให้มีวจนะเป็นอย่างเดียวกันอย่างนี้

โส คจฺฉติ เขาไปอยู่

เต คจฺฉนฺติ เขา ท. ไปอยู่

ยกไว้แต่นามศัพท์ ที่เป็นเอกวจนะหลายๆ
ศัพท์ รวมกันด้วย “จ” ศัพท์ ใช้กิจริยาเป็นพหุวจนะ

บุรุษ

(๑๑๓) วิภัตตินั้น จัดเป็นบุรุษ ๓ คือ

๑ ปฐมบุรุษ ๑

๑ มัธยมบุรุษ ๑

๑ อุตตมบุรุษ ๑

เหมือนปริสัลพพนาม ถ้าปริสัลพพนามใด
เป็นประธาน ต้องใช้กิริยาประกอบวิภัตติให้
ถูกต้องตามปริสัลพพนามนั้น อย่างนี้

โส ยาคี เขา ไป

ตวํ ยาลิ เจ้า ไป

อหํ ยามิ ข้า ไป

ตวํ เอहि เจ้า จงมา

มยํ คจฺฉาม พวกเรา ไป

ธาตุ

(๑๑๔) วิกิตติที่บอก กาล บท วจนะ บุรุษ
เหล่านี้ สำหรับประกอบกับธาตุ ธาตุคือกิริยาศัพท์
ที่เป็นมูลราก ท่านจัดรวบรวมไว้เป็น ๘ หมวด
ตามพวกที่ประกอบด้วยปัจจัยเป็นอันเดียวกัน

(ภฺ-ฐ-ทฺ-สฺ-กฺ-ค-ต-จฺ)

๑. หมวด ภฺ ธาตุ (ลง อ, เอ ปัจจัย)

*ภฺ ธาตุ เป็นไปในความมี, ความเป็น
(ภฺ+อ=ภว+ติ) สำเร็จรูปเป็น ภวติ
ย่อมมี, ย่อมเป็น

*หฺ ธาตุ เป็นไปในความมี, ความเป็น
(หฺ+อ=โห+ติ) สำเร็จรูปเป็น โหติ
ย่อมมี, ย่อมเป็น

*สฺ ธาตุ เป็นไปในความนอน
(สฺ+อ=เส=สย+ติ) สำเร็จรูปเป็น
เสติ สยติ ย่อมนอน

* อกัมมธาตุ ธาตุไม่เรียกหากรรม

- *มร** ธาตุ เป็นไปในความตาย
(มร + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น **มรติ**
ย่อมตาย
- ปจ** ธาตุ เป็นไปในความหุง, ความต้ม
(ปจ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น **ปจติ**
ย่อมหุง, ย่อมต้ม
- อิกฺข** ธาตุ เป็นไปในความเห็น
(อิกฺข + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น **อิกฺขติ**
ย่อมเห็น
- ลภ** ธาตุ เป็นไปในความได้
(ลภ + อ + ติ +) สำเร็จรูปเป็น **ลภติ**
ย่อมได้
- คม** ธาตุ เป็นไปในความไป
(คม + อ = คจฺณ + ติ) สำเร็จรูปเป็น **คจฺณติ** ย่อมไป

๒. หมวด รุฐ ฐาตุ (ลง อ, เอ ปัจจัย)

รุฐ ฐาตุ เป็นไปในความกั้น, ความปิด
(รุฐ+อ, เอ+ติ) สำเร็จรูปเป็น
รฺนฺธติ รฺนฺธติ ย่อมปิด

มุจ ฐาตุ เป็นไปในความปล่อย
(มุจ+อ+ติ) สำเร็จรูปเป็น **มุญฺจติ**
ย่อมปล่อย

ภุช ฐาตุ เป็นไปในความกิน
(ภุช+อ+ติ) สำเร็จรูปเป็น **ภุชฺชติ**
ย่อมกิน

ภิท ฐาตุ เป็นไปในความต่อย
(ภิท+อ+ติ) สำเร็จรูปเป็น **ภินฺนติ**
ย่อมต่อย

ลিপ ฐาตุ เป็นไปในความฉาบ
(ลিপ+อ+ติ) สำเร็จรูปเป็น **ลิมฺปติ**
ย่อมฉาบ

(ลง อ. เอ ปัจจัย+นิคคหิตอาคมหน้าพยัญชนะที่สุตฐาตุ)

๓. หมวด ทิว ธาตุ (ลง ย ปัจจัย)

***ทิว** ธาตุ เป็นไปในการเล่น

(ทิว+ย=พฺพ+ติ) สำเร็จรูปเป็น

ทิพฺพติ ย่อมเล่น

ลิว ธาตุ เป็นไปในความเย็บ

(ลิว+ย=พฺพ+ติ) สำเร็จรูปเป็น

ลิพฺพติ ย่อมเย็บ

พุธ ธาตุ เป็นไปในความตรัสรู้

(พุธ+ย=ชฺฌ+ติ) สำเร็จรูปเป็น

พฺพชฺฌติ ย่อมตรัสรู้

***ชี** ธาตุ เป็นไปในความสิ้น

(ชี+ย+ติ) สำเร็จรูปเป็น

ชียติ ย่อมสิ้น

***มฺห** ธาตุ เป็นไปในความหลง

(มฺห+ย=ยฺห+ติ) สำเร็จรูปเป็น

มฺยฺหติ ย่อมหลง

มฺส ธาตุ เป็นไปในความลืมน
(มฺส+ย=สฺส+ติ) สำเร็จรูปเป็น
มฺสฺสติ ย่อมลืมน

รช ธาตุ เป็นไปในความข้อม
(รช+ย=ชช+ติ) สำเร็จรูปเป็น
รชชติ ย่อมข้อม

***มฺจ** ธาตุ เป็นไปในความหลุด, ความพ้น
(มฺจ+ย=จจ+ติ) สำเร็จรูปเป็น
มฺจจติ ย่อมหลุด, ย่อมพ้น

***ภิ** ธาตุ เป็นไปในความแตก
(ภิ+ย=ชช+ติ) สำเร็จรูปเป็น
ภิชชติ ย่อมแตก

๔. หมวด สฺ ธาตุ (ลง ณฺ, ณา ปัจจัย)

สฺ ธาตุ เป็นไปในความพึง
(สฺ+ณา+ติ) สำเร็จรูปเป็น
สฺณาทิ ย่อมพึง

ว ฐาตุ เป็นไปในความร้อย
(ว+ณา+ติ) สำเร็จรูปเป็น
วณาคติ ย่อมร้อย

ลี ฐาตุ เป็นไปในความผูก
(ลี+ณ=โณ+ติ) สำเร็จรูปเป็น
ลีโณติ ย่อมผูก

๕. หมวด กิ ฐาตุ (ลง นา ปัจจัย)

กิ ฐาตุ เป็นไปในความซื้อ
(กิ+นา+ติ) สำเร็จรูปเป็น
กีนาคติ ย่อมซื้อ

ชิ ฐาตุ เป็นไปในความชำนะ
(ชิ+นา+ติ) สำเร็จรูปเป็น
ชินาคติ ย่อมชำนะ

ฐ ฐาตุ เป็นในความกำจัด
(ฐ+นา+ติ) สำเร็จรูปเป็น
ธุนาคติ ย่อมกำจัด

จิ ธาตุ เป็นไปในความก่อ, ความสั่งสม
(จิ+นา+ติ) สำเร็จรูปเป็น

จินาติ ย่อมก่อ, ย่อมสั่งสม

ลู ธาตุ เป็นไปในความเกี่ยว, ความตัด
(ลู+นา+ติ) สำเร็จรูปเป็น

ลุนาติ ย่อมเกี่ยว, ย่อมตัด

ฌา ธาตุ เป็นไปในความรู้
(ฌา=ชา+นา+ติ) สำเร็จรูปเป็น

ชานาติ ย่อมรู้

มุ ธาตุ เป็นไปในความผิด, ความโปรย
(มุ+นา+ติ) สำเร็จรูปเป็น

มุณาติ ย่อมผิด, ย่อมโปรย

๖. หมวด คหุ ธาตุ (ลง ฌหา ปัจจย)

คหุ ธาตุ เป็นไปในความถือเอา
(คหุ+ฌหา+ติ) สำเร็จรูปเป็น

คณหาติ ย่อมถือเอา

๗. หมวด ตนุ ธาตุ (ลง โอ ปัจจัย)

ตนุ ธาตุ เป็นไปในความแผ่ไป
(ตนุ+โอ+ติ) สำเร็จรูปเป็น
ตโนติ ย่อมแผ่ไป

กรฺ ธาตุ เป็นไปในความทำ
(กรฺ+โอ+ติ) สำเร็จรูปเป็น
กโรติ ย่อมทำ

*สกกฺ ธาตุ เป็นไปในความอาจ
(สกกฺ+โอ+ติ) สำเร็จรูปเป็น
สกกโถติ ย่อมอาจ

*ชาครฺ ธาตุ เป็นไปในความตื่น
(ชาครฺ+โอ+ติ) สำเร็จรูปเป็น
ชาโครติ ย่อมตื่น

๘. หมวด จรุ ธาตุ (ลง เณ, ฌย ปัจจัย)

จรุ ธาตุ เป็นไปในความลัก
(จรุ+เณ, ฌย+ติ) สำเร็จรูปเป็น
โจเรติ โจรยติ ย่อมลัก

ตกฏ ธาตุ เป็นไปในความตริก

(ตกฏ+ณ, ฌย+ติ) สำเร็จรูปเป็น

ตกฺเกติ ตกฺกยติ ย่อมตริก

ลกข ธาตุ เป็นไปในความกำหนด

(ลกข+ณ, ฌย+ติ) สำเร็จรูปเป็น

ลกฺเขติ ลกฺขยติ ย่อมกำหนด

***มนต** ธาตุ เป็นไปในความปรักษา

(มนต+ณ, ฌย+ติ) สำเร็จรูปเป็น

มนฺเตติ มนฺตยติ ย่อมปรักษา

จินต ธาตุ เป็นไปในความคิด

(จินต+ณ, ฌย+ติ) สำเร็จรูปเป็น

จินฺเตติ จินฺตยติ ย่อมคิด

สกัมมธาตุ-อกัมมธาตุ

ในธาตุทั้ง ๘ หมวดนี้ ธาตุบางเหล่าเป็น
ธาตุมีกรรม ธาตุบางเหล่าเป็นธาตุไม่มีกรรม

ธาตุเหล่าใดไม่ต้องเรียกหากรรม คือสิ่งอัน
บุคคลพึงทำ ธาตุเหล่านั้น เรียกว่า อกัมม
ธาตุ ธาตุไม่มีกรรม

ธาตุเหล่าใดเรียกหากรรม ธาตุเหล่านั้น
เรียกว่า สกัมมธาตุ ธาตุมีกรรม

วาทก

(๑๑๕) กิริยาคัพพท์ที่ประกอบด้วย วิภัตติ
กาล บท วชนะ บุรุษ ธาตุ ดังนี้ จัดเป็น วาทก
คือ กล่าวบทที่เป็นประธานของกิริยา ๕ อย่างคือ

- ๑ กัตตวาทก ๑
- ๑ กัมมวาทก ๑
- ๑ ภาววาทก ๑
- ๑ เหตุกัตตวาทก ๑
- ๑ เหตุกัมมวาทก ๑

กัตตุวาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ทำคือแสดงว่าเป็น
กิริยาของผู้ทำนั่นเอง กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า
กัตตุวาจก มีอุทาหรณ์ว่า

สุโท โอทนํ ปจติ

พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

กัมมวาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวกรรม สิ่งทีบุคคลพึงทำ
คือแสดงว่าเป็นกิริยาของกรรมนั่นเอง กิริยา
ศัพท์นั้น ชื่อว่า กัมมวาจก มีอุทาหรณ์ว่า

สุเทน โอทโน ปจียเต

ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่

ภาววาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวแต่ลัทธิว่า **ความมี ความ**
เป็น เท่านั้น ไม่กล่าวกัตตาและกรรม กิริยาศัพท์
นั้น ชื่อว่า ภาววาจก มีอุทาหรณ์ว่า

เตน ฎยเต

อันเขา เป็นอยู่

เหตุกัตตฺวจาก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ใช้ให้คนอื่นทำ คือ
แสดงว่า เป็นกิริยาของผู้ใช้ให้คนอื่นทำนั้น
กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า เหตุกัตตฺวจาก มี
อุทาหรณ์ว่า

สามิโก สฺม โอทนํ ปาเจติ

นาย ยัง (หรือใช้) พ่อครัวให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

เหตุกัมมวาก

กิริยาศัพท์ใด กล่าวสิ่งที่เขาใช้ให้บุคคลทำ
คือแสดงว่าเป็นกิริยาของสิ่งนั้น กิริยาศัพท์นั้น
ชื่อว่า เหตุกัมมวาก มีอุทาหรณ์ว่า

สามิเกน สฺมเตน โอทโน ปาจาปิยเต

ข้าวสุก อันนาย ยัง (หรือใช้) พ่อครัว ให้หุงอยู่

ปัจจัย

(๑๑๖) วาจกทั้ง ๕ นี้ กุลบุตรจะกำหนดได้
แม่นยำ ก็เพราะอาศัยปัจจัยที่ประกอบ ปัจจัย
นั้น ก็จัดเป็น ๕ หมวดตามวาจก

ปัจจัยใน กัตตฺวาจก ๑๐ ตัว คือ อ เอ ย ญ
ณา นา ญหา โอ เณ ฌย.

ปัจจัย ๑๐ ตัวนี้ แบ่งลงในธาตุ ๘ หมวดอย่างนี้
อ เอ ปัจจัย ลงในหมวด ฐ ธาตุ และหมวด รุฐ
ธาตุ แต่ในหมวด รุฐ ธาตุ ลงนิคคหิต อากม
หน้าพยัญชนะที่สุดธาตุด้วย

ย ปัจจัย ลงในหมวด ทิว ธาตุ (ทิพพติ)
ญ ณา ปัจจัย ลงในหมวด สฺ ธาตุ (สุณาติ)
นา ปัจจัย ลงในหมวด กี ธาตุ (กีนาคติ)
ญหา ปัจจัย ลงในหมวด คหฺ ธาตุ (คณหาติ)
โอ ปัจจัย ลงในหมวด ตนฺ ธาตุ (ตโนติ)
เณ ฌย ปัจจัย ลงในหมวด จฺร ธาตุ
(โจเรติ โจรยติ)

ในกัมมวาทก ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อากม
หน้า ย

อ. ดังนี้ ปลียเต ลีวิยเต เป็นต้น

ในภาววาทก ลง ย ปัจจัย อ. ฎยเต เป็นต้น

ในเหตุกัตตวาทก ลง ปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ
ณย ณาเป ณาปย ตัวใดตัวหนึ่ง อ. ดังนี้

เณ = ปาเจติ ลิพฺพเตติ

ณย = ปาจยติ ลิพฺพยติ

ณาเป = ปาจาเปติ ลิพฺพาเปติ

ณาปย = ปาจาปยติ ลิพฺพาปยติ เป็นต้น

ในเหตุกัมมวาทก ลงปัจจัย ๑๐ ตัวนั้นด้วย ลง
เหตุปัจจัย คือ ณาเป ด้วย ลง ย ปัจจัย กับ
ทั้ง อิ อากม หน้า ย ด้วย อ. ดังนี้

ปาจาปิยเต ลิพฺพาปิยเต เป็นต้น

ปัจจัยพิเศษ ๕ ตัว

ยังมีปัจจัยสำหรับประกอบกับธาตุอีก ๓ ตัว
คือ **ข ฉ ส** เป็นไปในความปรารถนา อุ. ดังนี้

๑. **ภุช** ธาตุ เป็นไปในความกิน

ข ปัจจัย ($\text{ภุช} + \text{ข} = \text{พุภุชข} + \text{ติ}$) เป็น **พุภุชขติ**
ปรารถนาจะกิน

๒. **ขส** ธาตุ เป็นไปในความกิน

ฉ ปัจจัย ($\text{ขส} + \text{ฉ} = \text{ชิขฉฉ} + \text{ติ}$) เป็น **ชิขฉฉติ**
ปรารถนาจะกิน

๓. **หรุ** ธาตุ เป็นไปในความนำไป

ส ปัจจัย ($\text{หรุ} + \text{ส} = \text{ชิคีส} + \text{ติ}$) เป็น **ชิคีสติ**
ปรารถนาจะนำไป

ปัจจัยที่สำหรับประกอบด้วยนามศัพท์ให้เป็น
กิริยาศัพท์ ๒ ตัว คือ **อาย อีย** เป็นไปใน
ความประพฤติ อุ. ดังนี้

จิรายติ ประพฤติชั่วอยู่ ($\text{จิร} + \text{อาย} + \text{ติ}$)

ปุตฺตียติ ย่อมประพฤติให้เป็นเพียงดัง
บุตร (ปุตฺต+อีย+ติ) เป็นต้น

กัตตุวาก

(๑๑๘) แจก ภู ธาตุเป็นตัวอย่าง

๑. วตุตมานา

ป. ภวติ.	ภวนฺติ.
ม. ภวลี.	ภวล.
อุ. ภวามิ.	ภวาม.

๒. ปณฺจมี

ป. ภวตุ.	ภวนฺตุ.
ม. ภว, ภวาหิ.	ภวล.
อุ. ภวามิ.	ภวาม.

๓. สดุดี

- ป. ภเว, ภเวยฺย ภเวถ. ภเวยฺย.
ม. ภเวยฺยาลิ. ภเวยฺยาถ.
อุ. ภเวยฺยามี, ภเวยฺย. ภเวยฺยาม.

๔. หียตฺตนี

- ป. อภาว, อภว. อภาว.
ม. อภโว. อภาวตฺถ.
อุ. อภาว. อภาวมฺห.

๕. อชฺชตฺตนี

- ป. อภาวิ. อภาวํ, อภาวีสุ.
ม. อภโว. อภาวิตฺถ.
อุ. อภาวี. อภาวิมฺหา.

๖. ภวิสฺสนฺติ

- ป. ภวิสฺสติ. ภวิสฺสนฺติ.
ม. ภวิสฺสลิ. ภวิสฺสถ.
อุ. ภวิสฺสามี, ภวิสฺส. ภวิสฺสาม.

๗. กาลาติปตติ

ป. อภวิสฺส.	อภวิสฺสํ.
ม. อภวิสฺเส.	อภวิสฺสธ.
อุ. อภวิสฺสํ.	อภวิสฺสามหา.

(๑๑๙) แจก **ปจ** ธาตุ เป็นแบบเทียบ

๑. วตฺตมานา

ป. ปจติ.	ปจฺนติ.
ม. ปจสิ.	ปจธ.
อุ. ปจามิ.	ปจาม.

๒. ปญจมี

ป. ปจตุ.	ปจฺนตุ.
ม. ปจ, ปจาหิ.	ปจธ.
อุ. ปจามิ.	ปจาม.

๓. สดุดี

- ป. ปเจ, ปเจย, ปเจธ. ปเจยฺย.
ม. ปเจยยาสิ. ปเจยยาถ.
อุ. ปเจยยามิ. ปเจยยาม.

๔. หียตฺตนี

- ป. อปจา, อปจ. อปจุ.
ม. อปโจ. อปจตุถ.
อุ. อปจํ. อปจมุห.

๕. อชฺชตฺตนี

- ป. อปจิ, อปเจสิ. อปจํ, อปจิสฺ.
ม. อปโจ. อปจิตถ.
อุ. อปจี. อปจิมหา.

๖. ภวิสฺสนฺติ

- ป. ปจิสฺสติ. ปจิสฺสนฺติ.
ม. ปจิสฺสสิ. ปจิสฺสถ.
อุ. ปจิสฺสามิ, ปจิสฺสํ. ปจิสฺสาม.

๗. กาลาติปตติ

ป. อปจิสส.	อปจิสส์สุ.
ม. อปจิสเส.	อปจิสสถ.
อุ. อปจิสส์.	อปจิสสามหา.

(๑๒๑) คำอธิบายในกัตตฺวจาก

๑. พฤทธิ อู ที่สุดแห่งธาตุเป็น โอ บ้าง เอา โอ เป็น อว บ้าง อุ. โหติ, ภวติ พฤทธิ อี ที่สุดแห่งธาตุ เป็น เอ บ้าง เอา เอ เป็น อย บ้าง, อุ. เสติ, สยติ เอา คม เป็น คจฺจ บ้าง, อุ. คจฺจติ เป็นต้น
๒. มิ-ม-วตฺตมานา กิตฺติ หิ-มิ-ม-ปญฺจมี กิตฺติ อยู่ข้างหลังต้องทิมะ อ ที่สุดปัจจัย เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง อุ. คจฺจาทิ, คจฺจามิ, คจฺจาม เป็นต้น

๓. ลบ **หิ ปณจมี** เสียบ้างก็ได้ แต่เมื่อลบ
อย่าทิ้ง **อะ อ** เป็น **อา** ในหมวดธาตุทั้งปวง
๔. ลบ **ยุย** ที่สุดแห่ง **เอยุย สดุดมี** คงไว้แต่
เอ บ้างก็ได้ ในหมวดธาตุทั้งปวง, และมักใช้
เอถ อัดตโนบท แทน **เอยุย** บ้าง
๕. อุตตมบุรุษ **สดุดมี** เอกวณะ มักใช้ **เอยุย**
อัดตโนบท แทน **เอยุยามี** โดยมาก ในหมวด
ธาตุทั้งปวง
๖. **อา หียตฺตนิ** มักรัสสะเป็น **อ** ในหมวดธาตุ
ทั้งปวง
๗. **โอ** มัธยมบุรุษ **หียตฺตนิ** และ **อชฺชตฺตนิ** เอก-
วณะ มีที่ใช้น้อย, ใช้ปฐมบุรุษเสียเป็นพื้น
๘. มักรัสสะ **อี อชฺชตฺตนิ** เป็น **อิ** และลง **ส** อาคม
บ้าง ในหมวดธาตุทั้งปวง
๙. **เอา อัม** เป็น **อิสฺ** ได้บ้างในหมวดธาตุทั้งปวง
๑๐. ลง **อ** อาคม หน้าธาตุที่ประกอบ **หียตฺตนิ**,

อชฺชตฺตนิ, และ กาลาติปตฺติ ได้

๑๑. ลง **อิ** อาคม หลังธาตุและปัจจัยที่ประกอบ
ด้วย **อชฺชตฺตนิ ภวิสฺสนฺติ** และ **กาลาติปตฺติ** ใน
หมวดธาตุทั้งปวง

๑๒. อุตตมบุรุษ **ภวิสฺสนฺติ** เอกวจนะใช้ **สฺ**
อัตตโนบท แทน **สฺสามิ** ได้บ้าง

๑๓. **รัสสะ อา** **กาลาติปตฺติ** เป็น **อ** ในหมวด
ธาตุทั้งปวง

๑๔. ลง **นิคคหิต** อาคมในหมวด **รฐ** ธาตุ แล้ว
อาเทคนิคคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุตวรรรคตาม
วิธีสนธิ

๑๕. เอา **ย** กับ **ว** ที่สุดแห่ง **ทิว** ธาตุ เป็นต้น เป็น **พฺ**
กับ **ธ** ที่สุดแห่ง **พฺธ** ธาตุ เป็นต้น เป็น **ชฌ**
กับ **ท** ที่สุดแห่ง **มฺท** ธาตุ เป็นต้น เป็น **ยฺท**
กับ **ส** ที่สุดแห่ง **มฺส** ธาตุ เป็นต้น เป็น **สฺส**
กับ **ช** ที่สุดแห่ง **รชฺ** ธาตุ เป็นต้น เป็น **ชช**

๑๖. พฤทธิ ญ ปัจจัยเป็น โณ ในหมวด สุธาตุ

๑๗. เอา ณา ธาตุ เป็น ชา

๑๘. ลป ห ที่สุดแห่ง คห ธาตุ เสีย

๑๙. เมื่อลง ฌ, ญย ปัจจัย ต้องพฤทธิสระตัวหน้า
ธาตุ และ ลป ญ เหมือนวิธีดัตถิต

กัมมวาก

(๑๒๒) แจกแต่อดีตมานา ปฐมบุรุษอย่างเดียว

ปจียเต, ปจฺจเต	ปจียนฺเต, ปจฺจนฺเต
----------------	--------------------

รฺนุธิยเต.	รฺนุธิยนฺเต
------------	-------------

ลิวียเต.	ลิวียนฺเต.
----------	------------

สฺยยเต.	สฺยยนฺเต.
---------	-----------

กียเต.	กียนฺเต
--------	---------

คหียเต.	คหียนฺเต.
---------	-----------

กรียเต	กรียนฺเต
--------	----------

จฺรียเต.	จฺรียนฺเต.
----------	------------

(๑๒๓) คำอธิบายในกัมมวาจก

๑. ลง **อิ** อากม หน้า **ย** ปัจจย ในกัมมวาจก
๒. เอา **ย** ปัจจย กับ **จ** ที่สุดแห่ง **ปจ** ธาตุ เป็น **จจ** บ้าง ไม่ต้องลง **อิ** อากม
๓. ช้อน **ย** พยัญชนะที่ **ย** ปัจจย บ้าง

เหตุกัตตวาจก

- (๑๒๔) แจก **ปจ** ธาตุ ลง **เณ** และ **ณย**
 ปัจจยเป็นตัวอย่าง

๑. วตุตมานา

ป. ปาเจติ.	ปาเจนติ.
ม. ปาเจลิ.	ปาเจถ.
อุ. ปาเจมิ.	ปาเจม.

๒. ปณจมี

ป. ปาเจตุ.	ปาเจนตุ.
ม. ปาเจหิ.	ปาเจถ.
อุ. ปาเจมิ.	ปาเจม.

๓. สดุดี

- ป. ปาเจยย, ปาเจถ ปาเจยฺย
ม. ปาเจยยาสิ. ปาเจยยาถ.
อุ. ปาเจยยามิ, ปาเจยยํ. ปาเจยยาม.

๔. อชุตตนิ

- ป. อปาเจลิ. อปาจีสุ.
ม. - อปาจยิตถ.
อุ. อปาเจลี. อปาจยิมหา.
(หียตตนิ ไม่ได้ใช้ ไม่ต้องแจก)

๕. ภวิสสนติ

- ป. ปาเจสฺสติ. ปาเจสฺสนติ.
ม. ปาเจสฺสลิ. ปาเจสฺสถ.
อุ. ปาเจสฺสามิ. ปาเจสฺสาม.

๖. กาลาติปตติ

- ป. อปาจยิสฺส. อปาจยิสฺสํสุ.
ม. อปาจยิสฺเส. อปาจยิสฺสถ.
อุ. อปาจยิสฺสํ. อปาจยิสฺสามหา.

(๑๒๕) แจก **ปจ** ธาตุ ลง **ณาเป ณาปย**
ปัจจัย เป็นตัวอย่าง

๑. วตุตมานา

ป. ปาจาเปติ.	ปาจาเปนฺติ.
ม. ปาจาเปลิ.	ปาจาเปถ.
อุ. ปาจาเปมิ.	ปาจาเปม.

๒. ปญจมี

ป. ปาจาเปตุ.	ปาจาเปนฺตุ.
ม. ปาจาเปहि.	ปาจาเปถ.
อุ. ปาจาเปมิ.	ปาจาเปม.

๓. สตุตมี

ป. ปาจาเปยฺย, ปาจาเปถ.	ปาจาเปยฺยํ.
ม. ปาจาเปยฺยาลิ.	ปาจาเปยฺยถ.
อุ. ปาจาเปยฺยามิ, ปาจาเปยฺยํ.	ปาจาเปยฺยาม.

๔. อชชตตนิ

ป. อปาจาเปลิ.	อปาจาเปลฺ.
ม. -	อปาจาปยิตถ.
(ณาย)
อุ. อปาจาเปลี.	อปาจาปยิมหา.
(ณาย)

(หียตตนิ ไม่ได้ใช้ ไม่ต้องแจก)

๕. ภวิสฺสนติ

ป. ปาจาเปสฺสติ.	ปาจาเปสฺสสนติ.
ม. ปาจาเปสฺสลี.	ปาจาเปสฺสถ.
อุ. ปาจาเปสฺสามิ.	ปาจาเปสฺสาม.

๖. กาลาติปตฺติ

ป. อปาจาปยิสฺส.	อปาจาปยิสฺสํ.
ม. อปาจาปยิสฺเส.	อปาจาปยิสฺสถ.
อุ. อปาจาปยิสฺสํ	อปาจาปยิสฺสามหา.

(๑๒๖) แม้ถึงหมวดธาตุอื่นก็พึงเทียบโดยนัยนี้
จะแจกแต่่วัตตมานา ปฐมบุรุษ ลง ณ ณาเป
ปัจจย เป็นตัวอย่างเท่านั้น

เอก.

พหุ.

รฺนฺธติ, รฺนฺธาเปติ. รฺนฺธเนติ, รฺนฺธาเปเนติ.

ลิพฺเพติ, ลิพฺพาเปติ. ลิพฺเพเนติ, ลิพฺพาเปเนติ.

สาเวติ. สาเวเนติ.

กีนฺาเปติ. กีนฺาเปเนติ.

คาเหติ, คณฺหาเปติ. คาเหเนติ, คณฺหาเปเนติ.

ตานาเปติ. ตานาเปเนติ.

โจราเปติ. โจราเปเนติ.

ลงปัจจยที่มี **ณ** แล้วพฤทธิสระตัวหน้าที่ไม่ได้
มีพยัญชนะซ้อนอยู่เบื้องหลังแล้ว ลบ **ณ**
เหมือนกับที่กล่าวแล้วในโคตตัตถิต

เหตุกัมมวาท

(๑๒๖) แจกแต่วัดตมานา ปฐมบุรุษอย่างเดียว
ลง ณาเป ปัจจัย เป็นตัวอย่าง

เอก.

พหุ.

ปาจาปิยเต.

ปาจาปิยนฺเต.

รฺนุธาปิยเต.

รฺนุธาปิยนฺเต.

ลิตฺตพฺพาปิยเต.

ลิตฺตพฺวาปิยนฺเต.

สาวิยเต. (ณฺย)

สาวิยนฺเต.

กีนฺนาปิยเต.

กีนฺนาปิยนฺเต.

คาหาปิยเต.

คาหาปิยนฺเต.

ตานาปิยเต.

ตานาปิยนฺเต.

โจราปิยเต.

โจราปิยนฺเต.

คำอธิบายในวาทนี้ พึงเทียบเคียงดูใน
วาททั้ง ๓

อสฺ ธาตุ

(๑๒๘) อสฺ ธาตุ ซึ่งเป็นไปในความมี ความเป็น
อยู่หน้า แปลงวิภัติทั้งหลายแล้ว ลบพยัญชนะ
ต้นธาตุบ้าง ที่สุดธาตุบ้าง อย่างนี้

ติ เป็น ตฺติ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฺติ

อนฺติ คงรูป ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น สนฺติ

ลิ คงรูป ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อลิ

ธ เน ตฺธ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฺธ

มิ เป็น มฺหิ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อมฺหิ

ม เป็น มฺห ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อมฺห

ตุ เป็น ตฺตุ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฺตุ

เอยฺย เป็น อียา ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น ลียา

เอยฺย กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺส

เอยฺยํ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺสํ

เอยฺยํ เป็น อียํ ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น ลียํ

เอยฺยยาสิ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺส
เอยฺยยาถ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺสถ
เอยฺยยามิ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺสํ
เอยฺยยาม กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺสสาม
อิ คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิ
อุ คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสุ
ตุถ คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิตุถ
อี คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสี
มฺหา คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิมฺหา

กิตก์

(๑๓๐) กิตก์นั้น เป็นชื่อของศัพท์ที่ท่านประกอบปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมายเนื้อความของนามศัพท์ และกิริยาศัพท์ที่ต่างๆ กัน

กิตก์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ก่อน คือ

เป็นนามศัพท์อย่าง ๑

เป็นกิริยาศัพท์อย่าง ๑

กิตก์ทั้ง ๒ อย่างนี้ ล้วนมี ธาตุ เป็นที่ตั้งทั้งสิ้น

นามกิตก์

(๑๓๑) กิตก์ที่เป็นนามกิต্তิ เป็นคุณนามกิตติ เรียกว่า นามกิตก์ๆ นี้ จัดเป็น สาธนะ มีปัจจัยเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ศัพท์นี้เป็นสาธนะนั้นๆ เพื่อจะให้มีความหมายแตกต่างกัน

สาธนะ

(๑๓๒) คัมภีร์ที่ท่านให้สำเร็จมาแต่รูป
วิเคราะห์ชื่อ สาธนะๆ นั้นแบ่งเป็น ๗ คือ

- ๐ กัตตุสาธนะ
- ๐ กัมมสาธนะ
- ๐ ภาวสาธนะ
- ๐ กรณสาธนะ
- ๐ สัมปทานสาธนะ
- ๐ อปาทานสาธนะ
- ๐ อธิกรณสาธนะ

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะจัดเป็น ๓ คือ

- ๐ กัตตุรูป
- ๐ กัมมรูป
- ๐ ภาवरูป

กัตตุสาธนะ

ศัพท์ใดเป็นชื่อของผู้ทำคือผู้ประกอบกริยานั้นเป็นต้นว่า **กุมภกาโร** ผู้ทำซึ่งหม้อ **ทนายโก** ผู้ให้ **โอวาทโก** ผู้กล่าวสอน **สาวโก** ผู้ฟัง ศัพท์นั้นชื่อ **กัตตุสาธนะ**ๆ นักปราชญ์ฝ่ายเราบัญญัติให้แปลว่า ผู้ ถ้างลงในอรรถคือตัสลีละ แปลว่า **ผู้...โดยปกติ**

กัมมสาธนะ

ผู้ทำๆ ซึ่งสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้นเป็นต้นว่า **ปิโย** เป็นที่รัก **รโส** วิสัยเป็นที่ยินดีกัตติศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งของที่เขาทำ เป็นต้นว่า **กิจจ** กรรมอันเขาพึงทำ **ทาน** สิ่งของอันเขาพึงให้ (มี ข้าวน้ำ เป็นต้น) กัตติ ชื่อว่า **กัมมสาธนะ**ๆ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า **เป็นที่...** ที่เป็นกัมมรูปแปลว่า **เป็นที่อันเขา...**

ภาวสาธนะ

ศัพท์บอกกริยา คือความทำของผู้ทำ เป็นต้นว่า **คมน** ความไป **जान** ความยืน **นิสชช** ความ

นั่ง **สนธิ** ความนอน ชื่อว่า **ภาวสาธนะ** เป็น
ภาวรูปอย่างเดียว แปลว่า **ความ** ก็ได้ **การ** ก็ได้

กรณสาธนะ

ผู้ทำๆ ด้วยสิ่งใด คัมภที่ เป็นชื่อของสิ่งนั้น
เป็นต้นว่า **พณฺณ** วัตถุเป็นเครื่องผูก (มีเชือกและ
โซ่เป็นต้น) **ปหรณ** วัตถุเป็นเครื่องประหาร (มี
ดาบและจ้าว เป็นต้น) **วิขณฺณ** วัตถุเป็นเครื่องไซ
(มีเหล็กหมาดและส่วาน เป็นต้น) ชื่อว่า **กรณ-**
สาธนะๆ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า เป็นเครื่อง...ก็ได้
แปลว่า เป็นเหตุ...ก็ได้ ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า
เป็นเครื่องอันเขา...ก็ได้ เป็นเหตุอันเขา...ก็ได้

สัมปทานสาธนะ

ผู้ทำๆ ให้แก่ผู้ใดหรือแก่สิ่งใด คัมภที่
เป็นชื่อของผู้นั้น ของสิ่งนั้น เป็นต้นว่า
สมฺปทาน วัตถุเป็นทีมอบให้ ชื่อว่า **สัมปทาน-**
สาธนะๆ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่าเป็นที่...
ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า เป็นที่อันเขา...

อปาทานสาธนะ

ผู้ทำไปปราศจากสิ่งใด คัมภีร์ที่เป็นชื่อของ
สิ่งนั้น เป็นต้นว่า **ปภสฺสโร** แदनสร้านออก
แห่งรัศมี (กายเทวดาจำพวกหนึ่ง) **ปภโว**
แदनเกิดก่อน (มีน้ำตกซึ่งเป็นแदनเกิดของแม่น้ำ
เป็นต้น) **ภโม** แदनกล้วย (ยักษ) ชื่อว่า
อปาทานสาธนะฯ เป็นกัตตุรูปอย่างเดียว
แปลว่า เป็นแदन

อธิกรณสาธนะ

ผู้ทำฯ ในที่ใด คัมภีร์ที่เป็นชื่อของที่นั้น
 เป็นต้นว่า **จानํ** ที่ตั้ง, ที่ยืน **อาสนํ** ที่นั่ง **สยนํ**
 ที่นอน ชื่อว่า **อธิกรณสาธนะฯ** ที่เป็นกัตตุรูป
 แปลว่า เป็นที่... ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า เป็นที่
 อันเขา...

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะ

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะ จัดเป็น ๓ ตาม
วาททั้ง ๓ ที่กล่าวไว้ในอาชยาดินัน

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นกัตตฺวจาก
กิตติ เป็นเหตุกัตตฺวจากกิตติ สาธนะนั้น เป็น
กัตตฺรูรูป

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นกัมมวาท
หรือเหตุกัมมวาท สาธนะนั้น เป็นกัมมรูป

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นภาววาท
สาธนะนั้น เป็นภาวรูป

ปัจจัยแห่งนามกิตก

(๑๓๔) ปัจจัยที่สำหรับประกอบนามกิตก
นั้น มี ๑๔ ตัว จัดเป็น ๓ พวก คือ

กิตปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็น
กัตตฺรูรูปอย่างเดียว

กิจจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็น
กัมมรูป และภาวรูป

กิตกิจจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์
แม่ ทั้ง ๓ เหล่า

กิตปัจจัย อย่างนี้ ก วิ ณี ณ ว ตุ รุ

กิจจปัจจัย อย่างนี้ ข ญย

กิตกิจจปัจจัย อย่างนี้ อ อิ ณ ตเว ติ ตุ ยุ

(๑๓๕) วิเคราะห์แห่งนามกิตก์

ในกิตปังจัย

กวิ ปังจัย

สยัม ภวตติติ สยมญ

(ผู้ใด) ย่อมเป็นเอง เหตุนั้น (ผู้เป็น) ชื่อว่าผู้
เป็นเอง สยัม เป็นบทหน้า ญ ธาตุในความเป็น
ลบ กวิ เอานิคคหิตเป็น ม โดยวิธีสนธิ
เป็น กตตุรูป กัตตุสาธนะ

อุเรน คจณตติติ อุรโค

(สัตว์ใด) ย่อมไปด้วยอก เหตุนั้น (สัตว์นั้น)
ชื่อว่าผู้ไปด้วยอก อุร เป็นบทหน้า คม
ธาตุ ในความไป ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ คือ
ม ด้วย อำนาจ กวิ และลบ กวิ ด้วย

ลัม สฎฐจุ ขนตติติ สจโข

(สัตว์ใด) ย่อมขุด (ซึ่งแผ่นดิน) ดี ชื่อว่า ด้วยดี
เหตุนั้น (สัตว์นั้น) ชื่อว่า ผู้ขุดดี ลัม เป็นบท

หน้า ขนุ ธาตุ ในความขุด เอานิคคหิตเป็น
งฺ โดยวิธีสนธิ

ณ ปัจจย

ธมฺมํ วทติ สีเลนาติ ธมฺมวาที,

ธมฺมํ วตฺตุํ สีสมฺมสฺสาติ วา ธมฺมวาที

(ผู้ใด) ย่อมกล่อมซึ่งธรรม โดยปกติ เหตุนั้น
(ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ

อีกอย่างหนึ่ง ความกล่าว ซึ่งธรรม เป็น
ปกติ ของเขา เหตุนั้น (เขา) ชื่อว่าผู้มีความ
กล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ ธมฺม เป็นบทหน้า
วท ธาตุ ในความกล่าว พฤทธิ อ ที่ ว
เป็น อา ด้วยอำนาจปัจจัยที่เนื่องด้วย ณ
แล้วลบ ณ เหมือนกล่าวแล้วในโคตตตัทธิต

ถ้าเป็นอิติถิลิงค์เป็น ธมฺมวาที ถ้าเป็น
นปฺลกลิงค์เป็น ธมฺมวาที วิเคราะห์ก่อน
เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรถ

**แห่งตัสลิละ วิเคราะห์หลัง เป็นสมาสรูป
ตัสลิลสาธนะ สมาสรูปตัสลิลสาธนะนี้
เห็นอย่างไรๆ อยู่ จึงมิได้จัดเข้าในสาธนะ
ปาป กโรติ สีเลนาติ ปาปการี**

(ผู้ใด) ย่อมทำ ซึ่งบาป โดยปกติ เหตุนั้น
(ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้ทำซึ่งบาปโดยปกติ ปาป
เป็น บทหน้า กร ธาตุ ในความทำ

ธมฺม จรติ สีเลนาติ ธมฺมจารี

(ผู้ใด) ย่อมประพฤตซึ่งธรรม โดยปกติ เหตุ
นั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้ประพฤตซึ่งธรรมโดยปกติ
ธมฺม เป็นบทหน้า จร ธาตุ ในความประพฤต,
ในความเที่ยว

ณฺฑุ ปัจจย

เทตติ ทายโก

(ผู้ใด) ย่อมให้ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้ให้
ทา ธาตุ ในความให้ ย ปัจจยหลังธาตุ มี

อา เป็นที่สุด ญว เป็น อก เป็นกัตตุรูป
กัตตุสาธนะ ถ้าเป็นอิติลึงค์ เป็น ทายิกา
เนติติ นายโก

(ผู้ใด) ย่อมนำไป เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้นำไป
นิ ชาติในความนำไป พฤทธิ อี เป็น เอ
แล้วเอาเป็น อาย ด้วยอำนาจปัจจัยที่เนื่องด้วย
ณ เหมือนกล่าวแล้วในโคตตัตถิต

อนุสาสตีติ อนุสาสโก

(ผู้ใด) ย่อมตามสอน เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า
ผู้ตามสอน อนุ เป็นบทหน้า สาส ชาติ ใน
ความสอน

สุณาตีติ สาวโก

(ผู้ใด) ย่อมฟัง เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้ฟัง
สุ ชาติ ในความฟัง พฤทธิ อุ เป็น โอ แล้ว
เอาเป็น อาว ดังกล่าวแล้ว

ตุ บัจจย

กโรตติ กตฺตา, กโรติ สีเลนาติ วา กตฺตา

(ผู้ใด) ย่อมทำ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้ทำ
อีกอย่างหนึ่ง (ผู้ใด) ย่อมทำโดยปกติ เหตุนั้น
(ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้ทำโดยปกติ กรุ ธาตุ ใน
ความทำ ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ ช้อน ตฺ กตฺตุ
เข้ากับปฐมาวิภัติ เอกวจนะแห่งนาม เป็น
กตฺตา เป็นกัตตรูป กัตตฺสาธนะ วิเคราะห์
หลังลงในตัลลิสละ

วทตฺติ วตฺตา

(ผู้ใด) ย่อมกล่าว เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า
ผู้กล่าว วท ธาตุ ในความกล่าว

ชานาตฺติ ฌาตา

(ผู้ใด) ย่อมรู้ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้รู้
ฌา ธาตุ ในความรู้

ธาทิธิติ ธาตา

(ผู้ใด) ย่อมทรงไว้ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า
ผู้ทรงไว้ ธร-ธา ธาตุ ในความทรง

ฐ ปัจจย

ปาริ คจฉติ สีเลนาติ ปารคฺ

(ผู้ใด) ย่อมถึง ซึ่งฝั่ง โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่าผู้ถึงซึ่งฝั่งโดยปกติ ปาร เป็นบทหน้า คม
ธาตุ ในความถึง ลบที่สุดธาตุ ด้วยอำนาจ
ปัจจัยที่เนื่องด้วย ฐ แล้วลบ ฐ เสีย เป็น
กัตตุสาธนะ ลงในตัสสีละ

วิชานาติ สีเลนาติ วิญญู

(ผู้ใด) ย่อมรู้วิเศษ โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่าผู้รู้วิเศษโดยปกติ วิ เป็นบทหน้า ฌา
ธาตุ ในความรู้ ช้อน ญ

ภิกขุติ สีเลนาคติ ภิกขุ

(ผู้ใด) ย่อมขอ โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่า ผู้ขอโดยปกติ ภิกขุ ชาติในความขอ
ไม่ลบที่สุดธาตุ รัสสะ อุ เป็น อุ

(๑๓๖) วิเคราะห์ในกิจปัจจัย

ข ปัจจัย

ทุกฺขเชน ภริยตีติ ทุกฺกร

(กรรมใด) อันเขาทำได้โดยยาก เหตุนั้น
(กรรมนั้น) ชื่อว่าอันเขาทำได้โดยยาก ท
เป็นบทหน้า กร ชาติ ในความทำ ลบ ข
ซ้อน ก เป็นกัมมรูป กัมมสาธารณะ

สุเชน ภริยตีติ สุภโร

(ผู้ใด) อันเขาเลี้ยงได้โดยง่าย เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่าอันเขาเลี้ยงได้โดยง่าย สุ เป็นบทหน้า
ภร ชาติ ในความเลี้ยง

ทุกฺเขน รกฺขียตฺติ ทฺรรกฺขํ

(จิตใด) อันเขารักษาได้โดยยาก เหตุนั้น (จิตนั้น) ชื่อว่าอันเขารักษาได้โดยยาก **ทฺ** เป็น
บทหน้า **รกฺข** ธาตุ ในความรักษา

ณฺย ปัจจย

กาทพฺพนฺติ การิยํ

(กรรมใด) อันเขาพึงทำ เหตุนั้น (กรรมนั้น) ชื่อว่าอันเขาพึงทำ **กร** ธาตุ ในความทำ
พฤทธิ **อ** เป็น **อา อิ อาคม ลบ ณฺ** เสีย
เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

เนตพฺพนฺติ เนยฺยํ

(สิ่งใด) อันเขาพื้งนำไป เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อ
ว่าอันเขาพื้งนำไป **นิ** ธาตุ ในความนำไป
พฤทธิ **อี** เป็น **เอ ลบ ณฺ** ช้อน **ย**

วตตพฺพนฺติ วชฺชํ

(คำใด) อันเขาพื้งกล่าว เหตุนั้น (คำนั้น)

ชื่อว่าอันเขาพึงกล่าว **วท** ธาตุ ในความ
กล่าว ลบ **ณ** แล้วเอา **ท** ที่สุดธาตุ กับ **ย**
ที่สุดปัจจัยเป็น **ชช**

ทमितพุโติ ทมโม

(ผู้ใด) อันเขาพึงทราบได้ เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่าอันเขาพึงทราบได้ **ทม** ธาตุ ในความฝึก
ลบ **ณ** แล้ว เอา **ม** ที่สุดธาตุกับ **ย** เป็น **มม**

ยุณชิตพุพนติ โยคค

(สิ่งใด) อันเขาพึงประกอบ เหตุนั้น (สิ่งนั้น)
ชื่อว่าอันเขาพึงประกอบ **ยุช** ธาตุ ในความ
ประกอบ ลบ **ณ** แล้วเอา **ช** ที่สุดธาตุ กับ
ย เป็น **คค**

ครทิตพุพนติ คารยห

(กรรมใด) อันเขาพึงติเตียน เหตุนั้น (กรรมนั้น)
ชื่อว่าอันเขาพึงติเตียน **ครท** ธาตุ ในความ
ติเตียน พฤทธิ **อ** เป็น **อา** ลบ **ณ** แล้วแปร
ห ไว้เบื้องหลัง **ยุ** ไว้เบื้องหน้า

ทาทพพนฺติ เทยํ

(สิ่งใด) อันเขาพึงให้ เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า
 อันเขาพึงให้ ทา ธาตุ ในความให้ ธาตุมี
 อา เป็นที่สุดอยู่หน้า เอา ญย เป็น เอยย
 แล้วลบ อา ด้วยสระสนธิ

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้

เป็นกริยาภิตกบ้าง อ. เต จ ภิกฺขุ ครายหา
 อนึ่ง ภิกษุ ท. เหล่านั้น (อันท่าน) พึงติเตียน

(๑๓๗) วิเคราะห์ในกิตกัจจปัจจัย

อ ปัจจัย

ปฏฺิ สํ ภิชฺชตีติ ปฏฺิสมภิทา

(ปัญญาใด) ย่อมแตกฉาน ดี โดยต่าง เหตุนั้น
 (ปัญญานั้น) ชื่อว่าแตกฉานดีโดยต่าง ปฏฺิ สํ
 เป็นบทหน้า ภิทฺ ธาตุในความแตก อิตถิลิงค์
 ปฐมาวิภตติเป็น อา เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

หิตํ กโรตฺติ หิตกฺกโร

(ผู้ใด) ย่อมทำ ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล เหตุนั้น
(ผู้นั้น) ชื่อว่าผู้ทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูล **หิต**
เป็นบทหน้า **กร** ธาตุในความทำ ช้อน **ก**
นิสฺสาย นํ วสฺสตี นิสฺสโย

(ศิษย์) อาศัยซึ่งอาจารย์นั้นอยู่ เหตุนั้น
(อาจารย์นั้น) ชื่อว่าเป็นที่อาศัยอยู่ (ของศิษย์)
นิ เป็นบทหน้า **ส** ธาตุในความอาศัย พุทฺธิ
อี เป็น **เอ** แล้วเอาเป็น **อย** แล้วช้อน **ส**
เป็น **กัตตฺรูป** **กัมมสาธนะ**

ลิกฺขยตฺติ ลิกฺขา, ลิกฺขณํ วา ลิกฺขา

(ธรรมชาติใด) อันเขาศึกษา เหตุนั้น
(ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่าอันเขาศึกษา อีกอย่างหนึ่ง
ความศึกษา ชื่อว่าลิกขา **ลิกฺข** ธาตุ ใน
ความศึกษา, ลำเหนียก วิเคราะห์หน้า เป็น
กัมมรูป **กัมมสาธนะ** วิเคราะห์หลังเป็น
ภาวรูป **ภาวสาธนะ**

วิเนติ เตนาคติ วินโย

(บัณฑิต) ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เหตุนั้น
(อุบายนั้น) ชื่อว่าเป็นเครื่องนำ (ของบัณฑิต)
วิ เป็นบทหน้า นิ ธาตุ ในความนำ เป็น
กัตตุรูป กรณสาธนะ

ปจมี ภวติ เอตสุมาคติ ปกโว

(แม่น้ำ) ย่อมเกิดก่อน แต่ประเทศนั้น เหตุนั้น
(ประเทศนั้น) ชื่อว่าเป็นแดนเกิดก่อน (แห่ง
แม่น้ำ) ป เป็นบทหน้า ภู ธาตุ พฤทธิ อุ
เป็น โอ แล้วเอาเป็น อว กัตตุรูป อพาทาน
สาธนะ

อิ ปัจจัย

อุทกํ ทธาตติ อุทริ

(ประเทศใด) ย่อมทรงไว้ซึ่งน้ำ เหตุนั้น
(ประเทศนั้น) ชื่อว่าผู้ทรงไว้ซึ่งน้ำ (ทะเล) อุท

เป็นบทหน้า ธา ธาตุในความทรง เป็น
กัตตุรูป กัตตุสาธนะ

สนธิยตีติ สนธิ

(วาจาใด อันเขา) ย่อมต่อ เหตุนั้น (วาจานั้น)
ชื่อว่าอันเขาต่อ ส เป็นบทหน้า ธา ธาตุ
ในความต่อ เอานิคคหิตเป็น น ด้วยนิคคหิต
สนธิ เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

นิธิยตีติ นิธิ

(สมบัติใด) อันเขาฝังไว้ เหตุนั้น (สมบัตินั้น)
ชื่อว่าอันเขาฝังไว้ นิ เป็นบทหน้า ธา ธาตุ
ในความฝังไว้

ณ ปัจจัย

กมฺม กโรตีติ กมฺมกาโร

(ผู้ใด) ย่อมทำซึ่งกรรม เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อ
ว่า ผู้ทำซึ่งกรรม กมฺม เป็นบทหน้า กร
ธาตุในความทำ วิถีพฤทธิ และลบ ณ ปัจจัย

ได้กล่าวแล้วในโคตตัตถิธิต เป็นกัตตุรูป
กัตตุสาธนะ

รุษชติติ โรโค

(อาพาธใด) ย่อมเสียดแทง เหตุนั้น (อาพาธนั้น)
ชื่อว่าผู้เสียดแทง รุษ ธาตุ ในความเสียด
แทง เอา ช เป็น ค เพราะ ณ ปัจจัย

วหิตพฺโพติ วาโท

(การใด) อันเขาพึงนำไป เหตุนั้น (การนั้น)
ชื่อว่าอันเขาพึงนำไป วห ธาตุ ในความนำ
ไป เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

ปจณฺ ปาโก

ความหุง ชื่อว่าปากะ ปจ ธาตุ ในความหุง,
ต้ม เอา จ เป็น ก เพราะ ณ ปัจจัย เป็น
ภาวรูป ภาวสาธนะ

ทุสฺสติ เตนาติ โทโส

(ชน) ย่อมประทุษร้าย ด้วยกิเลสนั้น เหตุนั้น
(กิเลสนั้น) ชื่อว่า เป็นเหตุประทุษร้าย (แห่งชน)

**ทูล ธาตุ ในความประทุษร้าย เป็น กัตตุรูป
กรณีสาธนะ**

อวสนติ เอตถาติ อวาโส

(ภิกษุ ท.) ย่อมอาศัยอยู่ในประเทศนี้ เหตุนี้
(ประเทศนี้) ชื่อว่าเป็นที่อาศัยอยู่ (แห่งภิกษุ ท.)
อา เป็นบทหน้า **วส ธาตุ** ในความอยู่ เป็น
กัตตุรูป อธิกรณีสาธนะ

ตเว ปัจจย

กาทเว เพื่อจะทำ **กร ธาตุ** เป็น **กา**
คนตเว เพื่อจะไป **คม ธาตุ** เอาที่สุดธาตุ เป็น **น**
ปัจจัยนี้ลงในจตุตถีวิภัตตินาม

ติ ปัจจย

มณฺเฑติติ มติ

(ปัญญาใด) ย่อมรู้ เหตุนี้ (ปัญญานั้น) ชื่อ
ว่าผู้รู้ เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

มณฺณติ เอตายาติ วา มติ

อีกอย่างหนึ่ง (ชน) ย่อมรู้ด้วยปัญญาอัน
เหตุ นั้น (ปัญญา นั้น) ชื่อว่าเป็นเหตุรู้ (แห่งชน)
เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ

มนนํ วา มติ

อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ ชื่อว่ามติ มนฺ ฐาตุ
ในความรู้ ลบที่สุดฐาตุ เป็นภาวรูป ภาว-
สาธนะ

สธตํติ สติ

(ธรรมชาติใด) ย่อมระลึก เหตุ นั้นธรรมชาติ
นั้น) ชื่อว่าผู้ระลึก เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

สธติ เอตายาติ วา สติ

อีกอย่างหนึ่ง (ชน) ย่อมระลึก ด้วยธรรมชาติ
นั้น เหตุ นั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่าเป็นเหตุ
ระลึก (แห่งชน) เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ

สรณํ วา สติ

อีกอย่างหนึ่ง ความระลึก ชื่อว่าสติ **สร**
ธาตุ ในความระลึก เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ
สมปชชิตพุพาทิ สมปตติ

(ธรรมชาติใด อันเขา) พึงถึงพร้อม เหตุนั้น
(ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงถึงพร้อม **ส**
เป็นบทหน้า **ปท** ธาตุ ในความถึง เอาที่สุด
ธาตุเป็น **ต** เอานิคคหิตเป็น **ม** ด้วยนิคคหิต
สนธิ เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

คจฺจนฺติ เอตฺถาติ คติ

(ชน ท.) ย่อมไปในภูมินั้น เหตุนั้น (ภูมินั้น)
ชื่อว่าเป็นที่ไป (แห่งชน ท.) **คม** ธาตุ ใน
ความไป ในความถึง ลบที่สุดธาตุ เป็นกัตตุรูป
อธิกรณสาธนะ

ตํ ปัจจย

กาตํ เพื่อจะทำ กร ธาตุ คนตํ เพื่อจะไป คม
ธาตุ ปัจจยนี้ลงในปฐมาและจตุตถีวิภัตตินาม

ยฺ ปัจจย

เจตยตติ เจตนา

(ธรรมชาติใด) ย่อมคิด เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น)
ชื่อว่าผู้คิด จิต ธาตุในความคิด พฤทธิ อี
เป็น เอ เอา ยฺ เป็น อน อิตถิลิงค์ ปฐมา
วิภัตตินาม เป็น อา เป็นกัตตुरुป กัตตुสาธนะ

กฺขมตติ สีเลนาติ โภธโน

(ผู้ใด) ย่อมไกรธ โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น)
ชื่อว่าผู้ไกรธโดยปกติ กฺข ธาตุในความไกรธ
พฤทธิ อุ เป็น โอ เป็นกัตตुरुป กัตตุสาธนะ
ลงในตัสสิละ

ภฺยชิตพฺพนตติ โภชนํ

(สิ่งใด) อันเขาพึงกิน เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อ

ว่าอันเขาพึงกิน ภูษ ชาติในความกิน เป็น
กัมมรูป กัมมสาธนะ

คจฺฉิยเตติ คมนํ (เฉลยสนามหลวง ๒๕๑๔)

(อันเขา) ย่อมไป เหตุนั้น ชื่อว่า ความไป
คม ชาติ ในความไป เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ

กโรติ เตนาคิ กรณํ

(เขา) ย่อมทำ ด้วยสิ่งนั้น เหตุนั้น (สิ่งนั้น)
ชื่อว่าเป็นเครื่องทำ (แห่งเขา) กร ชาติ ใน
ความทำ เป็นกัตตฺตฺรูป กรณสาธนะ

ลํวณฺณียติ เอตายาติ ลํวณฺณนา

(เนื้อความ) อันท่าน ย่อมพรรณนาพร้อม
ด้วยวาจานั้น เหตุนั้น (วาจานั้น) ชื่อว่าเป็น
เครื่องอันท่านพรรณนาพร้อม (แห่งเนื้อความ)
ลํ เป็นบทหน้า วณฺณ ชาติ ในความพรรณนา
เป็น กัมมรูป กรณสาธนะ

สยณฺติ เอตถาติ สยณํ

(เขา ท.) ย่อมนอนในที่นี้ เหตุนั้น (ที่นี้) ชื่อ

ว่าเป็นทีนอน (แห่งเขา ท.) ลี ธาตุ ใน
ความนอน พฤทธิ อี เป็น เอ แล้วเอาเป็น
อย เป็นกัตตรูป อธิกรณสาธนะ

ยุ ปัจจัยนี้ ถ้าธาตุมี ร หรือ ห อยู๋
ข้างหน้าแปลง ยุ เป็น อน แต่ที่มี ห เป็น
ที่สุด ไม่นิยมเหมือนที่มี ร เป็นที่สุด

กิริยากิตก์

(๑๓๘) กิตก์ที่เป็นกิริยา เรียกว่ากิริยากิตก์ๆ นี้
ประกอบด้วย วิภัติ กาล วจนะ ธาตุ
วาก ปัจจัย เหมือนอาชยาด ต่างแต่ไม่มีบท
และบุรุษเท่านั้น

วิภัติและวจนะ

(๑๓๙) วิภัติแห่งกิริยากิตก์นั้น ไม่มีแผนก
หนึ่งเหมือนวิภัติอาชยาด ใช้วิภัตินาม ถ้านาม

ศัพท์เป็นวิภัตติและวจนะใด กิริยาภิตร์ก็เป็น
วิภัตติและวจนะอันนั้นตาม อย่างนี้

ภิกษุ คาม์ ปิณฺหาเย ปวิฏฺโธ

ภิกษุ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก่อนข้าว.

เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส

(ชน ท) เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงแล้วซึ่ง
พระพุทธรเจ้า ว่าเป็นที่ระลึก

เอกํ ปุริสํ ฆตฺตํ คเหตุวา คจฺจนฺตํ ปสฺสามิ

(ข้า) เห็น ซึ่งบุรุษ คนหนึ่ง ถือซึ่งร่วม ไปอยู่

กาล

(๑๔๐) ในภิตร์นี้ แบ่งกาลที่เป็นประธาน
ได้ ๒ คือ

- ๐ ปัจจุบันกาล ๑
- ๐ อดีตกาล ๑

กาลทั้ง ๒ นั้น แบ่งให้ละเอียดได้อีก ดังนี้
ปัจจุบันกาล แบ่งเป็น ๒ คือ

๑ ปัจจุบันแท้ ๑

๑ ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต ๑

อดีตกาล จัดเป็น ๒ เหมือนกัน คือ

๑ ล่วงแล้ว ๑

๑ ล่วงแล้วเสร็จ ๑

กาลที่กล่าวโดยย่อหรือพิสดารนี้ ในเวลาพูด
 หรือแต่งหนังสือ อ่านหนังสือ ต้องหมายรู้
 ด้วยปัจจัยที่กล่าวข้างหน้า

(ปัจจุบันกาล)

ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่

อุ. อหํ ธมมํ สุนนโต ปีติ ลภามิ

ข้า พังอยู่ ซึ่งธรรม ย่อมได้ ซึ่งปีติ

ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต แปลว่า เมื่อ

อุ. อนุสนธิ ขณฺเฑวาท ฌมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ
คาถมาท

(พระศาสดา) เมื่อสืบต่อ ซึ่งอนุสนธิแสดง
ซึ่งธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งคาถาอันนี้
(อดีตกาล)

ล่วงแล้ว แปลว่า แล้ว

อุ. ตโย มาสา อติกุกนฺตา

เดือน ๓ ก้าวล่วงแล้ว

ล่วงแล้วเสร็จ แปลว่า ครั้น-แล้ว

อุ. เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา
ภควนฺตํ อภิวาทเตวาท เอกมนฺตํ นิสิตฺติ.
พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่โดยที่ใด
(ภิกษุรูปหนึ่ง) เข้าไปใกล้แล้ว โดยที่นั้น
ครั้นเข้าไปใกล้แล้ว ถวายบังคมแล้ว
ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งแล้ว ณ
ส่วนข้างหนึ่ง.

ธาตุกิตกนั้นไม่แปลกกับธาตุอาขยาต จึงไม่แสดงไว้ที่นี่

วาก

(๑๔๐) แม้ถึงวากนี้ ก็จัดเป็น ๕ วาก

อย่างเดียวกันกับวากในอาชยาต

ต่างกันลักรูปแห่งกิริยาศัพท์

๑. กัตตวาก อ. ภิกขุ คามํ ปิณฑาย ปวิฏฺโห
ภิกษุ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก่อนข้าว
๒. กัมมวาก อ. อธิโต โข มยายํ ธมฺโม
ธรรม อันนี้ อันเรา ถึงทับแล้วแล
๓. ภาววาก อ. การณเหตุถ ภาวิตพฺพํ อันเหตุ
ในสิ่งนี้ พึงมี
๔. เหตุกัตตวาก อ. สเทวกํ ตารยนฺโต
(ท่าน) ยังโลกนี้ กับทั้งเทวโลก ให้ข้ามอยู่
๕. เหตุกัมมวาก อ. อयํ ญโป ปตฺติจฺจาปิโต
พระสฤณี (อันเขา) ให้ตั้งจำเพาะแล้ว

ปัจจัยแห่งกิริยาภิตก

(๑๔๒) ปัจจัยที่สำหรับประกอบกับกิริยาภิตก
นั้น จัดเป็น ๓ พวก เหมือนปัจจัยในนามภิตก

ภิตปัจจัย อย่างนี้ **อนต ตวนตุ ตาวี**

(กัตตฺวาจก เหตุกัตตฺวาจก)

ภิจปัจจัย อย่างนี้ **อนีย ตพพ**

(กัมมวาจก ภาววาจก เหตุกัมมวาจก)

ภิตภิจปัจจัย อย่างนี้ **มาน ต ตุน**

ตฺวา ตฺวาน (ทั้ง ๕ วาจก)

ในปัจจัยทั้ง ๓ พวกนี้ **อนต มาน** บอก
ปัจจุบันกาล แปลว่า **อยู่, เมื่อ**

ตวนตุ ตาวี ต ตุน ตฺวา ตฺวาน บอก
อดีตกาล แปลว่า **แล้ว, ครั้น-แล้ว**

อนีย ตพพ บอกความจำเป็น แปลว่า **ควร, พึง**

(๑๔๓) กิตปัจจัย

อนต ปัจจัย

สฺยณโต ฟังอยู่ สฺ ชาติ ในความฟัง ณา ปัจจัย
 กโรนโต ทำอยู่ กร ชาติ ในความทำ โอ ปัจจัย
 กเถนโต กล่าวอยู่ กถ ชาติ ในความกล่าว เอ ปัจจัย
 ปัจจัยนี้ถ้าเป็นอิตถิลิงค์ ลง อี เป็น สฺยณติ
 กโรนติ กเถนติ

ตวนตุ ปัจจัย

สุตวา ฟังแล้ว สฺ ชาติ ในความฟัง
 ภูตฺตวา กินแล้ว ภฺ ชาติ ในความกิน
 วุสิตวา อยู่แล้ว วสฺ ชาติ ในความอยู่
 ถ้าเป็นอิตถิลิงค์ เป็น สุตวติ ภูตฺตวติ วุสิตวติ

ตาวี ปัจจย

ปฺ.	อิต.	นปฺ	คำแปล
สฺตาวี	สฺตาวินี	สฺตาวี	ฟังแล้ว
ภฺตฺตาวี	ภฺตฺตาวินี	ภฺตฺตาวี	กินแล้ว
วฺลิตาวี	วฺลิตาวินี	วฺลิตาวี	อยู่แล้ว

กิริยาศัพท์ที่ประกอบด้วยกิตปัจจยอย่างนี้
อยู่หน้ากิริยาอาชยาตโดยมาก ฟังเห็นว่าเป็น
เหมือนบทวิเสสนะ

(๑๔๔) กิจจปัจจย

อนีย ปัจจย

กรณียํ อันเขาฟังทำ กรฺ ธาตุ ในความทำ เอา

น เป็น ณ

วจนียํ อันเขาฟังกล่าว วจฺ ธาตุ ในความกล่าว

โภชนียํ อันเขาฟังกิน ภฺชฺ ธาตุ ในความกิน พฤทธิ
อุ เป็น โอ

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้เป็นนามกิตก์บ้าง

อุ. ปณฺเฑน ขาทณฺเฑน โภชนณฺเฑน ปรีวลิ
 เขาเลี้ยงแล้ว ด้วยของควรเคี้ยว ด้วย
 ของควรบริโภคอันประณีต

ตพพ ปัจจัย

กตตพพํ อันเขาพึงทำ ลบ รุ ช้อน ต
 วตตพพํ อันเขาพึงกล่าว วท ธาตุ เอา ท เป็น ต
 ภูณฺชิตพพํอันเขาพึงกิน ลง อิ อาคม

(๑๔๕) กิตกิจปัจจัย

มาน ปัจจัย

มาน ปัจจัยนี้ มีคติเหมือน อนต ถ้าไม่มี
 ย ปัจจัยซึ่งลงในกรรม เป็นกัตตฺวาจก ถ้ามี ย
 ปัจจัย นั้น เป็นกัมมวาจก อย่างนี้

กัตตุจาก คำแปล กัมมจาก คำแปล
กुरुมาโน ทำอยู่ กรียมาโน อันเขาทำอยู่
ภุณฺชมาโน กินอยู่ ภุณฺชียมาโน อันเขากินอยู่
วทมาโน กล่าวอยู่ วุจฺจมาโน อันเขากล่าวอยู่

๓ ปัจจัย

๑. ธาตุมี มุ และ นุ เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ
คโต ไปแล้ว คม ธาตุ ในความไป, ความถึง
รโต ยินดีแล้ว รม ธาตุ ในความยินดี
ขโต อันเขาขุดแล้ว ขน ธาตุ ในความขุด
หโต อันเขาฆ่าแล้ว หน ธาตุ ในความฆ่า
๒. ธาตุ มี จุ ช และ ป เป็นที่สุด เอาที่สุด
ธาตุเป็น ต
ลิตฺโต อันเขารดแล้ว ลิจ ธาตุ ในความรด
วิวิตโต สกัดแล้ว วิ บทหน้า วิจ ธาตุ
ในความสกัด
ภุตฺโต อันเขากินแล้ว ภุช ธาตุ ในความกิน

จตุโต อันเขาสละแล้ว จขุ ธาตุ ในความสละ

คุตุโต อันเขาคุ้มครองแล้ว คุป ธาตุ
ในความคุ้มครอง

ตตุโต ร้อนแล้ว ตป ธาตุ ในความร้อน

๓. ธาตุมี อา เป็นที่สุดกิติ ต เป็นกัมม-
วาจกิติ ลง อิ อากม

จิโต ยืนแล้ว จา ธาตุ ในความตั้งอยู่

ปีโต อันเขาดื่มแล้ว ปา ธาตุ ในความดื่ม

อภิขุณิโต อันเขาเพ่งจำเพาะแล้ว อภิ บทหน้า
ณา ธาตุ ในความเพ่ง

ภาสีโต อันเขากล่าวแล้ว ภาสู ธาตุ
ในความกล่าว

๔. ธาตุมี ฑ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น นน
แล้วลบที่สุดธาตุ

ฉนโน อันเขามุงแล้ว ฉฑ ธาตุ ในความปิด

สนโน จมแล้ว สฑ ธาตุหรือ สิฑ ธาตุ
ในความจม

รฺนุโน ร้องให้แล้ว รุฑ ชาติ ในความร้องให้
ฉินโน อันเขาตัดแล้ว ฉิท ชาติ ในความตัด
ภินโน แดกแล้ว ภิท ชาติ ในความแตก
ทินโน อันเขาให้แล้ว ทา ชาติ ในความให้
(เอา อา ที่ ทา เป็น อิ)

๕. ชาติมี รุ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ฤณ
แล้วลบที่สุดชาติ

ชินฺโน แก่แล้ว ชิรุ ชาติ ในความคร่ำคร่า
ติณฺโน ข้ามแล้ว ตรุ ชาติ ในความข้าม
ปฺณโน เต็มแล้ว ปุรุ ชาติ ในความเต็ม

๖. ชาติมี ส เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น
ฏจ แล้วลบที่สุดชาติ

ตฺฏโจ ยินดีแล้ว ตฺส ชาติ ในความยินดี
หฺฏโจ ร่าเริงแล้ว หส ชาติ ในความหัวเราะ
ปวิฏโจ เข้าไปแล้ว ป บทหน้า วิส ชาติ
ในความเข้าไป

๗. ธาตุมี ธ และ ฏ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง
 ต เป็น ทธ แล้วลบที่สุดธาตุ
 พุทฺโธ รู้แล้ว พุธฺ ธาตุ ในความรู้
 กุทฺโธ โกรธแล้ว กุธฺ ธาตุ ในความโกรธ
 รุทฺโธ ปิดแล้ว รุธฺ ธาตุ ในความกั้น
 ลทฺโธ อันเขาได้แล้ว ลภฺ ธาตุ ในความได้
 อารทฺโธ อันเขาปรารถแล้ว อา บทหน้า
 รภฺ ธาตุ ในความเริ่ม
๘. ธาตุมี ม เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น
 นต แล้วลบที่สุดธาตุ
 ปกุกนโต หลีกไปแล้ว ป บทหน้า กมฺ ธาตุ
 ในความก้าวไป
 ทนฺโต ทรมานแล้ว ทมฺ ธาตุ ในความทรมาน
 สนฺโต ระงับแล้ว สมฺ ธาตุ ในความสงบ, ระงับ
๙. ธาตุมี ห เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น พห
 แล้วลบที่สุดธาตุ
 รุพฺโห งอกแล้ว รุหฺ ธาตุ ในความงอก

มฺหุโห หลงแล้ว มฺหุ ธาตุ ในความหลง
 รุหุโห อันน้ำพัดไปแล้ว รุหุ ธาตุ ในความลอย
 บางศัพท์ก็ใช้เป็นนามกิตก์บ้าง เหมือนคำ
 ว่า พุทฺโธ อ.พระพุทฺธเจ้า เป็นต้น

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ ถ้างับสกรรม-
 ธาตุ เป็นกัตตุวาก, กัมมวาก, เหตุกัมมวาก
 ลงกับอกรรมธาตุ เป็นกัตตุวาก หรือภาว-
 วาก (เหตุกัตตุวาก ไม่ปรากฏที่ใช้)

ตฺนาทิ ปัจจัย คือ ตฺน ตฺวา ตฺวาน

ตฺน	ตฺวา	ตฺวาน	คำแปล
กาตฺน	กตฺวาน	กตฺวาน	ทำแล้ว
คนตฺน	คนตฺวา	คนตฺวาน	ไปแล้ว
หนตฺน	หนตฺวา	หนตฺวาน	ฆ่าแล้ว

๑. อุปลัก อยู่หน้าแปลงปัจจัยทั้ง ๓ เป็น ย
 อาทาย ถือเอาแล้ว อา บทหน้า ทา ธาตุ
 ในความถือเอา
 ปหาย ละแล้ว ป บทหน้า หา ธาตุ
 ในความละ
 นิสุสลาย อาศัยแล้ว นิ บทหน้า สี ธาตุ
 ในความอาศัย
๒. ธาตุที่มี ม เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับ
 ที่สุดธาตุ เป็น มม
 อาคมม มาแล้ว อา บทหน้า คม ธาตุ
 ในความไป
 นิกุขมม ออกแล้ว นิ บทหน้า ขม ธาตุ
 ในความออก
 อภิรมม ยินดียิ่งแล้ว อภิ บทหน้า รม
 ธาตุ ในความยินดี

๓. ธาตุที่มี ท เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับ
ที่สุดธาตุ เป็น ชช

อุปฺปชช เกิดขึ้นแล้ว อุ บทหน้า ปท
ธาตุ ในความเกิด

ปมชช ประมาทแล้ว ป บทหน้า มท
ธาตุ ในความประมาท

อจฺฉชช ชิงเอาแล้ว อา บทหน้า ฉท
ธาตุ ในความชิงเอา

๔. ธาตุที่มี ฐ และ ฏ เป็นที่สุดอยู่หน้า
แปลง ย กับที่สุดธาตุ เป็น ทฐา พฏ
วิทฐา แทะแล้ว วิฐ ธาตุ ในความทะ
ลทฐา ได้แล้ว ลฏ ธาตุ ในความได้
อารพฏ ปรารภแล้ว อา บทหน้า รฏ
ธาตุ ในความเริ่ม

๕. ธาตุที่มี หฺ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย
กับ ที่สุดธาตุ เป็น ยหฺ

ปคฺยหฺ ประคองแล้ว ป บพหน้า คหฺ ธาตุ
ในความประคอง

สนฺนยหฺ ผูกแล้ว ลํ บพหน้า นหฺ ธาตุ
ในความผูก

อารฺยหฺ ขึ้นแล้ว อา บพหน้า รหฺ ธาตุ
ในความขึ้น

๖. แปลง ตฺวา เป็น สฺวา ตฺวาน เป็น สฺวาน
เฉพาะ ทิสฺ ธาตุ อย่างเดียว

อุ. ทิสฺวา, ทิสฺวาน เห็นแล้ว
ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัย ๓ ตัวนี้ คือ

ตฺน ตฺวา ตฺวาน นำหน้ากิริยาอาขยาตเป็น
นิตย

สมาส

(๙๔) นามศัพท์ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป ท่านย่อเข้า
เป็นบทเดียวกัน ชื่อว่า สมาส สมาสนี้บางอย่าง
ก็มีในภาษาของเรา เหมือนคำว่า อย่าทำซึ่งบาป
ย่อเข้าสมาสเป็น อย่าทำบาป, สิ่งนี้กำไหลด้วย
ทอง เป็น สิ่งนี้กำไหลด์ทอง นายให้รางวัลแก่บ่าว
เป็น นายให้รางวัลบ่าว สมุดของใคร เป็น สมุดใคร
สัตว์ในน้ำ หรือสัตว์เกิดในน้ำ เป็น สัตว์น้ำ เป็นต้น

สมาสในบาลีภาษา ว่าโดยกิจ มี ๒ อย่าง
คือ สมาสที่ลบลวิภัตติเสียแล้ว เรียกว่า ลุตตสมาส
สมาสที่ไม่ได้ลบลวิภัตติ เรียกว่า อลุตตสมาส

ลุตตสมาส มีอุทาหรณ์ว่า

- ๐ กจินทุสสํ ผ้าเพื่อกจลิน
- ๐ ราชธนํ ทรัพย์ของพระราชา เป็นต้น

อลุตตสมาโส มีอุทาหรณ์ว่า

- ๐ ทูเรนิทานํ วัตถุมินิทานในที่ไกล
- ๐ อรลิลโณ พราหมโณ พราหมณ์มีขน

ที่อกเป็นต้น

สมาสว่าโดยชื่อ มี ๖ อย่าง คือ

- ๐ กมมธารโย
- ๐ ทิคุ
- ๐ ตปฺปฺริโส
- ๐ ทวนฺทโว
- ๐ อพฺยยฺภาโว
- ๐ พหฺพพิหิ

(กัม-ทิ-ตฺป-ทะ-อัพ-พะ)

๑. กัมมธารยสมาส

(๙๕) นามศัพท์ ๒ บท มีวิภัตติและวจนะ เป็นอย่างเดียวกัน บทหนึ่งเป็นประธาน คือเป็น นามนาม บทหนึ่งเป็นวิเสสนะ คือเป็นคุณนาม หรือเป็นคุณนามทั้ง ๒ บท มีบทอื่นเป็น ประธาน ที่ทำนย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน ชื่อว่า กัมมธารยสมาสๆ นี้ มี ๖ อย่าง คือ

- ๐ วิเสสนบุพพบท
- ๐ วิเสสนุตตรบท
- ๐ วิเสสโนภยบท
- ๐ วิเสสโนปมบท
- ๐ สัมภาวนบุพพบท
- ๐ อวธารณบุพพบท

วิเสสนบุพพบท

มีบทวิเสสนะอยู่หน้า บทประธานอยู่หลัง
อย่างนี้

มหนฺโต ปุริโส มหาปุริโส บุรุษใหญ่
 ขตติยา กณฺหา ขตติยกณฺหา นางกษัตริย์
 นิลํ อุปลํ นิลุปลํ ดอกอุบลเขียว
 ในสมาสนี้ เอา มหนฺต คัพฺท เป็น มหา อย่างนี้

มหาราชา พระราชาผู้ใหญ่

มหาธานี เมืองใหญ่

มหาวนํ ป่าใหญ่ เป็นต้น

บางสมาสท่านก็ย่อบทวิเสสนะ เหลือไว้
 แต่อักษรตัวหน้าอย่างนี้

กฺจฉิตา ทิฏฺฐิ กุทิฏฺฐิ

ทิฏฺฐิอันบัณฑิตเกลียด

ปธานํ วจนํ ปาวจนํ

คำเป็นประธาน

สนฺโต ปุริโส สปฺปุริโส

บุรุษระงับแล้ว

แม้ถึงอย่างนี้ก็เป็นวิเสสนบุพพบทแท้

วิเสสนุตตรบท

มีบทวิเสสนะอยู่หลัง บทประธานอยู่หน้า
อย่างนี้

สตโต วิเสโส สตตวิเสโส

ลัตว์วิเศษ

นโร วโร นรวโร

นระประเสริฐ

มนุสโส ทลิตุโท มนุสสทลิตุโท

มนุษย์ขัดสน

วิเสสโนภยบท

มีบททั้ง ๒ เป็นวิเสสนะ มีบทอื่นเป็นประธาน
อย่างนี้

สิตถจ สมภูจถจ สิตถสมภูจ

(จันน์ ที่) ทั้งเย็น ทั้งเกลี้ยง

อนุโร จ วโร จ อนุรวโร

(ปุริโส บุรุษ) ทั้งบอด ทั้งหนวก

ขณฺโฆ จ ชฺชฺโฆ จ ขณฺชชฺชฺโฆ

(ปริโส บุรุษ) ทั้งกระจอก ทั้งค่อม

วิเสสโนปมบท

มีบทวิเสสนะเป็นอุปมาจัดเป็น ๒ ตาม
วิเสสนะ อยู่หน้าและอยู่หลัง

สมาสที่มีอุปมาอยู่หน้า เรียก **อุปมา
ปฺพพปโท** มี อุ. อย่างนี้

สงฺขํ อิว ปณฺทรํ สงฺขปณฺทรํ

(ชีรํ นํานม) ขาว เพียงดั่ง ลังข

กาโก อิว สฺสุโร กากสฺสุโร

(นโร คน) กล้า เพียงดั่ง กา

ทิพฺพํ อิว จกฺขุ ทิพฺพจกฺขุ

จักขุ เพียงดั่ง ทิพย์

สมาสที่มีอุปมาอยู่หลัง เรียก **อุปมานุตตรปโท**
มี อุ. อย่างนี้

นโร สิโอ อว นรสิโ

นระ เพียงดั่ง สือหะ

ณาน จกขุ อว ณานจกขุ

ณาน เพียงดั่ง จักขุ.

ปณณา ปาสาโท อว ปณณาปาสาโท

ปณณา เพียงดั่ง ปราสาท

สัมภาวนบุพพบท

มีบทหน้าอันท่านประกอบด้วย อิติ คัพท์
บทหลังเป็นประธาน ดังนี้

ขตติโย (อห) อิติ มาโน ขตติยมาโน

มานะ ว่า (เราเป็น) กษัตริย์

สตุโต อิติ สณณา สตุตสณณา

ความล้ำค้ำ ว่า ลัตว์

สมโณ (อห) อิติ ปณณณา สมณปณณณา

ปณณณาว่า (เราเป็น) สมณะ

อวธารณบุพพบท

มีบทหน้าอันท่านประกอบด้วย เอว คัพพ์
(เพื่อจะห้ามเนื้อความอันอื่นเสีย) บทหลังเป็น
ประธาน อย่างนี้แล

ปณฺญา เอว ปิโซโต ปณฺญาปิโซโต

(ปทีโป ประทีป) อันโพล่งทั่ว คือ ปัญญา

พทุโธ เอว รตนํ พทุธรตนํ

รัตนะ คือ พระพุทธเจ้า

สทุธา เอว ธนํ สทุธาธนํ

ทรัพย์ คือ ศรัทธา

แบบวิเคราะห์ที่ท่านใช้ในคัมภีร์คัพพทศาสตร์
ทั้งหลาย ดังนี้

วิเสสนบุพพบท

มหนฺโต จ โส ปุริโส จาติ มหปุริโส

บุรุษ นั้น ด้วย เป็นผู้ใหญ่ ด้วย เหตุนั้น

ชื่อบุรุษผู้ใหญ่

วิเสสนุตตรบาท

สตโต จ โส วิเสโส จาติ สุตตวิเสโส

ลัตว์ นั้น ด้วย วิเศษ ด้วย เหตุนั้น
ชื่อลัตว์ วิเศษ.

วิเสสโนภยบาท

สิตถจ ตํ สมภูจญจาติ สิตสมภูจํ

(จานํ ที่) นั้น เย็น ด้วย เกลี้ยง ด้วย เหตุนั้น
ชื่อว่า ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง (เท่านั้นเป็นตัวอย่าง)

๒. ทิคุสมาส

(๙๖) กัมมธารยสมาสที่มีสังขยาอยู่
ข้างหน้าชื่อว่า ทิคุสมาสๆ นั้นมี ๒ อย่าง คือ

๐ สมหาหาโร ๑

๐ อสมหาหาโร ๑

ทิคุสมาสที่ท่านรวมนามศัพท์ มีเนื้อความ
เป็นพหูวนะ ทำให้เป็นเอกวนะ นปฺสกลิงค์
ชื่อว่า สมหาหาโรติคุ อุ. อย่างนี้

ตโย โลกา ตีโลกํ โลก ๓

จตสฺสโล ทิสา จตฺตทิสํ ทิศ ๔

ปญฺจ อินฺทริยานิ ปญฺจินฺทริยํ อินทริย ๕

ทิคุสมาสที่ท่านไม่ได้ทำอย่างนี้ ชื่อว่า
อสมหาหาโรติคุ อุ. อย่างนี้

เอโก ปุคฺคโล เอกปุคฺคโล บุคคลผู้เดียว

จตสฺสโล ทิสา จตฺตทิสา ทิศ ๔ ทั้งหลาย

ปญฺจ พลานิ ปญฺจพลานิ กำลัง ๕ ทั้งหลาย

๓. ตัปปริสสมาส

(๙๗) นามคัมภที่มิ อัม วิภัตติเป็นต้น ในที่สุด
ท่านย่อเข้าด้วยบทเบื่องปลาย ชื่อ **ตัปปริส-**
สมาสๆ นี้มี ๖ คือ

- ๐ ทุตียาตปฺปริโส
- ๐ ตตียาตปฺปริโส
- ๐ จตฺตถิตปฺปริโส
- ๐ ปณฺจमितปฺปริโส
- ๐ ฉฏฺฐิตปฺปริโส
- ๐ สตฺตมิตปฺปริโส

ทุตียาตปฺปริสะ อย่างนี้

สุขํ ปตฺโต สุขปฺปตฺโต (ปฺริโส)

(บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งความสุข

คามํ คโต คามคโต (ปฺริโส)

(บุรุษ) ไปแล้วสู่บ้าน

สพฺพรตติตฺติ โสภณํ สพฺพรตติโสภณํ (จฺนฺโท)

(พระจันทร์) งามตลอดราตรีทั้งคืน

ตติยาตปฺปฺริสะ อย่างนี้

อสุเสน (ยุตฺโต) รโถ อสุสรโถ

รธ (เทียมแล้ว) ด้วยม้า

สลฺเลน วิทฺโธ สลฺลวิทฺโธ (ชนฺตุ)

(สัตว์เกิด) อันลูกศรแทงแล้ว

อสินา กลโห อสิกลโห

ความทะเลาะเพราะดาบ

จตฺตถิตปฺปฺริสะ อย่างนี้

กจฺฉินสฺส ทฺสสํ กจฺฉินทฺสสํ

ผ้าเพื่อกจฺฉิน

อาคณฺตฺกสฺส ภตฺตํ อาคณฺตฺกภตฺตํ

ภัตรเพื่อผู้มา

คิลานสฺส เกษชฺชํ คิลานเกสชฺชํ

ยาเพื่อคนไข้

ปัญหามีตปฺปฺริสะ อย่างนี้

โจรมหา ภยฺ โจรภยฺ

ภัยแต่โจร

มรณสุมา ภยฺ มรณภยฺ

ความกลัวแต่ความตาย

พณฺธนา มุตฺโต พณฺธนมุตฺโต (สตฺโต)

(ลัตฺว์) พ้นแล้วจากเครื่องผูก

ฉนฺนจีตปฺปฺริสะ อย่างนี้

รณฺโฆ ปฺตฺโต ราชปฺตฺโต

บุตรแห่งพระราชา

ธณฺณานํ ราชิ ธณฺณราชิ

กองแห่งข้าวเปลือก

รุกฺขสฺส สาขา รุกฺขสาขา

กิ่งแห่งต้นไม้

สัตตมัตตปฺปิริสะ อย่างนี้

รูปเป สณฺญา รูปสณฺญา

ความลําคัญในรูป

สํสาเร ทุกฺขํ สํसारทุกฺขํ

ความทุกฺขในสงสาร

วเน ปฺปฬํ วณฺปปฬํ

ดอกไม้ในป่า

สมาสที่มี น อยู่หน้า อย่างนี้

น พุราหฺมโณ อพุราหฺมโณ

(อัย ชโน ชนนี้) มิใช่พราหมณ์

น วสฺโส อวสฺโส

(อัย ชโน ชนนี้) มิใช่คนถ่อย

น อสฺโส อนสฺโส

(อัย สตุโต ลัตฺว์นี้) มิใช่ม้า

น อริโย อนริโย

(อัย ชโน ชนนี้) มิใช่พระอริยเจ้า

เป็นต้น เรียกว่า อุกยตปฺปฺริสะ บ้าง กัมมธารยะ
มี น เป็นบทหน้า บ้าง

ในสมาสนี้ ถ้าพยัญชนะอยู่หลัง น, เอา น
เป็น อ เหมือน อพฺราหฺมโณ เป็นต้น ถ้าสระอยู่
หลัง น, เอา น เป็น อน เหมือน อนสฺโส เป็นต้น
ตปฺปฺริสสมาสนี้ ต่างจากกัมมธารยะอย่างนี้

กัมมธารยสมาส มีวิภัติและวจนะเสมอ
กัน บทหนึ่งเป็นประธาน บทหนึ่งเป็นวิเสสนะ
หรือเป็นวิเสสนะทั้ง ๒ บท

ส่วนตปฺปฺริสสมาส มีวิภัติและวจนะไม่
เสมอกัน

๔. ทวันทวสมาส

(๙๘) นามนามตั้งแต่ ๒ คัพพ์ขึ้นไปท่าน
ย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน ชื่อว่า **ทวันทวสมาส**
ทวันทวสมาสนี้มี ๒ คือ

๑ **สมาหาโร ๑**

๑ **อสมาหาโร ๑ (เหมือนทิกุ)**

สมาหารทวันทวสมาส อย่างนี้

สมโถ จ วิปัสสนา จ สมถวิปัสสนํ

สมถะด้วย วิปัสสนาด้วย

ชื่อสมถะและวิปัสสนา

สงฺฆो จ ปณฺโว จ สงฺขปณฺวํ

สังฆ์ด้วย ปันเฑาะว์ด้วย

ชื่อสังฆ์และปันเฑาะว์

ปตฺโต จ จีวรญฺจ ปตฺตจีวรํ

บาตรด้วย จีวรด้วย ชื่อบาตรและจีวร

หตุถิ จ อสฺโส จ รโถ จ ปตฺติโก จ

หตุถิอสฺสรถปตฺติกํ

ช้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินด้วย

ชื่อช้างและม้าและรถและคนเดิน

อสมหารทวันทวสฺมาส อย่างนี้

จนฺทิมมา จ สฺริโย จ จนฺทิมสฺริยา

พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย

ชื่อพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

สฺมโณ จ พุราหฺมโณ จ สฺมณพุราหฺมณนา

สมณะด้วย พราหมณ์ด้วย

ชื่อสมณะและพราหมณ์ ท.

สําริปฺุโต จ โมคฺคฺลฺลาโน จ

สําริปฺุตฺตโมคฺคฺลฺลํ

พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลันะด้วย

ชื่อพระสารีบุตร และพระโมคคัลลันะ ท.

ปณฺณญจ ปุพฺผญจ ผลญจ ปณฺณปุพฺผ-
ผลานิ

ใบไม้ด้วย ดอกไม้ด้วย ผลไม้ด้วย

ชื่อใบไม้และดอกไม้และผลไม้ ท.

ทวันทวสฺมาสนี แปลจากวิเสสโนภยบท
กัมมธารยสฺมาส อย่างนี้

วิเสสโนภยบท เป็นบทวิเสสนะทั้งสองบท

ส่วนทวันทวสฺมาส เป็นบทประธานทั้งสิ้น

๕. อพยยิภาวสมาส

(๙๙) สมาสที่มีอุปลักหรือนิบาตอยู่หน้า

ชื่อว่าอพยยิภาวสมาสๆ นี้มี ๒ อย่าง คือ

๑ อุปสคคบุพพโก

๑ นิบาตบุพพโก

อุปสคคบุพพกะ มีอุปลักอยู่ข้างหน้า อย่างนี้

นครสุส สมิปปิ อุปนคร

มิไกล้เคียง แห่งเมือง ชื่อไกล้เมือง

ทรธสุส อภาโว นิทุทรถ

ความไม่มี แห่งความกระวนกระวาย

ชื่อความไม่มีแห่งความกระวนกระวาย

วาทิ อนุวตตติติ อนุวาทิ

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปตาม ซึ่งลม เหตุนั้น

(สิ่งนั้น) ชื่อว่าตามลม

วาทสฺส ปฏิวตฺตติติ ปฏิวาตํ

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทวนแก่ลม เหตุนั้น

(สิ่งนั้น) ชื่อว่าทวนลม

อตฺตานํ อธิวตฺตติติ อชฺฌตฺตํ

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทับซึ่งตน เหตุนั้น

(สิ่งนั้น) ชื่อว่าทับตน

นิปาตปุพฺพกะ มินิบาตอยู่ข้างหน้า อย่างนี้

วฺจฺจํ ปรฺยวฺจํ ยถาวฺจํ

ลำดับแห่งคนเจริญแล้ว ท. ชื่อว่า

ตามคนเจริญแล้ว

ชีวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเฉทโย ยาวชีวํ

กำหนดเพียงไรแห่งชีวิต

ชื่อเพียงไรแห่งชีวิต

ปพฺพตสฺส ติโร ติโรปพฺพตํ

ภายนอก แห่งภูเขา

นครสุส พหิ พหินคร

ภายนอก แห่งเมือง

ปาสาทสส อนฺโต อนฺโตปาสาท

ภายใน แห่งปาสาท

ภตตสส ปจฺฉา ปจฺฉาภตต

ภายหลัง แห่งภตตร

สมาสนี้กับตปฺปฺริสสมาส ต่างกันดังนี้

ตปฺปฺริสสมาส มีบทหลังเป็นประธาน
“ไม่ได้นิยม” ลิงค์และวจนะ

อัพยยิภาวสมาส นี้ มีบทหน้าเป็น
ประธานและเป็นอุปลัก และนิบาต บทหลัง
เป็น นปฺปฺสกลิงค์ เอกวจนะ บางสมาสมีอาการ
คล้ายกับกัมมธารยะ เหมือนวิเคราะห์ว่า

เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒิ

ชนเจริญแล้ว ท. ไต ไต ชื่อเจริญแล้วอย่างไร

๖. พหุพพิทิสมาส

(๑๐๐) สมาสอย่างหนึ่ง มีบทอื่นเป็น
ประธาน ชื่อว่า พหุพพิทิสมาส
พหุพพิทิสมาส มี ๖ อย่างตามวิภัตติ อย่างนี้

- ๑ ทุตติยาพหุพพิทิสมาส
- ๑ ตติยาพหุพพิทิสมาส
- ๑ จตุตถิยาพหุพพิทิสมาส
- ๑ ปัญจมีพหุพพิทิสมาส
- ๑ ฉกฺขลิพหุพพิทิสมาส
- ๑ สัตตมีพหุพพิทิสมาส

ทุตติยาพหุพพิทิสมาส

เอาบทที่เป็นทุตติยาวิภัตติในวิเคราะห์เป็น
ประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้

อาคตา สมณา ยัม โส อาคตสมโน (อาราโม)

สมณะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด อารามนั้น

ชื่อว่ามีสมณะมาแล้ว

รพฺพหา ลตา ยํ โส รพฺพหโต (รุกฺโข)

เครือวัลย์ ขึ้นแล้ว สู้ต้นไม้ใด ต้นไม้นั้น

ชื่อว่ามีเครือวัลย์ขึ้นแล้ว

สมปตฺตา ภิกฺขุ ยํ โส สมปตฺตภิกฺขุ (อาวาส)

ภิกษุ ท. ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอาวาสใด

อาวาสนั้น ชื่อว่ามีภิกษุถึงพร้อมแล้ว

ตติยาพหุพหิสมาส

เอาบาทที่เป็นตติยาวิภัตติในวิเคราะห์เป็น
ประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้

ชิตานิ อินฺทริยานิ เยน โส ชิตินฺทริโย (สมโณ)

อินทริย์ ท. อันสมณะใด ชนะแล้ว

สมณะนั้น ชื่อว่ามีอินทริย์อันชนะแล้ว

กตํ ปุณฺณํ เยน โส กตปุณฺโณ (ปฺริโส)

บุญ อันบุรุษใด กระทำแล้ว บุรุษนั้น

ชื่อว่ามีบุญอันกระทำแล้ว

อาทิต อคติ เยน โส อาทิตคฺคิ (พราหมโณ)

ไฟอันพราหมณ์ใด บูชาแล้ว

พราหมณ์นั้น ชื่อว่ามีไฟอันบูชาแล้ว

อีกอย่างหนึ่ง บทวิเสสนะอยู่หลัง อย่างนี้

อคฺคิ อาทิต เยน โส อคฺยาทิต (พราหมโณ)

ไฟอันพราหมณ์ใด บูชาแล้ว

พราหมณ์ ชื่อว่ามีไฟอันบูชาแล้ว

วิส ปิตฺ เยน โส วิสปีโต (สโร)

ยาพิช อันลูกศรใด ตีแล้ว ลูกศรนั้น

ชื่อว่ามียาพิชอันตีแล้ว

จตุตถิปุพฺพหิสมาส

เอาบทที่เป็นจตุตถีวิภักตีในวิเคราะห์เป็นประธาน

แห่งบทสมาส อย่างนี้

ทินโน สฺยโก ยสฺส โส ทินฺนสฺยโก (ราชา)

ส่วย (นาคเรหิ อันชาวเมือง ท.) ถวายแล้ว

แต่พระราชใด พระราชานั้น ชื่อว่า

มีส่วยอันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว
กตํ ทณฺทกมฺมํ ยสฺส โส กตทณฺทกมฺโม (สิสฺโส)
ทณฺทกกรรม (อาจารย์ อันอาจารย์)
กระทำแล้ว แก่ศิษย์ใด ศิษย์นั้น ชื่อว่า
มีทณฺทกกรรมอันอาจารย์กระทำแล้ว
สญฺชาโต สํเวโค ยสฺส โส สญฺชาตสํเวโค (ชน)
ความลังเวช เกิดพร้อมแล้วแก่ชนใด ชนนั้น
ชื่อว่าผู้มีความลังเวชเกิดพร้อมแล้ว

ปัญจมีพหุพพิทิสมาส

เอาบาทที่เป็นปัญจมีวิภัตติในวิเคราะห์เป็นประธาน
แห่งบทสมาส อย่างนี้

นิคฺคตา ชนา ยสฺมา โส นิคฺคตชน (คาโม)
ชน.ท. ออกไปแล้ว จากบ้านใด บ้านนั้น
ชื่อว่ามีชนออกไปแล้ว
ปัตติตานิ ผลานิ ยสฺมา โส ปตติตผล (รุกฺโข)
ผลไม้ ท. หล่นแล้ว จากต้นไม้ใด

ต้นไม้นั้นชื่อว่ามีผลหล่นแล้ว
วิโต ราโค ยสฺมา โส วิตราโค (ภิกขุ)
 รากะ ไปปราศแล้ว จากภิกษุใด
 ภิกษุนั้น ชื่อว่ามีรากะไปปราศแล้ว

ฉฐฐีพหุพพิหิสมาส

เอาบทที่เป็นฉฐฐีวิภัตติ ในวิเคราะห์เป็นประธาน
 แห่งบทสมาส อย่างนี้

ชีณา อาสวา ยสฺส โส ชีณาสโว (ภิกขุ)
 อาสวะ ท. ของภิกษุใด ลั่นแล้ว
 ภิกษุนั้น ชื่อว่ามีอาสวะลั่นแล้ว
สนตํ จิตตํ ยสฺส โส สนตจิตโต (ภิกขุ)
 จิต ของภิกษุใดระงับแล้ว ภิกษุนั้น
 ชื่อว่ามีจิตระงับแล้ว

ฉินฺนา หตฺถา ยสฺส โส ฉินฺนหตฺโถ (ปฺริโส)
 มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว บุรุษนั้น
 ชื่อว่ามีมือขาดแล้ว

อีกอย่างหนึ่ง บทวิเสสนะอยู่หลัง อย่างนี้

หตุถา ฉินฺนา ยสฺส โส หตุถจฺฉินฺโน (ปุริโส)

มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว บุรุษนั้น
ชื่อว่ามีมือขาดแล้ว.

สัตตมียพฺพพิหิสมาส

เอาบทที่เป็นลัตตมียวิภัตติ ในวิเคราะห์เป็นประธาน
แห่งบทสมาส อย่างนี้

**สมฺปนฺนานิ สสุสานิ ยสฺมิ โส สมฺปนฺนสสุโส
(ชนบท)**

ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อม
ชนบทนั้น ชื่อว่ามีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว.

พหุ นฺทียो ยสฺมิ โส พหุนฺทโก (ชนบท)

แม่น้ำ ท. ในชนบทใด มาก ชนบทนั้น
ชื่อว่ามีแม่น้ำมาก.

จิตฺตา สิริ ยสฺมิ โส จิตฺติริ (ชน)

ศรี ตั้งอยู่แล้ว ในชนใด ชนนั้น ชื่อว่า
มีศรีตั้งอยู่แล้ว

ในวิเคราะห์แห่งสมาสทั้งหลายเหล่านี้
 บทประธานและบทวิเสสนะ มีวิภัตติและลิงค์
 เสมอกันแปลกแต่บทลัพท์นาม ที่เป็นประธาน
 แห่งบทสมาส ท่านจึงเรียกสมาสทั้งหลาย
 เหล่านี้ว่า **ตุลยาริกรณพหุพพิทิสมาส**

พหุพพิทิสมาส มี ๕ อย่างตามลักษณะ อย่างนี้

- ๑ ตุลยาริกรณพหุพพิทิสมาส
- ๑ ฉัญฐีอุปมาพหุพพิทิสมาส
- ๑ น บุพพบทพหุพพิทิสมาส
- ๑ ภินนาริกรณพหุพพิทิสมาส
- ๑ สหบุพพบทพหุพพิทิสมาส

ตุลยาริกรณพหุพพิทิสมาส คือสมาสที่แบ่งตาม
 วิภัตติ ๖ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น (ทุติยา-
 ลัตตมี)

ฉัญฐีอุปมาพหุพพิทิสมาส

สวณฺณสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส โส

สวณฺณวณฺโณ (ภควา)

วรรณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด เพียงดัง
วรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ชื่อว่ามีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง

พฺรหฺมโน สโร อิว สโร ยสฺส โส พฺรหฺมสฺสโร

(ภควา) เสียงของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด
เพียงดังเสียงแห่งพรม พระผู้มีพระภาคเจ้า
นั้น ชื่อว่ามีเสียงเพียงดังเสียงแห่งพรม

น บุปฺพบทพฺพพิหิสมาส

พหุพพิหิที่แสดงมาแล้วเหล่านี้ มีเนื้อความไม่
ปฏิเสธ พหุพพิหิมิเนื้อความปฏิเสธ มีวิเคราะห์
อย่างนี้

นตฺถิ ตสฺส สโมติ อสโม (ภควา)

ผู้เสมอ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า มีผู้
เสมอหาไม่ได้ หรือไม่มีผู้เสมอ

นตฺถิ ตสฺส ปฏฺิปปุคฺคโลติ อปฺปฏฺิปปุคฺคโล (ภควา)

บุคคลเปรียบ ไม่มี แก่ท่าน เหตุนี้ (ท่าน)
 ชื่อว่ามีบุคคลเปรียบหาไม่ได้ หรือไม่มี
 บุคคลเปรียบ.

นตฺถิ ตสฺส ปุตฺตาทิ อปฺตฺตโก (ชโน)

บุตร ท. ของชนนั้น ไม่มี เหตุนี้ ชนนั้น
 ชื่อว่ามีบุตรหาไม่ได้ หรือไม่มีบุตร.

ภินนาธิกรณพหุพพิหิ

ในวิเคราะห์แห่งสมาสไต่ บททั้งหลายมีวิภัตติต่าง
 กัน ท่านเรียกสมาสนี้ว่า **ภินนาธิกรณพหุพพิหิ**
 อุทาหรณ์อย่างนี้

เอกรตฺติ วาโส อสฺสาติ เอกรตฺติวาโส

ความอยู่ ของชนนั้น ล้นคืบเดียว เหตุนี้
 ชนนั้น ชื่อว่ามีความอยู่ล้นคืบเดียว

อฺรลฺลิ โลมานิ ยสฺส โส อฺรลฺลิโลโม (พฺรหฺมโณ)

ชน ท. ที่อก ของพราหมณ์ใด มีอยู่

พราหมณ์นั้น ชื่อว่ามีชนที่ออก

อลิ หตฺเถ ยสฺส โส อลิหตฺโถ (โยโย)

ดาบ (มี) ในมือของทหาร (คนรบ) ไद
ทหารนั้น ชื่อว่ามีดาบในมือ

ฉตฺตํ ปาณิมฺหิ ยสฺส โส ฉตฺตปาณิ (ปฺริโส)

ร่ม (มี) ในมือ ของบุรุษใด บุรุษนั้น
ชื่อว่ามีร่มในมือ

มณิ กณฺเญ ยสฺส โส มณิกณฺโจ (นาคราช)

แก้วมณี (มี) ที่คอของนาคราชใด
นาคราชนั้น ชื่อว่ามีแก้วมณีที่คอ

ตัวอย่างพหูพจน์ที่เป็นพหูพจน์

กตํ กุสลํ เยหิ เต กตกุสลา (ชนา)

กุศล อันชน ท. เหล่าใด กระทำแล้ว
ชน ท. เหล่านั้น ชื่อว่ามีกุศลอันกระทำแล้ว

อาวุธา หตฺถสฺส เยสํ เต อาวุธหตฺถา (โยธา)

อาวุธ ท. (มี) ในมือ ท. ของทหาร ท. เหล่า
ใด ทหาร ท. เหล่านั้น ชื่อว่ามีอาวุธในมือ.

สหบุพพบทพหุพพิหิสมาส

คือ สมालที่ที่ สห เป็นบทหน้า เมื่อเป็นบท
สำเร็จแล้วเหลือไว้แต่อักษรตัวหน้า คือ ส
แปลว่า เป็นไปกับด้วย อย่างนี้

สห ปุตุเตน โย วตฺตตติ สปุตุโต (ปิตา)

ชนใด ย่อมเป็นไป กับด้วยบุตร เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วยบุตร (คือบิดา).

สห รณฺญา ยา วตฺตตติ สราชิกา (ปรีสา)

บริษัทใด ย่อมเป็นไป กับด้วยพระราชา
เหตุนั้น บริษัทนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วย
พระราชา

สท มจฺเณเรน ยํ วตฺตตติติ สมจฺเณรํ (จิตฺตํ)

จิตใด ย่อมเป็นไปกับด้วยความตระหนี่
เหตุ นั้น จิตนั้น เชื่อว่าเป็นไปกับด้วย
ความตระหนี่

สมาสทอ

พหุพพิทิตที่แสดงมานี้เป็นแต่ชั้นเดียว พหุพพิทิต
บางอย่าง มีสมาสอื่นเป็นทอ อ. อย่างนี้

ธมฺโม เอว จกุกํ ธมฺมจกุกํ จักรคือธรรม

เป็นอวธารณบุพพท กัมมธารยสมาส

ปวโร ธมฺมจกุกํ ปวรธมฺมจกุกํ

จักรคือธรรมอันบวร เป็นวิเสสนบุพพท

กัมมธารยสมาส

ปวตฺตติตํ ปวรธมฺมจกุกํ เยน โส ปวตฺตติตป-

ปวรธมฺมจกุกโก (ภควา)

จักรคือธรรมอันบวรอันพระผู้มีพระภาคเจ้าใด

ให้เป็นไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

ชื่อว่ามีจักรคือธรรมอันบวร
อันให้เป็นที่ไปแล้ว

สมาสนี้เรียกว่า ตติยาตุลยาธิกรณพหุพพิท-
สมาส มีอวธารณบุพพบท กัมมธารยสมา
และวิเสสนบุพพบท กัมมธารสมาสเป็นท้อง

คนุโร จ มาลา จ คนุธมาลา

ของหอมด้วยระเบียบด้วย ชื่อว่าของหอม
และระเบียบ ท. เป็นอสมหาร ทวันทสมาส

ตา อาทโย เยสํ ตานิ คนุธมาลาทีนิ วตฺถุนิ
มัน ท. (ตา คนุธมาลา ของหอมและ
ระเบียบ ท. นั้น) เป็นต้น ของวตฺถุ ท.
เหล่านัใด วตฺถุ ท. เหล่านั้น ชื่อว่ามีของ
หอมและระเบียบ เป็นต้น.

สมาสนี้เรียกว่า ฉัตตฺวิตุลยาธิกรณพหุพพิท มี
ทวันทสมาส เป็นท้อง

คนุธมาลาทีนิ หตฺถุเกสุ เยสํ เต

คนุธมาลาทีหตฺถา (มนุสฺสา)

(วัดฤทฺธ ท.) มีของหอมและระเบียบ เป็นต้น
มีในมือ ท. ของมนุษย์ ท. เหล่าใด
มนุษย์ ท. เหล่านั้น ชื่อว่ามีวัดฤทฺธมีของ
หอมและระเบียบเป็นต้นในมือ
สมาสนี้เรียกว่า **ฉัฏฐภินนาธิกรณพหุพพิติ** มี
อสมอาหารวันทวสมาส และ**ฉัฏฐิพหุพพิติ**
เป็นทอง

สรุปสมาสทั้ง ๖ ดังนี้

๑. เป็นนามนามล้วน มี ๒ คือ
ทิสมาส และ ทวันทวสมาส
๒. เป็นคุณนามล้วน มี ๑ คือ พหุพพิทิสมาส
๓. เป็นได้ทั้งนามทั้งคุณ มี ๓ คือ
กัมมธารยสมาส ตัปปุริสสมาส และอัพยยี-
ภาวสมาส

ตัทธิต

(๑๐๒) ปัจจัยหมู่หนึ่ง เป็นประโยชน์
 เกื้อกูลแก่เนื้อความย่อ สำหรับใช้แทนศัพท์ ย่อ
 คำพูดให้สั้นลง เรียกว่า ย่อ เหมือนคำว่า **สุยาม**
ชาโต เกิดในสยาม ลงปัจจัยแทน **ชาต** เอาไว้
 แต่ **สุยาม** เป็น **สุยามิโก** เรียกว่า **ตัทธิต**

ตัทธิต นั้น โดยสังเขปแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ

สามัญญตัทธิต

ภาวตัทธิต

อพยยตัทธิต

(๑๐๓) **สามัญญตัทธิต**

สามัญญตัทธิต แบ่งออกเป็น ๑๓ อย่าง คือ

๑ **โคตตตัทธิต**

- ๐ ตรัตยาติตฺตธิต
- ๐ ราคาติตฺตธิต
- ๐ ชาตาติตฺตธิต
- ๐ สมุหตฺตธิต
- ๐ จฺจนตฺตธิต
- ๐ พหุลตฺตธิต
- ๐ เสฏฺฐตฺตธิต
- ๐ ตทฺสสัถฺตธิต
- ๐ ปกตติตฺตธิต
- ๐ สังขยาตฺตธิต
- ๐ ปุรณตฺตธิต
- ๐ วิภาคตฺตธิต

ในคัมภีร์คัพพศาสตร์ทั้งหลาย ท่านแบ่ง
เป็น ๑๕ เต็ม อุปมาตฺตธิต และ นิสิตตฺตธิต
(โค ต รา ชา / ส จา พ เส /ต ป สํ ปู วิ)

โคตตตัทธิต

ในโคตตตัทธิต มีปัจจัย ๘ ตัว คือ **ณ ฌายน ฌาน ฌยย ฌิ ฌิก ฌว ฌร** (ใช้ลงแทน **โคตต** คัพท์ หรือ **อปจจ** คัพท์ แปลว่า เหล่ากอ)

ผู้ศึกษาพึงทราบว่ เมื่อลงปัจจัยที่มี **ณ** ถ้าสระอยู่หน้าคัพท์เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ต้องพฤทธิ คือ ทิฆะ อ เป็น อา วิการ อิ เป็น เอ, อุ เป็น โอ เว้นไว้แต่สระที่อยู่หน้าคัพท์เป็นรัสสะ มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง หรือเป็นทิฆะ ไม่ต้องพฤทธิ และพยัญชนะคือ **ณ** นั้นต้องลบเสีย คงไว้แต่สระที่ **ณ** อาศัยอยู่ และพยัญชนะอื่นๆ

คัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

วิสิฏฺฐสฺส อปจจํ วาสิฏฺฐิ

เหล่ากอ แห่งวสิฏฺฐะ ชื่อวสิฏฺฐะ

โคตมสุต อปจัม โคตโม

เหล่ากอ แห่งโคตมะ ชื่อโคตมะ

วสุเทวสุต อปจัม วาสูเทโว

เหล่ากอ แห่งวสุเทวะ ชื่อวาสูเทวะ

ศัพททีลง ฌายน ปัจจย อย่างนี้

กจฺจสุต อปจัม กจฺจายโน

เหล่ากอ แห่งกัจจะ ชื่อกัจจายนะ

วจฺจนสุต อปจัม วจฺจายโน

เหล่ากอ แห่งวัจฉะ ชื่อวัจฉายนะ

โมคฺคฺลฺลฺยา อปจัม โมคฺคฺลฺลฺยาโน

เหล่ากอ แห่งนางโมคคัลลี

ชื่อโมคคัลลายนะ

ศัพททีลง ฌาน ปัจจย อย่างนี้

กจฺจาโน, วจฺจโน โมคฺคฺลฺลฺยาโน

วิเคราะห์และคำแปลเหมือน ฌาน ปัจจย

ศัพท์ที่ลง เณยฺย ปัจจัย อย่างนี้

ภคินิยา อปจํ ภาคินเณยโย

เหล่ากอ แห่งพี่น้องหญิง ชื่อภาคินเณยยะ

วินตาย อปจํ เวนเตยโย

เหล่ากอ แห่งนางวินตา ชื่อเวนเตยยะ

โรหิณียา อปจํ โรหิเณยโย

เหล่ากอ แห่งนางโรหิณี ชื่อโรหิเณยยะ

ศัพท์ที่ลง ณี ปัจจัย อย่างนี้

ทกฺขสฺส อปจํ ทกฺขิ

เหล่ากอ แห่งทักขะ ชื่อทักขิ

วสวสฺส อปจํ วาสวิ

เหล่ากอ แห่งวสวะ ชื่อวาสวิ

วรฺณสฺส อปจํ วารฺณิ

เหล่ากอ แห่งวรฺณะ ชื่อวารฺณิ

ศัพท์ที่ลง ฌิก ปัจจัย อย่างนี้

สภฺยปฺตตสฺส อปจํ สภฺยปฺตติโก

เหล่ากอ แห่งบุตรแห่งลักยะ ชื่อสภฺยปฺตติกะ

นาฏปุตตสฺส อปจํ นาฏปุตติโก

เหล่ากอ แห่งบุตรแห่งชนรำ ชื่อนาฏปุตติกะ

ชินทตตสฺส อปจํ เชนทตติโก

เหล่ากอ แห่งชินทัตตะ ชื่อเชนทัตติกะ

ศัพทํทีลง ฌว ปัจจย อย่างนี้

อุปกุสฺส อปจํ โอปกโว

เหล่ากอ แห่งอุปกุ ชื่อโอปกวะ

มนุโน อปจํ มานโว

เหล่ากอ แห่งมนุ ชื่อมานวะ

ภคฺคฺโน อปจํ ภคฺคโว

เหล่ากอ แห่งภัคคฺ ชื่อภัคควะ

ศัพทํทีลง ฌนร ปัจจย อย่างนี้

วิธวาย อปจํ เวธเวโร

เหล่ากอ แห่งหญิงแม่หม้าย ชื่อเวธเวระ

สมณสฺส อปจํ สามณโร

เหล่ากอ แห่งสมณะ ชื่อสามณะระ

ตรัตยาทิตัทธิต

ในตรัตยาทิตัทธิต ลง ฦก ปัจจัย อย่างนี้

นาวาย ตรตติ นาวโก (โย ชโน)

ชนใด ย่อมข้าม ด้วยเรือ เหตุนั้น (โส ชโน)
ชนนั้น) ชื่อนาวิกะ (ผู้ข้ามด้วยเรือ)

ติเลหิ สัมภูจํ โภชนํ เติลิกํ

โภชนะ ระคนพร้อมแล้ว ด้วยเมล็ดงา ท.
ชื่อเติลิกะ (ระคนแล้วด้วยงา)

สภณณ จรตติ สากฎโก (ชโน)

ชนใด ย่อมเที่ยวไปด้วยเกวียน เหตุนั้น
(ชนนั้น) ชื่อสากฎิกะ (ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน)

ราชคเห ชาโต ราชคหโก (ชโน)

ชนเกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อราชคหิกะ
(ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์)

ตสฺมี วสติ วา ราชคหโก (ชโน)

อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมอยู่ในเมือง
ราชคฤห์ นั้น ชนนั้น ชื่อราชคหิกะ

(ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์)

กาเยน กตัม กมฺมํ กายิกัม

กรรมอันชนทำแล้วด้วยกาย ชื่อกายิกะ

(กรรมอันชนทำแล้วด้วยกาย)

ตสฺมี วา วตฺตตฺติติ กายิกัม (ยัม กมฺมํ)

อีกอย่างหนึ่ง กรรมใด ย่อมเป็นไป

ในกายนั้น เหตุนั้น (ตัม กมฺมํ) กรรมนั้น

ชื่อกายิกะ (เป็นไปในกาย)

ทฺวาเร นิยุตฺโต โทวาริกโก (ชโน)

ชน ประกอบแล้ว ในประตุ ชื่อโทวาริกะ

(ผู้ประกอบในประตุ)

สกุณฺเฬ หนตฺวา ชีวตฺติติ สากุณฺนิโก (ชโน)

ชนใด ฆ่าซึ่งนกทั้งหลายเป็นอยู่ เหตุนั้น

ชนนั้น ชื่อสากุณิกะ (ผู้ฆ่าซึ่งนกเป็นอยู่)

สงฺฆสฺส สนฺตกัม สงฺฆิกัม (ยัม วตฺถุ)

ของใด เป็นของมีอยู่แห่งสงฆ์ (ตัม วตฺถุ)

ของนั้น ชื่อสังฆิกะ (ของมืออยู่แห่งสงฆ์)
อกุเชน ทิพพตติ อุกุชิโก (ชโน)
 ชนใด ย่อมเล่น ด้วยสะกา เหตุนั้น
 ชนนั้น ชื่ออักขิกะ (ผู้เล่นด้วยสะกา)

ราคาทิตถิต
 ในราคาทิตถิต ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

กสาเวน รตฺถํ วตฺถํ กาสาวํ

ผ้า (อันบุคคล) ย้อมแล้ว ด้วยรสฝาด ชื่อ
 กาสาวะ (ผ้าอันบุคคล ย้อมแล้ว ด้วยรสฝาด)

มหิสสฺส อิทํ มํลํ มาหิสํ

เนื้อนี้ ของกระบือ ชื่อมาหิสะ (ของกระบือ).

มคธ ชาโต มาคโร (ชโน)

ชน เกิดแก้ว ในแคว้นแคว้นมคธ ชื่อมาคระ
 (ผู้เกิดในแคว้นแคว้นมคธ)

ตสฺมี วสฺตติ วา มาคโร (ชโน)

อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมอยู่ ในแคว้นแคว้น

มคธนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมาคะระ
(ผู้อยู่ในแวนแคว้นมคธ)

ตตฺร วา อิสฺสโร มาคโร (ชโน)

อีกอย่างหนึ่ง ชนเป็นอิสระในแวนแคว้นมคธ
นั้น ชื่อมาคะระ (เป็นอิสระในแวนแคว้นมคธ)

กตติกาย นิยุตฺโต มาโส กตติโก

เดือน ประกอบด้วยฤกษ์กัตติกา ชื่อกัตติกา
(เดือนประกอบด้วยฤกษ์กัตติกา)

วฺยากรณํ อธิเตติ เวยฺยาการโณ (ชโน)

ชนใด ย่อมเรียนซึ่งพยากรณ์ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อเวยยาการณะ (ผู้เรียนซึ่งพยากรณ์)

ชาตาทิตฺตธิต

ในชาตาทิตตธิต มีปัจจัย ๓ ตัวคือ อิม อีย กีย

ศัพท์ที่ลง อิม ปัจจัย อย่างนี้

ปุเร ชาโต ปุริโม (ชโน)

ชน เกิดแล้วในก่อน ชื่อปุริมะ (เกิดแล้วในก่อน)

มชฺฌเณ ชาโต มชฺฌโม (ชโน)

ชน เกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อมชฺฌิมะ
(เกิดแล้วในท่ามกลาง)

ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉโม (ชโน)

ชน เกิดแล้วในภายหลัง ชื่อปจฺฉิมะ
(เกิดแล้วในภายหลัง)

ปฺตุโต อสฺส อตฺถิติ ปฺตุติโม

บุตร ของชนนั้น มีอยู่ เหตุุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามิบุตร

อนฺเต นิยฺตุโต อนฺติโม (ชโน)

ชน ประกอบ ในที่สุด ชื่ออันติมะ
(ผู้ประกอบในที่สุด)

ศัพทํทีลง อีย ปัจจย อย่างนี้

มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย (ชโน)

ชน เกิดแล้ว โดยชาติแห่งมนุษย์ ชื่อ
มนุสฺสชาติยะ (เกิดแล้วโดยชาติแห่งมนุษย์)

อสุสชาติยา ชาโต อสุสชาติโย (สตโต)

สัตว์ เกิดแล้ว โดยชาติแห่งม้ำ ชื่อ

อัสสชาติยะ (เกิดแล้วโดยชาติแห่งม้ำ)

ปณฺทิตชาติยา ชาโต ปณฺทิตชาติโย (ชโน)

ชน เกิดแล้วโดยชาติแห่งบัณฑิต ชื่อ

ปณฺทิตชาติยะ (เกิดแล้วโดยชาติแห่งบัณฑิต).

ปณฺทิตชาติ อสุส อตฺถิติ วา ปณฺทิตชาติโย

อีกอย่างหนึ่ง ชาติแห่งบัณฑิต ของชนนั้น

มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่าผู้มีชาติ

แห่งบัณฑิต

ศัพทํทีลํ กิยํ ปัจจํ อย่างนี้

อนฺธเ นิยุตฺโต อนฺธกฺโข (ชโน)

ชน ประกอบแล้ว ในความมืด ชื่ออন্ধกียะ

(ประกอบในความมืด)

สมุหัตถัตติ

ในสมุหัตถัตติ มีปัจจัย ๓ ตัว คือ กณ ณ ตา
ศัพท์ที่ลง กณ ปัจจัย อย่างนี้

มนุสฺसानํ สมุโห มานุสโก

ประชุม แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อ มานุสกะ
(ประชุม แห่งมนุษย์ หรือหมู่แห่งมนุษย์)

มยฺหรานํ สมุโห มายฺรโก

ประชุม แห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อ มายฺรกะ
(ประชุมแห่งนกยูง หรือฝูงแห่งนกยูง)

กโปตานํ สมุโห กาโปตโก

ประชุม แห่งนกพิราบทั้งหลาย ชื่อกาโปตกะ
(ประชุมแห่งนกพิราบ หรือฝูงแห่งนกพิราบ)

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

มนุสฺसानํ สมุโห มานุสโส

ประชุม แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อมานุสสะ

มยุรานํ สมุโห มายุโร

ประชุม แห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อมายุระ

กโปตานํ สมุโห กาโปโต

ประชุมแห่งนกพิราบทั้งหลาย ชื่อกาโปตะ

ศัพทํที่ลง ตา ปัจจัย อย่างนี้

คามานํ สมุโห คามตา

ประชุม แห่งชาวบ้านทั้งหลาย

ชื่อคามตา

ชนานํ สมุโห ชนตา

ประชุม แห่งชนทั้งหลาย ชื่อชนตา

สหayanํ สมุโห สหายตา

ประชุม แห่งสหายทั้งหลาย ชื่อสหายตา

ฐานัตถิต

ในฐานัตถิต ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้

มทนสฺส จานํ มทนียํ

ที่ตั้ง แห่งความเมา ชื่อมทนียะ
(ที่ตั้งแห่งความเมา)

พนฺธสฺส จานํ พนฺธนิยํ

ที่ตั้ง แห่งความผูก ชื่อพนฺธนิยะ
(ที่ตั้งแห่งความผูก)

โมจนสฺส จานํ โมจนียํ

ที่ตั้ง แห่งความแก้ ชื่อโมจนียะ
(ที่ตั้งแห่งความแก้)

อีย, เอยย ปัจจัย ๒ ตัวนี้ ลงในอรรถคือ อรท
(ควร) อย่างนี้

ทสฺสนํ อรทตฺติ ทสฺสนิโย (ชโน)

ชนใด ย่อมควร ซึ่งความเห็น เหตุฉะนั้น

ชนนั้น ชื่อทสสนียะ

(ผู้ควรซึ่งความเห็น หรือน่าดู)

ปุชนํ อรหัตติ ปุชนียะ ปุชเนยโย วา (ชโน)

ชนใด ย่อมควร ซึ่งบูชา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อ

ปุชนียะ ชื่อปุชเนยยะบ้าง (ผู้ควรซึ่งบูชา)

ทกฺขิณํ อรหัตติ ทกฺขิณียะ (ชโน)

ชนใด ย่อมควร ซึ่งทักษิณา เหตุนั้น

ชนนั้น ชื่อทักษิณียะ (ผู้ควรซึ่งทักษิณา)

ในลัทธิเห็นว่า อีย ปัจจัย ลงในอรรถอันอื่นได้
บ้างอย่างนี้

อุปาทานานํ หิตํ อุปาทานียํ

เกื้อกูล แก่อุปาทานทั้งหลาย ชื่อ

อุปาทานียะ (เกื้อกูลแก่อุปาทาน)

อุทเร ภวํ อุทริยํ (โกชนํ)

โกชนะ มีในท้อง ชื่ออุทริยะ (โกชนะมีในท้อง)

พหุลัตถิต

ในพหุลัตถิต ลง อาลุ ปัจจัย อย่างนี้

อภิขมา อสฺส ปกติ อภิขมาลฺ

อภิขมา เป็นปกติ ของชนนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามือภิขมาเป็นปกติ

อภิขมา อสฺส พหุลา วา อภิขมาลฺ

อีกอย่างหนึ่ง อภิขมา ของชนนั้นมาก
ชนนั้น ชื่อว่ามีอภิขมามาก

สํตํ อสฺส ปกติ สํतालฺ

หนาว เป็นปกติ ของประเทศนั้น
ประเทศนั้น ชื่อว่ามีหนาวเป็นปกติ

สํตํ เอตถ พหุลํ วา สํतालฺ

อีกอย่างหนึ่ง หนาว ในประเทศนั้นมาก
ประเทศนั้น ชื่อว่ามีหนาวมาก

ทยา อสฺส ปกติ ทยาลฺ

ความเอ็นดู เป็นปกติของชนนั้น ชนนั้น

ชื่อว่ามีความเอ็นดูเป็นปกติ

ทยา อสุส พหุลา วา ทยาสุ

อีกอย่างหนึ่ง ความเอ็นดู ของชนนั้นมาก
ชนนั้น ชื่อว่ามีความเอ็นดูมาก

เสฏฐัตถิต

ในเสฏฐัตถิต มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตร ตม

อียิสสก อีย อิกฺข

ศัพท์ที่ลง ตร ปัจจัย อย่างนี้

ปาปโตร เป็นบาปกว่า ปณฺทิตโตร เป็นบัณฑิตกว่า
หีนโตร เลวกว่า ปณฺตโตร ประณีตกว่า

ศัพท์ที่ลง ตม ปัจจัย อย่างนี้

ปาปตโม เป็นบาปที่สุด ปณฺทิตตโม เป็นบัณฑิต-
ที่สุด หีนตโม เลวที่สุด ปณฺตตโม ประณีตที่สุด

ศัพท์ที่ลง อียิสสก ปัจจัย อย่างนี้

ปาปิยิสสโก เป็นบาปกว่า

ศัพท์ที่ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้

ปาปิโย เป็นบาปกว่า กนิโย น้อยกว่า

เสยโย ประเสริฐกว่า เชยโย เจริญกว่า

ศัพท์ที่ลง อัญ ปัจจัย อย่างนี้

ปาปิญฺโ จ เป็นบาปที่สุด กนิญฺโ จ น้อยที่สุด

เสญฺโ จ ประเสริฐที่สุด เชญฺโ จ เจริญที่สุด

ในปัจจัยทั้ง ๕ นี้ ตร และ อีย ปัจจัย ลงใน

วิเสสคุณศัพท์ ตม และ อัญ ปัจจัย ลงในอติ-

วิเสสคุณศัพท์ ตามนัยที่กล่าวแล้วในคุณนาม

แต่ท่านแสดงวิเคราะห์ไว้เป็นแบบเดียว

ไม่ต่างกันอย่างนี้

สพฺเพ อิเม ปาปา อยมิเมสํ วิเสเสน

ปาโปติ, ปาปตโร, ปาปตโม

ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบาป ชนนี้เป็น

บาปโดยวิเศษ แห่ง (กว่า) ชน ท. เหล่านี้

เหตุนั้น ชนนี้ ชื่อ ปาปตร,ปาปตม

ตทัสสัถิตัทธิต

ในตทัสสัถิตัทธิต ลงปัจจัย ๙ ตัว คือ วิ,
ส, ลี, อิก, อี, ร, วนตุ, มนตุ, ณ,
ศัพท์ที่ลง วิ ปัจจัย อย่างนี้

เมธา อสส อตถิติ เมธาวิ

เมธา (ปัญญา) ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีเมธา

มายา อสส อตถิติ มายาวิ

(มายา) ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีมายา

ศัพท์ที่ลง ส ปัจจัย อย่างนี้

สุเมธา อสส อตถิติ สุเมธโส

เมธาดี ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีเมธาดี

ศัพท์ที่ลง สี ปัจจัย อย่างนี้

ตโป อสฺส อตฺถิติ ตปสี

ตปะ (ความเพียรอันเผาบาป) ของชนนั้น

มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีตปะ

เตโช อสฺส อตฺถิติ เตชสี

เดช ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น

ชื่อว่ามีเดช

ศัพท์ที่ลง อีก ปัจจัย อย่างนี้

ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ ทณฺทโก

ไม้เท้าของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น

ชื่อว่ามีไม้เท้า

อตฺโถ อสฺส อตฺถิติ อตฺถโก

ความต้องการของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น

ชนนั้น ชื่อว่ามีความต้องการ

ศัพท์ที่ลง อี ปัจจัย อย่างนี้

ทณโท อสฺส อตฺถิติ ทณฺที

ไม้เท้า ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีไม้เท้า

สุขํ อสฺส อตฺถิติ สุขี

สุข ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีสุข

โภโค อสฺส อตฺถิติ โภคี

โภคะ (สมบัติ) ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีโภคะ

ศัพท์ที่ลง ร ปัจจัย อย่างนี้

มธุ อสฺส อตฺถิติ มธุโร

น้ำผึ้ง ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีน้ำผึ้ง (มีรสหวาน)

มุขํ อสฺส อตฺถิติ มุขโร

ปากของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีปาก (คนมีปากกล้า)

ศัพท์ที่ลง วนตุ บัจย อย่างนี้

คุณ อสส อตถิติ คุณวา

คุณ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีคุณ

ธน์ อสส อตถิติ ธนวา

ทรัพย์ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีทรัพย์

ปญญา อสส อตถิติ ปญญวา

ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีปัญญา

บุญ อสส อตถิติ บุญวา

บุญ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีบุญ

ศัพท์ที่ลง มนตุ บัจย อย่างนี้

อายุ อสส อตถิติ อายุสมา

อายุ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีอายุ

สติ อสฺส อตฺถิติ สติมา

สติ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีสติ

จกฺขุ อสฺส อตฺถิติ จกฺขุมา

จักขุ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีจักขุ (คนตาดีหรือคนมีญาณ)

ชฺหติ อสฺส อตฺถิติ ชฺหติมา

ความโพล่ง ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีความโพล่ง

ในลัทธิคัมภีร์คือ **ปฏติมา** ชนมีบุตร
ปาปิมา ชนมีบาป (มาร) ลง **อิมนตุ** ปัจจัย
วิเคราะห์เหมือน **มนตุ** ปัจจัย
ศัพทที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

สทฺธา อสฺส อตฺถิติ สทฺโธ

ศรัทธา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีศรัทธา

มจฺเฌรํ อสฺส อตฺถิติ มจฺเฌโร

ความตระหนี่ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนี้
ชนนั้น ชื่อว่ามีความตระหนี่

ปกติตตฺถิต

ในปกติตตฺถิต ลง มย ปัจจัย อย่างนี้

สฺวณฺณณ ปกตํ โสวณฺณมยํ (ภาชน)

ภาชนะ อันบุคคลทำแล้วด้วยทอง ชื่อ
โสวณฺณมยะ (อันบุคคลทำแล้วด้วยทอง)

สฺวณฺณสฺส วิกาโร วา โสวณฺณมยํ (ภาชน)

อีกอย่างหนึ่ง ภาชนะเป็นvikara แห่งทอง
ชื่อ โสวณฺณมยะ (เป็นvikaraแห่งทอง)

มตฺติกาย ปกตํ มตฺติกามยํ (ภาชน)

ภาชนะ อันบุคคลทำแล้ว ด้วยดิน ชื่อ
มตฺติกามยะ (อันบุคคลทำแล้วด้วยดิน)

มตฺติกาย วิกาโร วา มตฺติกามยํ

อีกอย่างหนึ่ง (ภาชนะ) เป็นvikara แห่งดิน

ชื่อ มัตติกามยะ (เป็นวิหารแห่งดิน)
อยสา ปกต์ อโยมย
(ภาชนะ) อันบุคคลทำแล้ว ด้วยเหล็ก ชื่อ
อโยมยะ (อันบุคคลทำแล้วด้วยเหล็ก)
อยโส วิกาโร วา อโยมย
อีกอย่างหนึ่ง (ภาชนะ) เป็นวิหาร แห่งเหล็ก
ชื่อ อโยมยะ (เป็นวิหารแห่งเหล็ก)

ปุรณัตถิต

ในปุรณัตถิต มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ดิย ถ ฐ ม อ
ศัพท์ที่ลง ดิย ปัจจัย อย่างนี้

ทวินนํ ปุรโณ ทตฺติโย

(ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๒
ชื่อว่าที่ ๒

ติณฺณํ ปุรโณ ตตฺติโย

(ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๓
ชื่อว่าที่ ๓

ศัพท์ที่ลง ด ปัจจัย อย่างนี้

จตุณฺนํ ปุโรณ จตฺตโถ

(ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๔ ชื่อว่าที่ ๔

ศัพท์ที่ลง จ ปัจจัย อย่างนี้

ฉนฺนํ ปุโรณ ฉฺนุโจ

(ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๖ ชื่อว่าที่ ๖

ศัพท์ที่ลง ม ปัจจัย อย่างนี้

ปณฺจนํ ปุโรณ ปณฺจโม

(ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๕ ชื่อว่าที่ ๕

สตุตฺตนํ ปุโรณ สตุตฺโต

(ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๗ ชื่อว่าที่ ๗

ในอิติลิลค์ ตั้งแต่ เอกาทส จน ถึง

อฏฺฐการส ลง อี ปัจจัย อย่างนี้

เอกาทสนํ ปุโรณิ เอกาทสี (อิติ)

(หญิง) เป็นที่เต็ม แห่งหญิงทั้งหลาย ๑๑

ชื่อว่าที่ ๑๑

ทวาทสนน์ ปุณณิ ทวาทสี (อิตถิ)

(หญิง) เป็นที่เต็ม แห่งหญิงทั้งหลาย

๑๒ ชื่อว่าที่ ๑๒

อทฺตเมณ ทุตฺติโย ทิวทฺตโม ทียทฺตโม

ที่สอง ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อ ทิวทตมะ และ
ทียทตมะ (หนึ่งกับครึ่ง)

อทฺตเมณ ตตฺติโย อทฺตมตฺติโย อทฺตมเตยฺโย

ที่ ๓ ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อ อทตตติยะและ
อทตมเตยยะ (สองกับครึ่ง)

อทฺตเมณ จตฺตตฺติโย อทฺตมฺมทฺตโม

ที่ ๔ ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อว่า อทตมตตมะ
(สามกับครึ่ง)

สังขยัตถิต

ในสังขยัตถิต ลง ก ปัจจัย อย่างนี้

เทว ปริมาณานิ อสุสาติ ทวิกํ

ปริมาณทั้งหลาย ของวัตถุนั้น ๒ เหตุุนั้น
(วัตถุนั้น) ชื่อว่าปริมาณ ๒

ติณ ปริมาณานิ อสุสาติ ติกํ

ปริมาณทั้งหลาย ของวัตถุนั้น ๓ เหตุุนั้น
(วัตถุนั้น) ชื่อว่ามีปริมาณ ๓

วิภาคัตถิต

ในวิภาคัตถิต มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ธา โส

ศัพท์ที่ลง ธา ปัจจัย อย่างนี้

เอเกน วิภาเคน เอกธา

โดยส่วนเดียว ชื่อ เอกธา

ทวิหิ วิภาเคหิ ทวิธา

โดยส่วนทั้งหลาย ๒ ชื่อ ทวิธา

ศัพท์ที่ลง โส ปัจจัย อย่างนี้

ปเทน วิภาเคน ปทโส

โดยความจำแนก โดยบท ชื่อ ปทโส

สุตฺเตน วิภาเคน สุตฺตโส

โดยความจำแนก โดยสูตร ชื่อ สุตฺตโส

(๑๐๔) ภาวตัทธิต

ในภาวตัทธิตมีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตต ญย

ตฺตน ตา ณ กณ

ศัพท์ที่ลง ตต ปัจจัย อย่างนี้

(ในชื่อ) จนฺทสฺส ภาโว จนฺทตฺตํ

ความเป็น แห่งพระจันทร์ ชื่อ จันท์ตตะ

(ในชาติ) มนุสฺสสฺส ภาโว มนุสฺสตฺตํ

ความเป็น แห่งมนุษย์ ชื่อ มนุสส์ตตะ

(ในทัพพะ) ทณฺฑิโน ภาโว ทณฺฑิตฺตํ

ความเป็น แห่งคนมีไม้เท้า ชื่อ ทัณฑิตตะ

(ในกิริยา) ปาจกสฺส ภาโว ปาจกตฺตํ

ความเป็น แห่งคนหุง ชื่อ ปาจกัตตะ

(ในคุณ) นิลสฺส ภาโว นิลตฺตํ

ความเป็น แห่งของเขียว ชื่อ นีลัตตะ

ศัพท์ที่ ลง ฌย ปัจจัย อย่างนี้

ปณฺทิตสฺส ภาโว ปณฺทิจํ

ความเป็น แห่งบัณฑิต ชื่อ ปันฑิจจะ

กุสลสฺส ภาโว โกสลลํ

ความเป็น แห่งคนฉลาด ชื่อ โกสัลละ

สมณสฺส ภาโว สามณญํ

ความเป็น แห่งสมณะ ชื่อ สามัญญะ

สุทฺทสฺส ภาโว โสทฺทชํ

ความเป็น แห่งเพื่อน (คนมีใจดี)

ชื่อ โสหัชชะ

ปุริสสฺส ภาโว โปริสสํ

ความเป็น แห่งบุรุษ ชื่อ โปริสสะ

นิปกสส กาโว เนปกกั

ความเป็น แห่งคนมีปัญญา (รักษาไว้ซึ่งตน)

ชื่อ เนปกกะ

อุปมาย กาโว โอปมมัม

ความเป็น แห่งอุปมา ชื่อ โอปัมมะ

ผู้ศึกษาพึงสังเกต **ณฺย** ปัจจัยนี้ พุทฺธิสระ
ตัวหน้าที่เป็นรัสสะล้วน และต้องลบพวกปัจจัย
ที่มี **ณ** อักษร เมื่อลบ **ณ** แล้ว เหลืออยู่แต่ **ย**
ลบ **อ** สระที่สุดคัพทข้างหน้าเสีย เหมือนคัพทคือ
ปณฺทิตะ ลบ **อ** เสีย คงแต่ ปณฺทิต แล้ว
เอาพยัญชนะที่สุดคัพท ซึ่งมีสระอันลบเสียแล้ว
นั้น กับ **ย** ปัจจัย อาเทศ ตามสถานที่ควร
อย่างนี้

เอา	ตฺย	เป็น	จจ
เอา	ลฺย	เป็น	ลล
เอา	ณฺย	เป็น	ณณ
เอา	ทฺย	เป็น	ชช

นอกนั้น เอาเป็นเหมือนพยัญชนะหน้า ย
ทั้ง ๒ ตัว หรือคงไว้อย่างเดิม ไม่เอาเทส

ในลัททนีติว่า ศัพท์คือ **วิริย** ความเป็นผู้
กล้า (ความเพียร) และ **อาลลย** ความเป็นผู้
เกียจคร้าน ลง **ณีย** ปัจจัย **โสเจย** ความเป็น
ของสะอาด ลง **ณยุย** ปัจจัย **ทาสพย** ความเป็น
ทาส ลง **พย** ปัจจัย

ศัพท์ที่ลง ตุตน บัจจัย อย่างนี้

ปฤชชนสฺส กาโว ปฤชชนตฺตน

ความเป็น แห่งปฤชชน ชื่อ ปฤชชนัตตนะ

เวทนาย กาโว เวทนตฺตน

ความเป็น แห่งเวทนา ชื่อ เวทนัตตนะ

ศัพท์ที่ลง ตา บัจจัย อย่างนี้

มฺหุโน กาโว มฺหุตา

ความเป็น แห่งคนอ่อน (คนใจอ่อน)

ชื่อ มฺหุตา

นิทุทธารามสุส ภาโว นิทุทธารามตา

ความเป็น แห่งคนมีความหลับเป็นที่ยามินดี
ชื่อ นิทุทธารามตา

สหายสุส ภาโว สหายตา

ความเป็น แห่งสหาย ชื่อ สหายตา
ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

วิสมสุส ภาโว เวสมํ

ความเป็น แห่งของเสมอปราศ (ไม่เสมอ)
ชื่อ เวสมะ

สุจิโน ภาโว โสจํ

ความเป็น แห่งของสะอาด ชื่อ โสจะ

มทุโน ภาโว มทุทวํ

ความเป็น แห่งคนอ่อน ชื่อ มัททวะ

ศัพท์ที่ลง กณฺ ปัจจัย คือ

รมณียสฺส ภาวโ รามณียกั

ความเป็น แห่งของอันบุคคลพึงยินดี

ชื่อ รามณียกะ

มनुญฺณสฺส ภาวโ มานุญญกั

ความเป็น แห่งของที่เป็นที่พอใจ

ชื่อ มานุญญกะ

(๑๐๕) อัพยยัตถิ

อัพยยัตถิ มี ปัจจัย ๒ ตัว คือ ถา ถ ใช้
ลงแทน ปการ ศัพท์ แปลว่า ประการ ดังนี้
ถา ปัจจัย ลงหลังศัพท์นามอย่างนี้

เณ	ปกาเรน	ยถา	โดยประการใด
เตน	ปกาเรน	ตถา	โดยประการนั้น
สพฺพเพน	ปกาเรน	สพฺพถา	โดยประการทั้งปวง

ถ ปัจจัย ลงหลัง กี และ อิม อย่างนี้

เกน	ปกาเรน	กถิ	โดยประการไร, อย่างไร
อิมินา	ปกาเรน	อิถถิ	โดยประการนี้, อย่างนี้

ตัทธิตนอกแบบ มี ๒ คือ

๑. อุปมาตัทธิต

ลง อียิตตุต ปัจจัย แทน วีย ศัพท์ อย่างนี้

ธูโม วีย ทิสฺสตีติ ธูมายิตตุตฺ (วตฺถุ)

(วตฺถุใด) ย่อมปรากฏ ดุจคว้น เหตุนี้

(วตฺถุนั้น) ชื่อ ธูมายิตตุตตะ (ปรากฏดุจคว้น)

ติมิรํ วีย ทิสฺสตีติ ติมิรายิตตุตฺ(วตฺถุ)

(วตฺถุใด) ย่อมปรากฏ ดุจหมอก เหตุนี้

(วตฺถุนั้น) ชื่อ ติมิรายิตตุตตะ (ปรากฏดุจหมอก)

๒. นิสสิตตัทธิต

ลง ล ปัจจัย แทน นิสฺสิต ศัพท์อย่างนี้

ทฺฐจํ นิสฺสิตํ ทฺฐจลลํ (กมฺม)

(กรรม) อาศัยแล้ว ซึ่งวตฺถุอันชั่ว ชื่อ ทฺฐจลล

เวทํ นิสฺสิตํ เวทลลํ (สาสน)

(ศาสนา) อาศัยแล้ว ซึ่งเวท ชื่อ เวทลล

ทุฏฺฐโน จานํ ทุฏฺฐลํ (กมฺ)

(กรรม) เป็นที่ตั้ง แห่งวัดถุอันชั่ว

ชื่อ ทุฏฺฐลละ

เวทสฺส จานํ เวทลํ (สาสน)

(ศาสนา) เป็นที่ตั้ง แห่งเวท ชื่อเวทลละ

บทสรุปตํทิต

๑. โคตตตํทิต สมุหตํทิต ภาวตํทิต เป็น
นามนามไม่ต้องมีอัญญบท นอกนั้นเป็นคุณนาม
๒. วิภาคตํทิต อํพยตํทิต เป็นอํพยคํพท์
พวกนิบาต แจกด้วยวิภตติไม่ได้
๓. บทตํทิตส่วนใหญ่เป็นนามคํพท์ จึงมีองค์
ประกอบเหมือนนามคํพท์ คือ ลิงค์ วจนะ
วิภตติ และการันต์

อักษรวินิ

ศัพท์บัญญัติ

(๑) เนื้อความของถ้อยคำทั้งปวง ต้อง
หมายรู้กันด้วยอักขระ เมื่ออักขระวิบัติแล้ว
ก็เข้าใจเนื้อความยาก เพราะฉะนั้นความเป็น
ผู้ฉลาดในอักขระ จึงมีอุปการะมาก

คำว่าอักขระนั้น ว่าตามที่นักปราชญ์ท่าน
ประสงค์ ก็เป็น ๒ อย่าง

เป็นเสียงอย่าง ๑

เป็นตัวหนังสืออย่าง ๑

เพราะฉะนั้น เสียงก็ดี ตัวหนังสือก็ดี ชื่อ
อักขระ

อักขระ แปลว่า

ไม่รู้จักสิ้นอย่าง ๑

ไม่เป็นของแข็งอย่าง ๑

(๒) อักษรที่ใช้ในภาษาบาลีนั้น มี ๔๑ ตัว คือ

อ อา อิ อี อุ ฐ เอ โอ ๘ ตัว นี้ชื่อ สระ

ก ข ค ฆ ง

จ ฉ ช ฌ ญ

ฎ ฏ ท ฒ ณ

ด ถ พ ฐ น

ป ผ พ ภ ม

ย ร ล ว ส ห ฬ° (อ)

๓๓ ตัวนี้ ชื่อ พยัญชนะ

สระ

(๓) อักษร ๔๑ ตัวนี้ อักษรเบื้องต้น ๘ ตัว ตั้งแต่ อ จนถึง โอ ชื่อว่า สระ ออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ สระ ๘ ตัวนี้ ชื่อว่า นิสสัย เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ บรรดาพยัญชนะต้องอาศัยสระจึงออกเสียงได้

ในสระ ๘ ตัวนั้น สระมีมาตราเบา ๓ ตัว คือ อ อิ อุ ชื่อว่า รัสสะ มีเสียงสั้น เหมือนคำว่า อดิครุ เป็นต้น

สระอีก ๕ ตัว คือ **อา อี อุ เอ โอ** ชื่อว่า **ทิมะ** มีเสียงยาว เหมือนคำว่า **ภาติ ฐ เสโย** เป็นต้น

เอ โอ ๒ ตัวนี้ ที่มีพยัญชนะสังโยค (ตัวสะกด) ซ่อนอยู่เบื้องหลัง จัดเป็น **รัสสะ** เหมือนคำว่า **เสโย โสตุถิ** เป็นต้น

สระที่เป็นทิมะล้วน และสระที่เป็นรัสสะ มีพยัญชนะสังโยค และนิคคหิต อยู่เบื้องหลัง ชื่อว่า **ครุ** มีเสียงหนัก เหมือนคำว่า **ภูปาโล เอสิ มนุสสินโท โกเสยย์** เป็นต้น

สระที่เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะสังโยค และนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อ **ลหุ** มีเสียงเบา เหมือนคำว่า **ปติ มุนิ** เป็นต้น

สระนั้นจัดเป็น ๓ คู่ คือ

อ อา เรียกว่า **อ วัณโณ**

อิ อี เรียกว่า **อิ วัณโณ**

อุ อุ เรียกว่า **อุ วัณโณ**

เอ โอ ๒ ตัวนี้ เป็นสังยุตตสระ ประกอบ
เสียงสระ ๒ ตัว เป็นเสียงเดียวกัน

อ กับ อิ ผสมกันเป็น เอ

อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ

เพราะฉะนั้น สระ ๒ ตัวนี้ จึงเกิดใน ๒ ฐาน

พยัญชนะ

(๔) อักษรที่เหลือจากสระ ๓๓ ตัว มี ก
เป็นต้น มี นิคคหิต เป็นที่สุด ชื่อว่า พยัญชนะ
คำว่าพยัญชนะนั้น แปลว่า ทำเนื้อความให้
ปรากฏ

อักษรเหล่านี้ เป็น นิสสิต เพราะต้อง
อาศัยสระจึงออกเสียงได้

พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ

วรรค ๑

อวรรค ๑

วรรคจัดเป็น ๕ อย่างนี้

ก ข ค ฌ ง ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ก วรรค

จ ฉ ช ฌ ญ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า จ วรรค

ฎ ฏ ท ฒ ณ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ฎ วรรค

ด ถ ท ธ น ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ด วรรค

ป ผ พ ภ ม ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ป วรรค

พยัญชนะ ๒๕ ตัวนี้ เป็นพวกๆ กันตาม
ฐานกรณ์ที่เกิด จึงชื่อว่า **วรรค**

พยัญชนะ ๘ ตัวนี้ คือ ย ร ล ว ส ห
ฬ อ เรียกว่า **อวรรค** เพราะไม่เป็นพวกเป็น
หมู่กันตามฐานกรณ์ที่เกิด

(๕) พยัญชนะ คือ อ เรียกว่า **นิคคหิต**
ตามสาสนโวหาร

เรียกว่า **อนุสาร** ตามคัมภีร์คัพพศาสตร์

นิคคหิต แปลว่า กดสระ หรือ กรณ์ คือ
อวัยวะที่ทำเสียง

อนุสาร แปลว่า ไปตามสระ คือ พยัญชนะ
ตัวนี้ ต้องไปตามหลังสระ คือ **อ อี อุ** เสมอ
เหมือน คำว่า **อหิ เสด์ โอกาสี** เป็นต้น

ฐานกรณ์ของอักขระ

(๖) **ฐาน** คือ ที่ตั้งที่เกิดของอักขระมี ๖ คือ

กณฺโจ คอ

ตาลุ เพดาน

มฺหฺธา ศีรษะก็ว่า ปุ่มเหงือกก็ว่า

ทนฺโต ฟัน

โอฏฺโจ ริมฝีปาก

นาสิกกา จมูก

อักขระบางเหล่าเกิดในฐานเดียว บางเหล่า
เกิดใน ๒ ฐาน อักขระที่เกิดในฐานเดียว อย่างนี้
อ อา, ก ข ค ฆ ง, ห ฅ ตัวนี้

เกิดที่คอ เรียกว่า **กณฺจชา**

อิ อี, จ ฉ ช ฌ ญ, ย ๘ ตัวนี้

เกิดที่เพดาน เรียกว่า ตาลุชา

ฎ ฏ ท ฒ ณ, ร พ ๗ ตัวนี้

เกิดที่ศีรษะก็ว่า ที่ปุ่มเหงือกก็ว่า

เรียกว่า มุทุชา

ต ถ ท ธ น, ล ส ๗ ตัวนี้

เกิดที่ฟัน เรียกว่า ทนฺตชา

อุ อู, ป ผ พ ภ ม ๗ ตัวนี้

เกิดที่ริมปาก เรียกว่า โอฏฺฐชา

นิคคหิต เกิดในจมูกเรียกว่า นาลิกฏฺฐานชา

อักขระเหล่านี้ ยกเสียแต่พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว

คือ ง ญ ณ น ม เกิดในฐานเดียวกัน

เอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและเพดาน

เรียกว่า กณฺฐตาลุไซ

โอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก

เรียกว่า กณฺโฏฏฺฐไซ

พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว เกิดในสองฐาน คือ

ตามฐานของตนๆ และจมุก

เรียกว่า **สกฏฐานนาสิกฏฐานชา**

ว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฟันและริมฝีปาก เรียกว่า

ทนฺโตฏฐไซ

ห พยัญชนะที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ

ณ ฌ น ม ย ล ว พ เกิดแต่อก

เรียกว่า **อุรชา** ถ้าไม่ได้ประกอบเกิดในคอ

ตามฐานเดิมของตน เรียกว่า **กณฺจชา**

(๓) **กรณ์** คือ ฐานที่ทำอักขระ มี ๔ คือ

ชีวหามฺขณํ ท่ามกลางลิ้น

ชีวโหปคฺคํ ถัดปลายลิ้นเข้ามา

ชีวหคฺคํ ปลายลิ้น

สกฏฐานํ ฐานของตน

ท่ามกลางลิ้น เป็นกรณ์ของอักขระที่เป็น **तालुषः**

ถัดปลายล้นเข้ามา เป็นกรณีของอักขระ

ที่เป็น มุทธชะ

ปลายล้น เป็นกรณีของอักขระที่เป็น ทันตชะ

ฐานของตน เป็นกรณีของอักขระที่เหลือนจากนี้

เสียงของอักขระ

(๘) มาตราที่จะว่าอักขระนั้น ดังนี้

สระสั้นมาตราเดียว

สระยาว ๒ มาตรา

สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง

๓ มาตรา

พยัญชนะทั้งปวงกึ่งมาตรา

(๙) สระ ๘ ตัวนั้นย่อลงเป็น ๒ คือ

มีเสียงสั้นอย่าง ๑

มีเสียงยาวอย่าง ๑

(๑๐) แม้ถึงพยัญชนะก็มีเสียงไม่ต่างกันนัก ที่

ต่างกันคือ ค ช ท ท พ ๕ ตัวนี้

พยัญชนะแบ่งเป็น ๒ ตามที่มีเสียงก้องและไม่ก้อง

พยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่า โฆสะ

พยัญชนะที่มีเสียงไม่ก้อง เรียกว่า อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ

ก ข, จ ฉ, ฎ ฏ, ต ถ, ป ผ และ ส

๑๑ ตัวนี้ เป็น อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ

ค ฆ ง, ช ฌ ญ, ท ฒ ณ, ท ธ น, พ ภ

ม และ ย ร ล ว ห พ ๒๑ ตัวนี้ เป็น

โฆสะ

นิคคหิต

นักปราชญ์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ประสงค์เป็นโฆสะ

ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนา ประสงค์เป็น

โฆสาโฆสวิมุตติ คือพ้นจากโฆสะและอโฆสะ

(๑๑) พยัญชนะวรรคที่เป็นโฆสะและอโฆสะ ก็

แบ่งเป็น ๒ ตามเสียงหย่อนและหนัก

พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหย่อนๆ ชื่อ **ลิลิต**

พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหนักบันลือ

เสียงดัง ชื่อ **ธนิต**

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕

(คือ ก ค จ ช ฎ ท ต ท ป พ)

เป็น **ลิลิต**

พยัญชนะที่ ๒ ที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕

(คือ ข ฃ ฉ ฌ ฐ ฒ ถ ฐ ผ ภ)

เป็น **ธนิต**

ในคัมภีร์กัจจายนเภท แสดงไว้ว่า

พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว เป็น **ลิลิต** แต่ใน

คัมภีร์ทั้งหลายอื่นท่านมิได้กล่าว

(๑๒) พยัญชนะที่เป็นลิลิตอโฆสะ (ก จ ฎ ต ป)

มีเสียงเบากว่าทุกพยัญชนะ

ธนิธอโฆสะ (ข ฉ จ ถ ผ)

มีเสียงหนักกว่า ลิลลอโฆสะ

ลิลลโฆสะ (ค ช ฌ ท ท พ)

มีเสียงดังกว่า ธนิธอโฆสะ

ธนิธโฆสะ (ฆ ฌ ฌ ฐ ภ)

มีเสียงก้องกว่า ลิลลโฆสะ เป็นชั้นๆ ดังนี้

พยัญชนะสังโยค

(๑๓) ลักษณะที่จะประกอบพยัญชนะซ้อนกัน
ได้ดังนี้ ในพยัญชนะวรรคทั้งหลาย

พยัญชนะที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๑ และ
ที่ ๒ ในวรรคของตนได้ (สกุโก อกฺขร)

พยัญชนะที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๓
และ ที่ ๔ ในวรรคของตนได้ (อคฺคิ สทฺธา)

พยัญชนะสุดวรรค ๕ ตัว ซ้อนหน้า
พยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว
ยกเสียแต่ตัว ง ซึ่งเป็นตัวสะกดอย่างเดียว

มิได้มีสำเนียงในภาษาบาลี ช้อนหน้า
ตัวเองไม่ได้

ในพยัญชนะอรรคทั้งหลาย

ย ล ส ช้อนหน้าตัวเองได้

(๑๔) พยัญชนะ ๔ ตัวคือ **ย ร ล ว** ถ้าอยู่
หลังพยัญชนะตัวอื่นออกเสียงผสมกับ
พยัญชนะตัวหน้า

ตัว **ส** มีสำเนียงเป็นอุสุมะ แม้ถึงเป็นตัว
สะกดของสระตัวหน้าแล้ว ก็ยังมีเสียงปรากฏ
น้อยหนึ่ง

ตัว **ห** นั้น ถ้าอยู่หน้าพยัญชนะตัวอื่นก็ทำ
ให้สระที่อยู่ข้างหน้าตนออกเสียงมีลมมากขึ้น
เหมือนคำว่า **พฺรหฺม**

ถ้าพยัญชนะ ๘ ตัว **ณ ฌ น ม, ย ล ว พ**
นำหน้ามีสำเนียงผสมกับพยัญชนะนั้น

อัทธมสระ

(๑๕) พยัญชนะวรรคทั้งปวงเป็นมูอะพยัญชนะไม่มีมาตราเลย เพราะจะรวมเข้ากับพยัญชนะวรรคตัวใดตัวหนึ่งลงในสระเดียวกัน ออกเสียงผสมกันไม่ได้ เป็นได้อยู่แต่ตัวสะกดอย่างเดียว

ส่วนพยัญชนะคือ ย ร ล ว ส ห พ ฅ
ตัวนี้ เป็น **อัทธมสระ** มีเสียงกึ่งสระ คือกึ่งมาตรา เพราะพยัญชนะเหล่านี้ บางตัวก็รวมลงในสระเดียวกันด้วยพยัญชนะอื่น ออกเสียงพร้อมกันได้ บางตัวแม้เป็นตัวสะกด ก็คงออกเสียงน้อยยหนึ่งพอให้รู้ได้ว่าตัวนั้นเป็นตัวสะกด

ลำดับอักษร

(๑๖) ในคัมภีร์मुखमकसारतिपनी ท่านแสดงลำดับอักษรไว้ดังนี้ อักษร ๔๑ ตัวแตกต่างกัน โดยฐานที่เกิดเป็นต้น ก็เป็น ๒ อย่าง คือ
เป็นนิสสัยอย่าง ๑

เป็นนิสสิตอย่าง ๑

สระ ที่เป็นทีอาคัยของพยัญชนะ ชื่อ **นิสสัย**
พยัญชนะ อันอาคัยสระ ชื่อ **นิสสิต**

(๑๓) ส่วนพยัญชนะก็เป็น ๒ อย่าง

เป็นวรรค ๑

เป็นอวรรค ๑

ท่านเรียงพยัญชนะวรรคไว้ก่อน พยัญชนะ
ที่มีใช้วรรคไว้หลัง เพราะพยัญชนะวรรคมากกว่า
พยัญชนะที่ไม่ใช้วรรค ให้รู้จักลำดับของ
พยัญชนะวรรคทั้ง ๕ ตามลำดับฐาน

แต่อักขระก็แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

โฆสะ ๑

อโฆสะ ๑

ควรจะเรียงโฆสะไว้ก่อน เพราะมากกว่า
แต่พยัญชนะที่เป็นอโฆสะมีเสียงเบากว่า ท่าน
จึงได้เรียงอโฆสะไว้ก่อน โฆสะไว้ภายหลัง

ลำดับการเรียงอักขระ มีดังนี้

๑. เรียงสระไว้ก่อน
๒. ในสระเหล่านั้น ก็เรียงสระที่มีฐานเดียวไว้ก่อน
๓. เรียงพยัญชนะวรรคไว้ก่อน
๔. เรียงพยัญชนะอวรรคไว้หลัง
๕. ในพยัญชนะวรรคนั้น ต้องเรียงพยัญชนะที่มีเสียงเบาไว้ก่อน
๖. แม้พยัญชนะอวรรค ก็ต้องเรียงโหสระไว้ก่อน เพราะโหสระมีมากกว่าอโหสระ
๗. นิคคหิต ท่านเรียงไว้ในที่สุดของพยัญชนะทั้งปวง เพราะไม่มีเสียง ไม่มีพวง และพ้นจากโหสระและอโหสระ

สนธิ

(๑๘) **สนธิ** คือการต่อศัพท์และอักขระให้เนื่องกันด้วยอักขระ

เพื่อจะย่ออักขระให้น้อยลง

เป็นอุปการะในการแต่งฉันท

ทำคำพูดให้สละสลวย

การต่อมี ๒ อย่าง คือ

ต่อศัพท์ที่มีวิภัตติให้เนื่องด้วยศัพท์ที่มีวิภัตติ

เช่น จตฺตารอ-อิเม เป็น จตฺตารอเม เป็นต้น

ตอบทสมาส ย่นอักขระให้น้อยลง เช่น

กต-อุปกาโร ต่อเป็น กโตปกาโร

การต่ออักขระจัดเป็น ๓

การต่ออักขระด้วยอักขระนั้น จัดเป็น ๓ ตาม
ความเป็นประธานก่อนคือ **สระสนธิ** (ต่อ
สระ) ๑ **พยัญชนะสนธิ** (ต่อพยัญชนะ) ๑
นิคคหิตสนธิ (ต่อนิคคหิต) ๑

สนธิกิริโยปกรณ์

วิธีเป็นอุปการะแก่การทำสนธิ ชื่อว่า
สนธิกิริโยปกรณ์ มี ๘ อย่าง คือ

โลโป	ลบ
อาเทโส	แปลง
อาคโม	ลงอักษรตัวใหม่
วิกาโร	ทำให้ผิดจากของเดิม
ปกติ	ปรกติ
ทิโม	ทำให้ยาว
รสุล	ทำให้สั้น
สณโณโค	ซ่อนตัวอักษร

สระสนธิ

(๑๙) ในสระสนธิ ได้สนธิกริโยปกรณ์เบื้องต้น
ครบทั้ง ๘ ขาดแต่ **สยโหโค** อย่างเดียว

โลปะสระสนธิ

โลโปที่ต้นมี ๒ คือ

ลบสระหน้า ๑

ลบสระหลัง ๑

สระที่สุดของศัพท์หน้า เรียก **สระหน้า**

สระหน้าของศัพท์หลัง เรียก **สระเบื้องปลาย**

หรือ **สระหลัง**

ลบสระหน้า อย่างนี้

สระหน้าเป็นรัสสะ สระหลังเป็นทีฆะ หรือสระ
หลังอยู่หน้าพยัญชนะสังโยค ลบสระหน้า อ. ว่า

ยสฺส-อินฺทฺริยานิ เป็น ยสฺสินฺทฺริยานิ

โนทฺติ-เอตํ เป็น โนเทตํ

สเมตฺ-อายสฺมา เป็น สเมตฺอายสฺมา

สระทั้งสองเป็นรัสสะ มีรูปเสมอกัน ลบสระ
หน้าแล้ว ทีฆะสระหลัง อุ.ว่า

ตตฺร-อยํ เป็น **ตตฺรายํ**

ครฺ-อุปกาโร เป็น **ครูปกาโร**

สระทั้งสองเป็นรัสสะ มีรูปไม่เสมอกัน ลบ
สระหน้าอย่าทีฆะสระหลัง อุ.ว่า

จตุหิ-อปาเยหิ เป็น **จตุหฺปาเยหิ**

ยสฺส-อิมานิ เป็น **ยสฺสฺนิมานิ**

สระหน้าเป็นทีฆะ สระหลังเป็นรัสสะ ลบสระ
หน้าทีฆะสระหลัง อุ.ว่า

สทฺธา-อิธ เป็น **สทฺธีธ**

ลบสระหลัง อย่างนี้

สระทั้งสองมีรูปไม่เสมอกัน ลบสระหลัง อุ.ว่า

จตฺตฺตฺาโร-อิเม เป็น **จตฺตฺาโรเม**

กิณฺณ-อิมมา เป็น **กิณฺณฺมา**

ถ้ามีนิคคหิตอยู่หน้า ลบสระหลัง อ.ว่า

อภินนทุ-อติ

เป็น อภินนทุนติ

อาเทสสระสนธิ

(๒๐) อาเทโสมี ๒ คือ

แปลงสระหน้า ๑

แปลงสระหลัง ๑

แปลงสระหน้า อย่างนี้

ถ้า อี เอ และ อุ โอ อยู่หน้า มีสระอยู่หลัง

แปลง อี ตัวหน้าเป็น ย ถ้าพยัญชนะซ้อนอยู่ ๓

ตัว ลบพยัญชนะที่มีรูปเสมอกันเสียตัวหนึ่ง อ.ว่า

ปฏิสณฺจรวุตติ-อสุส เป็น ปฏิสณฺจรวุตยสุส

อคฺคิ-อาคารํ

เป็น อคฺยาคารํ

เอา เอ เป็น ย อ.ว่า

เต-อสุส

เป็น ตยสุส

เม-อยํ

เป็น มยายํ

เต-อหํ

เป็น ตยหาํ

เอา อู , โอ เป็น ว อู.ว่า

อถฺโข-อสุส เป็น อถฺขวสุส

พหุ-อาพาโธ เป็น พหฺวาพาโธ

จกฺขุ-อาปาถํ เป็น จกฺขฺวาปาถํ

แปลงสระเบื้องหลัง อย่างนี้

ถ้ามีสระอยู่ข้างหน้า แปลง เอ ตัวหน้าแห่ง เอว

คัพพ์เป็น ริ แล้วร้สสระหน้าให้สั้น อู.ว่า

ยถา-เอว เป็น ยถริว

ตถา-เอว เป็น ตถริว

อาคมสระสนธิ

(๒๑) อาคโม ลงอักษรตัวใหม่นั้น อย่างนี้

ถ้าสระ โอ อยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง ลบ โอ

แล้ว ลง อ อาคมได้บ้าง อู.ว่า

โส-สีลวา เป็น สสีลวา

โส-ปณฺณวา เป็น สปณฺณวา

เอโส-ธมโม เป็น เอสธมโม
 พยัญชนะอยู่เบื้องปลาย ลบ อ ที่สุดแห่งสระ
 เบื้องหน้าเสีย แล้วลง โอ อากมได้บ้าง อ.ว่า
 พร-สทสฺ เป็น ปโรสทสฺ
 สรท-สตํ เป็น สรโทสตํ

วิการสระสนธิ

(๒๒) วิกาโร มี ๒ คือ

วิการในเบื้องต้น ๑

วิการในเบื้องปลาย ๑

วิการในเบื้องต้นนั้น อย่างนี้

เมื่อลบสระเบื้องปลายแล้ว เอาสระเบื้องหน้า
 คือ อี เป็น เอ เอา อุ เป็น โอ อ.ว่า

มุณี-อาลโย เป็น มุเนลโย

สุ-อตถิ เป็น โสตุถิ

วิการในเบื้องปลาย อย่างนี้

ลบสระหน้า วิการสระหลัง อุ.ว่า

มาลุต-อิริต	เป็น	มาลุตเริต
พนฺธฺสฺส-อิว	เป็น	พนฺธฺสฺสเว
น-อุเปติ	เป็น	โนเปติ
อุทกํ-อุมิกชาติ	เป็น	อุทโกมิกชาติ

ปกติสระสนธิ

(๒๓) ต่อตามปกติ อย่างนี้

โก-อิม	เป็น	โกอิม
--------	------	-------

ทิมะสระสนธิ

(๒๔) ทิม มี ๒ คือ

ทิมะสระหน้า ๑

ทิมะสระหลัง ๑

ทิมะสระหน้า อย่างนี้

เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้ทิมะสระหน้า อ.ว่า

กิสฺ-อิธ เป็น กิสฺฐ

สาธฺ-อิติ เป็น สาธฺติ

ถ้าพยัญชนะอยู่ข้างหลัง ให้ทิมะสระหน้า อ.ว่า

มุณิ-จเร เป็น มุณิจเร

ทิมะสระเบื้องปลาย อย่างนี้

ลบสระหน้าแล้ว ให้ทิมะสระหลัง อ.ว่า

สทฺฐา-อิธ เป็น สทฺฐิธ

จ-อุภย เป็น จุภย

รัสสระสนธิ

(๒๕) รสฺสํ นั้นอย่างนี้ ถ้าพยัญชนะกิตติ เอ
แห่ง เอว คัพทกิตติ อยู่เบื้องหลัง รัสสระ
ข้างหน้าให้มีเสียงสั้นได้บ้าง อ.ว่า

โกวาที-นาม เป็น โกวาทินาม

ยธา-เอว เป็น ยถริว

พยัญชนะสนธิ

(๒๖) ในพยัญชนะสนธิ ได้สนธิกิริยาประกอบ ๕
อย่าง คือ โลโป ๑ อาเทโส ๑ อากโม ๑
ปกติ ๑ สนิหโค ๑

โลปะพยัญชนะสนธิ

ในโลปะที่ต้นนั้นอย่างนี้

เมื่อลบสระเบื้องต้นปลายที่มีนิคคหิตอยู่หน้าแล้ว
ถ้าพยัญชนะซ้อนเรียงกัน ๒ ตัว ลบเสียตัว
หนึ่ง อ.ว่า

เอว-อสส

เป็น

เอวส์

บุปผ-อสสา

เป็น

บุปผส์สา

อาเทสพยัญชนะสนธิ

(๒๗) อาเทสพยัญชนะนั้น อย่างนี้

ถ้าสระอยู่หลัง แปลง ตี ที่ทำเป็น ตย

ให้เป็น จจ อ.ว่า

อติ-เอว๋ เป็น อัจฉรว๋

ปติ-อตุตริตฺวา เป็น ปจฺจุตฺตริตฺวา

มี เอก อยู่หน้า ให้แปลง **ธ** เป็น **ท** อ.ว่า

เอก-อิธ-อหํ เป็น เอกมิตาหํ

การแปลงที่ไม่นิยมนสหรือพยัญชนะเบื้องปลาย อ.ว่า

ธ เป็น ห สาร-ทสฺสนํ เป็น สาหุทสฺสนํ

ท เป็น ต สุกโท เป็น สุกโต

ด เป็น ฎ ทุกๆคำ เป็น ทุกๆคำ

ต เป็น ฐ คนุตพุโพ เป็น คนธพุโพ

ค เป็น ตร อตุตโฆ เป็น อตุรโฆ

ค เป็น ก กุลุโค เป็น กุลุโก

ร เป็น ล มหาสารโร เป็น มหาสารโล

ย เป็น ช คุโย เป็น คุโซ

ว เป็น พ กุวโต เป็น กุพฺพโต

ย เป็น ก สยํ เป็น สกํ

ช เป็น ย นิช เป็น นิยม

ต	เป็น	ก	นิยโต	เป็น	นิยโก
ต	เป็น	จ	ภโต	เป็น	ภจโจ
ป	เป็น	ผ	นิปฺปตฺติ	เป็น	นิปฺผตฺติ
แปลง อภิ เป็น อพุภ อุ.ว่า					
		อภิ-อุคฺคจฺฉติ		เป็น อพุภุคฺคจฺฉติ	
แปลง อธิ เป็น อชฺฌ อุ.ว่า					
		อธิ-โอกาโส		เป็น อชฺฌเฌกาโส	
		อธิ-อคมา		เป็น อชฺฌมคมา	
แปลง อว เป็น โอ อุ.ว่า					
		อว-นทฺธา		เป็น โอนทฺธา	

อาคมพยัญชนะสนธิ

(๒๘) พยัญชนะอาคม ๘ ตัว คือ ย ว
ม ท น ต ร พ ถ้าสระอยู่หลัง ลงพยัญชนะ
อาคมได้บ้าง อย่างนี้

ย อากม เช่น ยถา-อิทํ เป็น ยถายิทํ
 ว อากม เช่น อุ-ทิกฺขติ เป็น วุทิกฺขติ
 ม อากม เช่น ครุ-เอสฺสติ เป็น ครุเมสฺสติ
 ท อากม เช่น อตฺต-อตฺโถ เป็น อตฺตทตฺโถ
 น อากม เช่น อิโต-อายติ เป็น อิโตนายติ
 ต อากม เช่น ตสฺมา-อิห เป็น ตสฺมาติห
 ร อากม เช่น สพุภิ-เอว เป็น สพุภิเรว
 พ อากม เช่น ฉ-อายตนํ เป็น ฉพายตนํ
 ในลัทธินี้ติว่า ลง ห อากมได้บ้าง อุ.ว่า

สุ-อุชฺ เป็น สุหฺชฺ

สุ-อุฏฺจติํ เป็น สุหฺฏฺจติํ

ปกติพยัญชนะสนธิ

(๒๙) ต่อแบบปกติ อย่างนี้

สาธฺ-ทสฺสนํ เป็น สาธฺทสฺสนํ

สณฺโณคพยัญชนะสนธิ

(๓๐) สณฺโณโค มี ๒ คือ

ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกันอย่าง ๑

ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกันอย่าง ๑

ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกัน อ.ว่า

อิธ-ปโมทติ

เป็น อิธปโมทติ

จาดุ-ทลี

เป็น จาดุตทลี

ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกัน อย่างนี้

เอออักขระที่ ๑ ซ้อนหน้าอักขระที่ ๒

เอออักขระที่ ๓ ซ้อนหน้าอักขระที่ ๔ อ.ว่า

จตตาริ-จานานิ

เป็น

จตตาริฏฺฐานานิ

เอโสวจ-ฉานผโล

เป็น

เอสวจฺฉานผโล

นิคคหิตสนธิ

(๓๑) ในนิคคหิตสนธิ ได้สนธิกริโยปกรณ ๔ อย่าง
คือ โลโป ๑ อาเทโส ๑ อาคโม ๑ ปกติ ๑

โลปะนิคคหิตสนธิ

ในโลปะที่ต้นนั้น อย่างนี้

เมื่อมีสระหรือพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง ลบ
นิคคหิต ซึ่งอยู่เบื้องหน้าได้บ้าง อุ.ว่า

ตาส์-อห์ เป็น ตาสาห์

วิฑฺฒ์-อคุคฺ เป็น วิฑฺฒนคุคฺ

อริยสจฺจานํ-ทสฺสนํ เป็น อริยสจฺจานทสฺสนํ

พฺพุฑฺธานํ-สาสนํ เป็น พฺพุฑฺธานสาสนํ

อาเทสนิคคหิตสนธิ

(๓๒) อาเทสนิคคหิตนั้นอย่างนี้

เมื่อมีพยัญชนะอยู่หลัง นิคคหิตอยู่หน้า
แปลงนิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุตวรรรคได้ทั้ง ๕ ตัว

ตามสมควรแก่พยัญชนะวรรคที่อยู่เบื้องหลัง อ.ว่า

เป็น ง อ.ว่า เอวฺ-โฮ เป็น เอวฺงโฮ

เป็น ฌ อ.ว่า ฌมฺ-จเร เป็น ฌมฺฌจเร

เป็น ฌ อ.ว่า สํ-จิตติ เป็น สณฺจิตติ

เป็น น อ.ว่า ตํ-นิพพุตํ เป็น ตณฺนิพพุตํ

เป็น ม อ.ว่า จิรฺ-ปวาสี เป็น จิรฺมปวาสี

ถ้า เอ และ ห อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิต

เป็น ฌ อ.ว่า

ปจฺจตฺตํ-เอว เป็น ปจฺจตฺตฌเวย

ตํ-เอว เป็น ตฌเวย

เอวฺ-หิ เป็น เอวฺฌหิ

ตํ-หิ เป็น ตฌหิ

ถ้า ย อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิตกับ ย เป็น

ฌย อ.ว่า

สํ-โยโค เป็น สณฺโยโค

ในลัททนีติว่า ถ้า ล อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิต
เป็น ล อย่างนี้

ป-ลิงค์ เป็น ปุลลิงค์

ล-ลกฺขณา เป็น สลุลกฺขณา

ถ้าสระอยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิตเป็น ม
และ ท อุ.ว่า

ต-อหิ เป็น ตมหิ

เอต-อโวจ เป็น เอตทโวจ

อาคมนิคคหิตสนธิ

(๓๓) อาคมนิคคหิตนั้น อย่างนี้

เมื่อสระก็ดี พยัญชนะก็ดี อยู่เบื้องหลัง ลง
นิคคหิตได้บ้าง อุ.ว่า

จกฺข-อุทปาติ เป็น จกฺขุอุทปาติ

อว-ลีโร เป็น อวลีโร

ปกตินิคมกคหิตสนธิ

(๓๔)ต่อแบบปกติ อย่างนี้

ธมฺม-จเร

เป็น

ธมฺมจเร

หลักกัมพันธ์

บทคุณ

๑. แปลว่า ผู้, มี, อัน เรียกว่า วิเสสน
๒. แปลว่า เป็น หน้าธาตุ ว่ามี, ว่าเป็น หรือ ชนุ ธาตุ เรียกว่า วิกติกตฺตา
๓. แปลว่า ให้เป็น หน้า กรุ ธาตุ หรือ กัมมวาจก เรียกว่า วิกติกมฺม

ปฐมาวิภattiใช้ในอรรถ ๖ อย่าง

๑. เป็นประธานในประโยคที่ไม่มีกิริยาคุมพากย์
เรียกว่า **ลึงคตถ**
๒. เป็นประธานในประโยคกัตตุวาก
เรียกว่า **สยกตตถ**
๓. เป็นประธานในประโยคเหตุกัตตุวาก
เรียกว่า **เหตุกตตถ**
๔. เป็นประธานในประโยคกัมมวากหรือเหตุ
กัมมวาก เรียกว่า **วุตตกมม**
๕. เป็นประธานในประโยคกิริยาปานนัย
(ตว ปัจจัยคุมพากย์) เรียกว่า **ปกตีกตตถ**
๖. เป็นประธานในประโยคเปรียบเทียบด้วย
วีย หรือ อิว คัพพ์
เรียกว่า **อุปมาลึงคตถ**

ทฤษฎีวิภัตติใช้ในอรรถ ๖ อย่าง (เข้ากับกริยาอย่างเดียว)

๑. แปลว่า **ซึ่ง** เป็นที่ใช้คือ **กรรม**
เรียกว่า **อวุตตกมม**
๒. แปลว่า **สู่** เป็นที่ใช้ถึง
เรียกว่า **สมปาปุณ्यกมม**
๓. แปลว่า **ยัง** เป็นที่ใช้ให้ทำ คือ **ผู้ถูกใช้**
เรียกว่า **การิตกมม**
๔. แปลว่า **สิ้น, ตลอด** เป็นที่ใช้ลุล่วง
เรียกว่า **อจจนุตส์โยค**
๕. แปลว่า **กะ, เฉพาะ** เป็นที่ใช้รับรู้
เรียกว่า **อกถิตกมม**
๖. แปลว่า **ไม่ออก** ลำเนียงอายตนิบาต
เป็นวิเสสนของกริยา เรียกว่า **กริยาวิเสสน**

ตติยวิภัติใช้ในอรรถ ๖ อย่าง

(เข้ากับนามบ้าง กริยาบ้าง อัพพศัพท์บ้าง)

๑. แปลว่า **ด้วย** เป็นวัตถุเครื่องทำ เรียกว่า **กรณ**
๒. แปลว่า **โดย, ตาม, ข้าง** เป็นทางเครื่อง
แปลก เรียกว่า **ตติยวิเสสน**
๓. แปลว่า **อัน** เป็นที่ใช้ให้ผู้อื่นทำ คือ ผู้ใช้
เรียกว่า **อนภิตกตดา**
๔. แปลว่า **เพราะ** เป็นเหตุ เรียกว่า **เหตุ**
๕. แปลว่า **มี, ด้วยทั้ง** เป็นอาการ
เรียกว่า **อิตถมภูต**
๖. แปลว่า **กับ, ด้วย** เข้ากับ **สห** หรือ **สทุธิ**
คัพท เป็นเครื่องประกอบ เรียกว่า
สหตถตติยา

จตุตถวิภัติเข้ากับกริยาอย่างเดียว

๑. แปลว่า แก่ เป็นที่มอบให้	} เรียกว่า
สมปทาน
๒. แปลว่า เพื่อ เป็นที่ส่งไป	
๓. แปลว่า ต่อ เป็นที่ประทุษร้าย	

บัญญัติวิภัติเข้ากับกริยา

๑. แปลว่า แต่, จาก เป็นแดนออกไป } เรียกว่า
๒. แปลว่า กว่า เป็นแดนเปรียบเทียบ } อุปาทาน
๓. แปลว่า เหตุ, เพราะ เป็นเหตุ เรียกว่า เหตุ

บัญญัติวิภัติใช้ในอรรถ ๖ อย่าง

เข้ากับนามและกริยานาม

๑. แปลว่า แห่ง, ของ เรียกว่า สามีสมพฺพธ
๒. แปลว่า แห่ง เข้ากับ ภาวศัพท์ และความมี, ความเป็น เรียกว่า ภาวาทิสมพฺพธ
๓. แปลว่า แห่ง เนื่องในหมู่ เรียกว่า สมุหสมพฺพธ
๔. แปลว่า แห่ง...หนา เป็นที่รวมกันอยู่ เรียกว่า นิทุธารณ (มี นิทุธารณีย รัับ)
๕. แปลว่า เมื่อ ในประโยคอนุาทร เรียกว่า อนุาทร (มี อนุาทรกริยา รัับ)
๖. แปลว่า ซึ่ง เป็นกรรมในบทที่เป็นนามกิตก์ เรียกว่า ฉฎฐิกมม

สัตตมีวิภัตติใช้ในอรรถ ๑๒ อย่าง เข้ากับนามและกิริยา

๑. แปลว่า ใน เป็นที่กำบัง หรือ เป็นที่ปกปิด
เรียกว่า ปฏิจจนนาร
๒. แปลว่า ใน เป็นที่ซึ่มซาบ หรือรวมกันอยู่
เรียกว่า พยาปการ
๓. แปลว่า ใน เป็นที่อาศัยอยู่ วิสยาธาร
๔. แปลว่า ใน เข้ากับกิริยา ไม่ลงอรรถไหน
(มาตรฐาน) เรียกว่า อาธาร
๕. แปลว่า ใน เข้ากับนาม ไม่ลงอรรถไหน
เรียกว่า ภินนาร
๖. แปลว่า ใน, ณ กาลเวลา เรียกว่า กาลสตตม
๗. แปลว่า ในเพราะ เป็นเครื่องหมาย หรือ
เหตุ เรียกว่า นิमितตตตตม
๘. แปลว่า ใน..หนา เรียกว่า นิทุธารณ
(มี นิทุธารณีย รับ)

๙. แปลว่า **ครั้นเมื่อ** เป็นประธานในประโยค
ลักษณะ เรียกว่า **ลักษณ** หรือ **ลักษณวนุต**
(มี ลักษณกิริยา รับ)

๑๐. แปลว่า **เหนือ, บน, ที่** เป็นที่รองรับไว้
เรียกว่า **อุปติเลสิกาทาร**

๑๑. แปลว่า **ใกล้, ณ** เป็นที่ใกล้เคียง
เรียกว่า **สมิปาทาร**

๑๒. แปลว่า **อันว่า (อ.)** ลงในอรรถปฐมาวิภัตติ
เป็นประธาน เรียกว่า **สตตมมีปจจตุต**

ประธานพิเศษไม่แจกวิภัตตินาม

๑. **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น เรียกว่า **ลึงคตุถ**

๒. **เอวํ** อ.อย่างนั้น เรียกว่า **สจจวจากลึงคตุถ**

๓. **อลํ** อ.อย่าเลย, อ.พอละ

เรียกว่า **ปฏิสเทธลึงคตุถ, ลึงคตุถ**

๔. **อชช** อ.วันนี้ เรียกว่า **สตตมมีปจจตุต**

๕. **อิทานิ** อ.บัดนี้, อ.กาลนี้ เรียกว่า **สตตมมีปจจตุต**

๖. **ตุ๋** ปัจจัย ใช้เป็นประธาน เช่น กเถตุ๋
อ.การกล่าว เรียกว่า **ตุ๋มตุ๋กตุ๋ตา**
๗. **กิมงุคฺ ปน** ก็ อ.องค์อะไรเป็นเหตุเล่า
กิมงุคฺ เรียกว่า **ลึงคตุถ**
ปน คัพท์ **ปุจฺจนตุถ**
๘. **สาธุ** อ.ดีละ เรียกว่า **ลึงคตุถ**
กิริยาคุมพากย์ และกิริยาในระหว่าง
๑. กิริยาอาชยาต เรียกว่า **อาชยาตบท**
๒. กิริยากิตกฺ คือ **ต, อนีย, ตพฺพ** ปัจจัย
ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ เรียกว่า **กิตบท,**
กิตตบท
๓. **ต, อนีย, ตพฺพ** เป็นวิเสสนของนาม
เรียกว่า **วิเสสน**
๔. **ต, อนีย, ตพฺพ** อยู่หน้าธาตุ ว่ามี, ว่าเป็น
หรือ **ชน** ธาตุ เรียกว่า **วิกติกตุตา**
๕. **ต, อนีย, ตพฺพ** อยู่หน้า **กร** ธาตุ
หรือกัมมวาจก เรียกว่า **วิกติกมฺม**

๖. **อนุต, มาน** เป็นกิริยาในระหว่างประกอบด้วยปฐมวิภัตติ อยู่หลังตัวประธาน ลัมพันธ์เข้ากับตัวประธาน เรียกว่า **อพกนตกริยา**
๗. **อนุต, มาน** เป็นกิริยาในระหว่าง อยู่หน้าประธาน หรือประกอบด้วยวิภัตติอื่นจากปฐมวิภัตติจะอยู่หน้าหรือหลังก็ตาม เรียกว่า **วิเสสน**
๘. **อนุต, มาน** ประกอบด้วยสัตตมีวิภัตติเป็นกิริยารับรอง **ลกฺขณ** เรียก **ลกฺขณกริยา** หรือ **ลกฺขณวนตกริยา**
๙. **อนุต, มาน** ประกอบด้วยฉกฺษีวิภัตติเป็นกิริยารับรอง **อนาทร** เรียกว่า **อนาทรกริยา**

ตฺน, ตฺวา, ตฺวาน บัจจย

๑. ตฺนาทิบัจจย แปลว่า **แล้ว** แปลตามลำดับกริยา เรียกว่า **ปฺพพกาลกริยา**
๒. ตฺนาทิบัจจย แปลไม่ออกสำเนียงบัจจย ตาม

ลำดับกิริยา เรียกว่า **สมานกาลกิริยา**

๓. ตูนาทิปัจจัญญ์ แปลว่า **แล้ว** แปลหลังกิริยา
คุมพากย์ เรียกว่า **อปรกาลกิริยา**

๔. ตูนาทิปัจจัญญ์ แปลว่า **เพราะ** แปลหลังกิริยา
คุมพากย์ เรียกว่า **เหตุกาลกิริยา** หรือ **เหตุ**

๕. ตูนาทิปัจจัญญ์ แปลไม่ออกลำเนียงปัจจัญญ์หลัง
กิริยา เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**

๖. ตูนาทิปัจจัญญ์ แปลว่า **ครั้น...แล้ว** แปลก่อน
กิริยาอื่นถัดกิริยาคุมพากย์ประโยคหน้า
เรียกว่า **ปรีโยสานกาลกิริยา**

๗. ตูนาทิปัจจัญญ์ แปลไม่ออกลำเนียงปัจจัญญ์หลัง
นาม เรียกว่า **วิเสสน**

อติ ศัพท์เรียกชื่อสัมพันธ์ได้ ๔ อย่าง

๑. แปลว่า **ว่า...ดังนี้** อมความไว้เต็มที่เข้ากับ
กิริยา เรียกว่า **อาการ**

๒. แปลว่า **ว่า...ดังนี้** อมความไว้เต็มที่เข้ากับนาม เรียกว่า **สรูป**
๓. แปลว่า **มีว่า...ดังนี้** เป็นต้น อมความไว้บางส่วนเข้ากับนาม เรียกว่า **อาทฺยตถ**
๔. แปลว่า **ชื่อว่า** ใช้บอกชื่อ เข้ากับกิริยาศัพท์ภายใน อิติ เรียกว่า **สญฺญาโชตก**
๕. แปลว่า **เพราะเหตุนี้** วางไว้เป็นตัวอย่างไม่เข้าสัมผัส เรียกว่า **นิทสฺสน**
๖. แปลว่า **เพราะเหตุนั้น** ในรูปวิเคราะห์ไม่เข้าสัมผัส เรียกว่า **เหตุวตถ**
๗. แปลว่า **ด้วยประการดังนี้** สรุปรื้อความไม่เข้าสัมผัส เรียกว่า **ปการตถ**
๘. แปลว่า **คือ** อมความข้างในแต่สัมผัส เข้าข้างนอก เรียกว่า **สรูป**
๙. แปลว่า **แล, ดังนี้แล** เมื่อจบเรื่อง ถ้ามี อิติ ศัพท์ๆ เดียว เรียกว่า **สมาปนฺน** ถ้ามี อิติ

๒ คัพท์ เรียกว่า **สมาปนฺน, ปริสมาปนฺน**
ประมวลชื่อสัมพันธ์นิบาตหมวดต่างๆ

๑. นิบาตบอกกาลปน เรียกว่า **กาลปน**
๒. นิบาตบอกกาล เรียกว่า **กาลสตฺตมี**
๓. นิบาตบอกที่ เรียกว่า **อาธาร**
๔. นิบาตบอกปริเฉท เรียกว่า **ปริจุฉนตฺถ**
๕. นิบาตบอกความถาม เรียกว่า **ปุฉฉนตฺถ**
๖. นิบาตบอกความรับ เรียกว่า **สมปุฉฉฉนตฺถ**
๗. นิบาตบอกความเตือน เรียกว่า **อุโยชนตฺถ**
๘. นิบาตบอกความไฉนแล้วลือ
เรียกว่า **อนุสฉฉนตฺถ**
๙. นิบาตบอกประการ เรียกว่า **ปการตฺถ**
๑๐. นิบาตบอกอย่างอื่นแปลผิดจากปกติเดิม
หลังกิริยา เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**

นิบาต หิ, จ, ปน, ตุ

๑. แปลว่า กิ, แล, กิแล เริ่มต้นข้อความ
เรียกว่า วากุยารมภ หรือ วากุยารมภโชตก
๒. แปลว่า อนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง
เรียกว่า สมปิณฑนตถ
๓. แปลว่า ถึงอย่างนั้น อยู่หลัง กิณฺจปิ
หรือ กามิ เรียกว่า อรุจิสูจนตถ
๔. แปลว่า เหมือนอย่างว่า อยู่หลัง ยถา
เรียกว่า ตปปาฏิกรรมโชตก
๕. แปลว่า ฝ่ายว่า, ส่วนว่า กล่าวแย้งต่าง
ประธานกัน เรียกว่า ปกฺขนฺตรโชตก
๖. แปลว่า แต่ว่า กล่าวแย้ง ตัวประธานเดียวกัน
เรียกว่า วิเสธโชตก
๗. แปลว่า เพราะว่า, เหตุว่า แสดงผลยืดยาว
เรียกว่า เหตุโชตก
๘. แปลว่า ด้วยว่า แสดงผลโดยย่อ

เรียกว่า ผลโชตก

๙. แปลว่า **จริงอยู่, แท้จริง** กล่าวรับรองความ
จริง เรียกว่า **ทพฺพทีกรณโชตก**

๑๐. แปลว่า **อัน** ตอนต้นปฏิเสธ ตอนหลังอนุโลม
เรียกว่า **อนวยโชตก**

๑๑. แปลว่า **อัน** ตอนหลังกึ่งปฏิเสธตอนต้น
อนุโลม เรียกว่า **พฺยชาติเรกโชตก**

นิบาต ๒๐ ตัวนี้ สัมพันธ์ว่า กิริยาวิเสสน

๑. อทฺธา	แน่แท้	๒. อวสุลํ	แน่แท้
๓. นฺน	แน่	๔. นานา	ต่างๆ
๕. ปฏฺจาย	จำเดิม	๖. ปฏฺติ	จำเดิม
๗. ปฺน	อีก	๘. ปฺนปฺนํ	บ่อยๆ
๙. ภฺยโย	ยิ่ง	๑๐. ภฺยโยโส	โดยยิ่ง
๑๑. อาวี	แจ้ง	๑๒. กฺวจิ	บ้าง
๑๓. มิจฺฉา	ผิด	๑๔. มฺธา	เปล่า
๑๕. มฺสา	เท็จ	๑๖. สกึ	คราวเดียว

๑๗. สตกฺขตฺตํ ร้อยคราว ๑๘. สณิกิ ค่อยๆ

๑๙. สยิ เอง ๒๐. สามิ เอง

ชื่อสัมพันธนิบาตเบ็ดเตล็ด

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร เรียกว่า วิตุถารโชตก

ดังจะกล่าวโดยย่อ เรียกว่า สงฺเขปโชตก

จ ด้วย (ควมพากย์) เรียกว่า วากฺยสมุจฺจยตฺถ

ด้วย (ควมบท) เรียกว่า ปทสมุจฺจยตฺถ

วา หรือ, หรือว่า (ควมพากย์)

เรียกว่า วากฺยวิกปฺปตฺถ

หรือ, หรือว่า (ควมบท) เรียกว่า ปทวิกปฺปตฺถ

วีย, อิว, เสยฺยถา, ยถา

ราวกะ, เพียงดัง, ฉั้นใด เรียกว่า อุปมาโชตก

ตถา, เอว

ฉัณฺณํ เรียกว่า อุปเมยฺยโชตก

น, โน, มา

ไม่, อย่า เรียกว่า ปฏิสฺสธ

ตถา, เอว, กถ

ด้วยประการนั้น, ด้วยประการไร

เรียกว่า **ปการตถ**

ว, เอว, ทิ

เทียว, นั้นเทียว, แล เรียกว่า **อวธารณ**

กิร, ขล, สุก

ได้ยินว่า, ทราบมาว่า เรียกว่า **อนุสสวนตถ**

เจ, ยทิ, สเจ, อถ, อปุเปว นาม, ยนฺนุน

หากว่า, ฌว่า, ถ่าว่า, ชื่อแม่ไฉน,

กระไรหนอ เรียกว่า **ปริกปตถ**

ปน, กิ, กถ, กจจิ, นุ, นนุ, อุทาหุ, อาหุ, เสยยถิ

กั (กิมจฺ) หรือ, อะไร, อย่างไร, แลหรือ,

หนอ, มิใช่หรือ, หรือว่า, อย่างไรนี่ เรียกว่า

ปุจจนตถ

อาม, อามนตา

เออ, ขอรับ, จัะ เรียกว่า **สมปฏิจจนตถ**

อิงฆ, ตคฆ, หนท

เชิญเถิด, เอาเถิด เรียกว่า อุยโยชนตถ

นุ, วต, ส, โข, เว, หเว, โว

หนอ, ลี, แล, เว้ย, ้วย อยู่ในคาถา

เรียกว่า ปทปฺรณ

อยู่นอกคาถา เรียกว่า วจนาลงฺการ

อณฺยทตฺถ, กามํ, กามณฺจ, กิณฺจาปิ, ยทิปิ

โดยแท้, แม้หน้อยหนึ่ง, แม้โดยแท้

เรียกว่า อนุคฺคทตฺถ

จ, อโธ

อนึ่ง เรียกว่า สมฺปิณฺทนตฺถ

อโห โอ, ตาย ฯลฯ (ดีใจ) เรียกว่า อจฺฉริยตฺถ

(เสียใจ) เรียกว่า สํเวคตฺถ

นิจํ, อจฺจํ

ต่ำ, สูง เรียกว่า วิเสสน

ปจฺฉา

ในภายหลัง เรียกว่า กาลสตุตมี

สฺวทฺธิ, สห

พร้อม, กับ เข้ากับนามเรียกว่า ทพฺพสมวาย
เข้ากับกิริยาเรียกว่า กิริยาสมวาย

ปน, จ, ตถาปิ, อถโฆ

ถึงอย่างนั้น, แม้ถึงอย่างนั้น, โดยแท้แล,
โดยที่แท้ เรียกว่า อรุจิสูจนตถ

ปิ, อปิ

แม้, ถึงแม้ (เพ่งนาม, เข้ากับนาม)
เรียกว่า อเปกฺขตถ

ปิ, อปิ

แม้, ถึงแม้ (ใช้ชม) เรียกว่า สมภาวนตถ
(ใช้ตำหนิ) เรียกว่า ครหตถ

อถวา, อปิจ

อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า อปรนัย

จ ปน

ก็แล (นิบาตใช้แปลรวมกันทุกๆ ประเภท
แม้กลุ่มอื่น) เรียกว่า **นิบาตสมุห**

ชื่อสัมพันธ์เบ็ดเตล็ดพิเศษ

๑. **วา, อถวา, อปิจ** อีกอย่างหนึ่ง
เรียกว่า **อปรนัย**
๒. **ปุนปฺปุน** บ่อยๆ เรียกว่า **ปุนปฺปุนตถ**
๓. **กึการณา** เพราะเหตุไร เรียกว่า **เหตุ**
๔. **อติ ฅาปนเหตุกัม** มีอันให้รู้ว่า.... ดังนี้
เป็นเหตุ **อติ คัพพ** เรียกว่า **สรูปในฅาปน-
ฅาปนเหตุกัม** เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
(ในกิริยาหลัง)
๕. **เอว** อย่างนี้ เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๖. **ยาว กัตติ อญฺญตฺร กัตติ** (อยู่ตัวเดียว)
เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๗. **ยทิทํ กัตติ เสยฺยถิทํ กัตติ** เรียกว่า **ทสฺสนนิบาต**

๘. **สกุภา** อาจ, **อลัม** ควร (ใช้เป็นกิริยา)
เรียกว่า **กิริยาบทภาววาจก**
๙. **ตฺวา** ปัจจัยคุมพากย์ เรียกว่า **กิริยาประธานนัย**
๑๐. **ยณฺเจ** **เสยฺโย** (แปลรวมกัน)
เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๑๑. **ยัม** **ไค** (ที่ไม่ใช้วิเสสนะ อยู่และแปลตัวเดียว)
เรียกว่า **กิริยาปรามาส**
๑๒. **ยสฺมา** เหตุใด เรียกว่า **กิริยาปรามาส**
๑๓. **หิ** เหตุใด เรียกว่า **กิริยาปรามาส**
๑๔. **ตัม** ปัจจัย เพื่อบั่น เรียกว่า **ตมตถสมุปทาน**
๑๕. **ชื่อว่า** (เช่น **ติสฺโส** **ชื่อว่า** **ติสสะ**)
เรียกว่า **สณฺณาวิเสสน**
๑๖. **ชื่อว่า** (นามศัพท์ เช่น **อิมาย** **นาม**)
เรียกว่า **สณฺณาชิตก**
๑๗. **ชื่อว่า** (บทอธิบายอยู่หน้าตัวมีในคาถา)
เรียกว่า **สณฺณ** (สณฺณ)

๑๘. คือว่า (บทอธิบายอยู่หลังตัวมีในคาถา
เรียกว่า **วิริย** (วिरณ)
๑๙. **มณเฑ** เห็นจะ เรียกว่า **สํสยตุถ**
๒๐. **สารุ** ดังข้าพเจ้าขอโอกาส
เรียกว่า **อายาจนตุถ**
๒๑. **เตนทิ** ถ้อยคำนั้น เรียกว่า **วิภตติปฏิรูปก**
๒๒. ว่าเป็น (เช่น พราหมณ์ ว่าเป็นพราหมณ์)
เรียกว่า **สมภาวน**
๒๓. **คือ** (คุณนามที่มีวิภัตติและวณะเสมอด้วยนาม)
เรียกว่า **วิเสสลาภี**
๒๔. **คือ** (คุณนามที่มีวิภัตติและวณะไม่เสมอ
ด้วยนาม) เรียกว่า **สรูป**
๒๕. คุณนามเป็นวิเสสนะของนาม ที่ต่างลิงค์กัน
เรียกว่า **วิเสสนลิงควิปลาส**

๒๖. สัมพันธ์ผสม วิภัตตินามใดแปลด้วย
สำเนียงอายตนิบาตของวิภัตติหมวดอื่น เมื่อ
เวลาสัมพันธ์ให้บอกชื่อหมวดวิภัตติไว้ข้างหน้า
แล้วเติมสำเนียงวิภัตติที่แปลไว้ข้างหลัง เช่น

อิทธิมยรูป ทิฏจกาลโต แปลว่า แต่กาล
แห่งรูปอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ อันตนเห็นแล้ว
(ทุตติยาวิภัตติ แปลเป็นฉฐวิภัตติ) **อิทธิมยรูป**
สัมพันธ์ว่า “**ทุตติยาสามีสมพฺพธ**” เป็นต้น ฯ

หลักการแปลมคธเป็นไทย

มี ๙ อย่าง ต้องดำเนินการแปลไปตามลำดับ
ดังต่อไปนี้

๑. อาลปนะ
๒. นิบาตต้นข้อความ
๓. บทกาลสัตตมี
๔. บทประธาน
๕. บทที่เนื่องด้วยประธาน
๖. กิริยาในระหว่างของประธาน
และประโยคแทรก
๗. บทที่เนื่องด้วยกิริยาในระหว่าง
และประโยคแทรก
๘. กิริยาคุมพากย์
๙. บทที่เนื่องด้วยกิริยาคุมพากย์

กลอนช้อยคำ

กลอนสังขยา

หนึ่งถึงสี่	ใช้กับ	ลัทธิพนาม
อีกห้าตาม	เก้าสิบแปด	แผดเป็นคุณ
เก้าสิบเก้า	เข้าถึง โกฎิ	ขอโปรดจำ
ให้แม่นยำ	เป็นนามนาม	อย่าถามจน
หนึ่งถึงสิบแปด	เป็นสามลึงค์	จริงดอกคุณ
สิบเก้าจน	เก้าสิบแปด	อิทธิลึงค์
เก้าสิบเก้า	ขึ้นล้านหนา	เป็นนปุ
ส่วน โกฎิ ยุง	เป็นอิทธิ	นี้ผู้หญิง
เอกะหนึ่ง	เป็นเอกะ	ว่าสมจริง
ทวิ วัง	สิบแปดจุ	พหูพจน์
สิบเก้าจรด	เก้าสิบแปด	เป็นเอกะผินลึงค์
เก้าสิบเก้า	ขึ้นล้าน	ท่านไม่ปด

ท่านบรรยาย ไว้ว่า เป็น ๒ พจน์
ควรทอฆาน จดจำ คำอธิบาย ฯ

ภาพยวิภัตติอาชยาต

อนฺติ แปลงเป็น เร แล้วใช้ เต มาแทน ติ
ใช้ เอ มาแทน มิ ส่วน อนฺติ อนฺเต แทน
ใช้ ตํ มาแทน ตุ ส่วน สฺสฺ ยังกลับแม่นยำ
ใช้ หิ นั้นมาแทน ตามแบบแผนที่มีมา
ส่วน หิ และ มิ ม ต้องที่ฆะท้ายธาตุหนา
แต่ หิ ตามตำรา ลบทิ้งเสียได้เหมือนกัน
แปลง อา ที่ ทา ธาตุ เป็นนิคคหิตไม่ผัดผัน
ลง มิ และ ม พลัน แล้วแปลงมาเป็น ม แทน
เอยฺย ลบเหลือ เอ เป็น อียา ตามแบบแผน
เอา ยา และ อา แทน ไม่เหมือนแม่นยำศัพท์บางอัน
เอถ แทน เอยฺย เอยฺยยาม ยังกลับผัน

เป็น เอมุ ได้เหมือนกัน เอยยามิ นั้น เอยยั แทน
 ส่วน อี มักรัสสะ แล้วลง อ ไปตามแผน
 เรียกว่าอาคมแทน ลงหน้าธาตุอย่าขาดเลย
 หิตตุ, อชชต, กาลา ทั้ง ๓ หน้า ถ้าจะเผย
 ลง อ หน้าธาตุได้เลย ตามเฉลยที่มีมา
 แต่ว่า อชชตตนิ อันหมวดนี้แหละหนา
 เอา ส อาคมมา คงเพิ่มไว้ท้ายธาตุตน
 ส่วน อี อาคมนั้น เรียงตามชั้นไม่ลับสน
 วางไว้ท้ายหมวดตน ไม่ปะปนหมวดธาตุนา
 ใช้ลงที่ท้ายธาตุ หมวด อชช และ กาลา
 ภวิสฺสนติ หน้า รวมลงมา ๓ พอดี
 ยังมี ห อาคม ที่นิยมตามที่มี
 ลงท้าย จา ธาตุนี้ มิได้มีวิภัตติเลย
 แปลง อํ เป็น อีสฺ ที่ระบุตามเฉลย
 อํสฺ ก็ได้เอย ตามที่เคยเรียนกันมา

ส่วน โอ ใช้ อี แทน มีแบบแผนมากนักหนา
 แปลง อี เป็น อัง นา ใช้กันมาอย่างมากมาย
 หมวด ภวิสฺส คิดทั้งหมด **ปรสฺสบท** ตามมุ่งหมาย
 หากนำมาลงไว้ **กร** ทำยธาตุนี้เอย
 ให้ลบทุก **สฺส** แปลง **กร** เสียเฉยๆ
 แปลงเป็น **กาห** เลย เหลือลงไว้ทำยธาตุตน
วฺขามิ วฺขาม คือ **วจ** แปลงอีกหน
 แปลงกับวิภัตติตน ไม่ปะปนตามตำรา
วฺจามิ วฺจาม คือ **วส** ธาตุนี้หนา
 แปลงวิภัตติกับธาตุมา เป็นดั่งว่านี่เหมือนกัน
สฺสา มักรัสสะ แล้วลง **อ** เพียงเท่านั้น
สฺส ไม่ใช้กัน แต่แปรผันใช้ตัวแทน
 ให้ใช้ **สฺสามิ** ฟังดูซิตามแบบแผน
 ควรรู้อย่าดูแคลน เร่งพากเพียรเรียนท่องจำ

กาพย์จำนวนธาตุ ๔ หมวด

ปจโม วคโค (ที่ลง อ, เอ ปัจจัย)

ภู ธาตุ มี และ เป็น	เพ่ง ดู เห็น ใช้ ทิส
หุ ธาตุ เกิด, เป็น, มี	ธาตุยินดี ใช้ รม
สี ธาตุ อาศัย, นอน	ธาตุสั่งสอน ใช้ สาส
มรุ ละซีพ ตาย	ธาตุร้องไห้ ใช้ รุท
ปจ หุง, ต้ม, แกง	เสาะ, แสวง ใช้ อิส
อิग्ข เพ่ง, เห็น, ดู	ในความรู้ ใช้ มน
ลภ ในความได้	แสรังไล่ไคล้ ใช้ ลิส
คม ในความไป	รัก, เยื่อใย ใช้ มิท

ทุตโย วคโค (ที่ลง อ, เอ นิคคหิตอาคม)

รุฏ กั้นละปิด	ไหว, พลาด, ผิด, ใช้ ขล
มุจ เปลื้อง, ปลด, ปล่อย	ถ้าธาตุลอย ใช้ วุห
ภุช ในความกิน	เปลี่ยน, แปลง, ลื่น ใช้ พุย
ภิท ต่อย, ทำลาย	เจาะ, ถาก, ไส้ ใช้ ตจจ

ลิปฺ ฉาบ, ไส้, ทา ประหาร, ฆ่า ใช้ หนฺ

ตติโย วคฺโค (ที่ลง ย ปัจจัย)

ทิว ในการเล่น ฟ้อน, รำ, เดิน ใช้ ญฺ

สิว ในความเย็บ ป่วย, ไข้, เจ็บ ใช้ ชรฺ

พุธฺ ตรัสรู้ ใจหดหู่ ใช้ กุจฺ

ซี ธาตุ เลว, เลื่อม, ลื่น ธาตุเคี้ยว, กิน ใช้ ขาทฺ

มฺหฺ ธาตุ หลงไหล เจริญ, ใหญ่ ใช้ มหฺ

มฺสฺ ในความลิ้ม ถ้าธาตุติม ใช้ ปิวฺ

รชฺ ย่อม, กำหนด พุดไม่ชัด ใช้ มิเลณฺ

จตุตฺโถ วคฺโค (ที่ลง ญฺ, ณฺ ปัจจัย)

สฺ ธาตุในความพึง ฉุด, คร่า ร้าง ใช้ กทฺณฺ

วฺ ธาตุในความร้อย ขบ, กัด ต่อย ใช้ ทสฺ

สิ ธาตุ ผูก และ พัน ต่อสู้กัน ใช้ ยุธฺ

ปณฺจโม วคฺโค (ที่ลง นา ปัจจัย)

กิ ธาตุ ในความซื้อ เคารพ, นับถือ ใช้ มหฺ

ช ชาติ ในความชนะ, มีชัย อ้วน,ล้ำ,ใหญ่ ใช้ มิ
ฐ ชาติ ในความกำจัด เจียบ, สัจด์ ใช้ วิ
จิ ชาติ ก่อ, ล้างสม ถ้าชาติจุม ใช้ สิ
ล ชาติ ตัด และ เกี้ยว โศก, แห้ง, เที่ยว ใช้ สุ
ณา ชาติ ในความรู้ ถ้า ลาด, ปู ใช้ ทร
มุ ชาติ ฝัด และ โปรย ลัก, ขโมย ใช้ จุ

ฉฐโจ วคโค (ที่ลง ญา ปัจจัย)

คห ชาติ ยึด, ถือเอา โง่ และเขลา ใช้ ขุ

สตุตโม วคโค (ที่ลง โอ ปัจจัย)

ตณ ความแผ่ไป แตกสลาย ใช้ รุ
กร ในความทำ เหยียบ, ขยำ ใช้ มทุ
สกุ ในความอาจ ด่า, บริภาษ ใช้ ชจ
ชาคร ในความตื่น เปียก, ชุ่ม, ชื่น ใช้ ตม

อฏจโม วคโค (ที่ลง ณ, ฌย ปัจจัย)

จุ ในความลัก ให้ลำบาก ใช้ เห

ตกฏ ในความตริก	ค่านึงถึง ใช้ สร
ลกขุ นับ, กำหนด	ไหล, ราว, รด ใช้ สิจ
มนต ในความปรึษา	เคารพ, บุษา ใช้ ปฐ
จินต ในความคิด	จูป, จุมพิต ใช้ จุมพ

นวโม วคฺโค (ที่ลงด้วยปัจจัยรวม)

ภิ ธาตุ ในความกลัว	เปลอ, เมามัว ใช้ มท
ปฺปผุ บาน, เพล็ดออก	เกิด, ไหล, ออก ใช้ ปุส
วิส พราก, จากกัน	ฟ้าร้อง, ลั่น ใช้ คท
กมฺป ลั่น, ห้วน, ไหว	ธาตุเข้าไปใช้ วิส
ชน ในความชุด	กล่าว และ พุด ใช้ วท
รฐ งอก, เลียดแทง	ประดับ, ตกแต่ง ใช้ ฐส
กท ครวญ, ร้องไห้	ถึง, เป็นไป ใช้ ปท
กิท เบิกบานใจ	กระแอม, ไอ ใช้ กาส ๓

นตฺถิ ปณฺณาสมา อาภา แสงสว่าง เสมอด้วยปัญญา ไม่มี

(นตฺถิปรุคตสมมุตฺตํ ส. ส. ๑๕/๑๓/๑๒)

โรงเรียนพระปริยัติธรรม

วัดพระธรรมกาย ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี